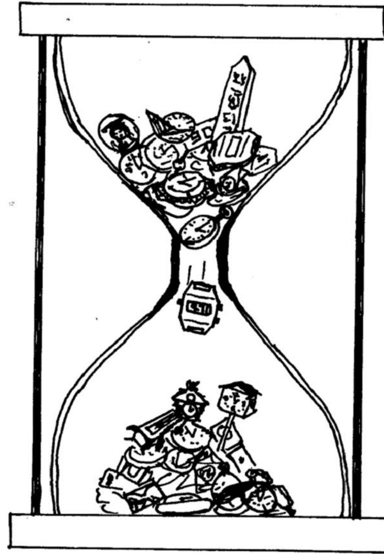

ISTORII ŞI ISTERII LITERARE

Györfi-Deák György

< http://www.NetSF.org >
6 august 2004

Pre-Text

Întotdeauna am privit internetul ca pe o mare a cunoştinţelor umane, o imensă bibliotecă publică, unde oricine e dornic să citească intră fără să plătească vreo taxă, fără să i se ceară vreun permis, fără să i se impună un termen de restituire, fără să se teamă că i s-ar putea fura, ar putea strica sau ar putea pierde ceva. Poate că unora le place să vorbească cu oameni aflaţi la mare depărtare, pe alţii îi atrage explozia de culori a imaginilor ce pot fi preluate cu găleata, unii preferă să trăiască emoţiile jocurilor de reţea sau să asculte muzica pe care nu şi-o pot permite să o cumpere. Nu discut despre gusturile sau culorile preferate ale altora. Pentru mine, internetul reprezintă o bibliotecă globală, iar menirea bibliotecilor e să selecteze valorile, să le conserve şi să le pună la dispoziţia celor aplecaţi spre cercetarea foilor de hârtie. Ori celor care mai au timp pentru *„dulcea zăbavă"* care o constituie *„cetitul cărţilor"* şi vor să se deconecteze.

Cărţi au fost tipărite secole de-a rândul în China până când **Gutenberg** a scos de sub teasc prima sa ***Biblie***. Întocmai ca şi în cazul prafului de puşcă, locuitorii Imperiului de Mijloc (cel dintre Cer şi Pământ) n-au recurs la latura distructivă a invenţiei lor, ci le-au folosit doar pentru distracţie: praful de puşcă pentru artificii, iar cărţile pentru romanele populare. Există însă un lucru care leagă cele două civilizaţii aflate la capetele diferite ale aceleiaşi întinderi de pământ: cu toţii au aruncat în foc cărţile care n-au corespuns unui moment politic dat. Subiectul a fost tratat în cheie extremă de **Ray Bradbury**, care în ***„Fahrenheit 451"*** şi-a imaginat o societate unde pompierii sunt chemaţi să răscolească locuinţele în căutarea unor cărţi şi să le ardă. Internetul reprezintă soluţia de ignifugare totală a volumelor azvârlite de fanatici în vâlvătăile rugurilor. Textele interzise capătă astfel o existenţă imaterială, ele nu mai au un suport

care să poată fi pipăit, cântărit, sfâşiat. În ultimă instanţă, ele se transformă în nişte spirite ce capătă proprietatea ubicuităţii, adică pot fi simultan în mai multe locuri. Mai trebuie oare să ne temem de fantomele care străbat Europa?

Gutenberg şi-a pus invenţia în slujba protestantismului. Traducerea ***Bibliei*** în limba vulgară a poporului, căruia i s-a oferit posibilitatea să-şi caute singur calea către mântuirea sufletului, a constituit o armă politică ce a împărţit pentru a doua oară lumea creştină în tabere diferite şi a pârjolit Europa. Un singur colţ de lume, un principat independent aflat la intersecţia a trei mari imperii, punct de *status quo* în balanţa puterii, a scăpat neatins de râvna neiertării aproapelui, întrucât cuminţii şi înţelepţii principi ardeleni din secolele XVI-XVII au considerat că toţi cei care nu se pun împotrivă, lucrează în folosul tuturor. În Transilvania, ***Biblia*** a fost tradusă atât în germană, cât şi în maghiară ori în româneşte, când a şi fost tipărită pentru prima oară cu caractere latine. Totuşi, peste hotare suntem cunoscuţi ca o patrie a vampirilor, locul unde conaţionalii lui **Harry Potter** se scapă de oaspeţii nedoriţi, precum balaurii norvegieni cu creastă.

Dacă tiparul a constituit prima revoluţie a cunoaşterii, radioul şi televiziunea pe cea de-a doua, internetul reprezintă cea de-a treia revoluţie, un hotar pe care mulţi se tem să-l treacă. În fundal, se dă o luptă strânsă între cei care vor acces nelimitat la toate informaţiile disponibile şi cei care vor să folosească reţeaua globală ca un mijloc de control total al populaţiei. Firme considerate până nu de mult serioase, au cedat presiunilor guvernamentale şi au lăsat nişte portiţe de acces către intimitatea utilizatorilor. Descoperite de haiducii informatici, ele au fost folosite chiar împotriva trădătorilor, ale căror conturi au fost uşurate de câteva zeci de milioane de dolari. „*Eşaloane*” aţintite asupra tuturor telecomunicaţiilor, dotate cu super-calculatoare răcite cu heliu, programe de decriptare şi traducere instantanee, se prăbuşesc ca un Goliath lovit de piatra azvârlită de praştia lui David şi devin ridicole în momentul în care o mână de asasini trimişi de un nou **Bătrân al Munţilor** reuşeşte să spulbere Noua Ordine Mondială în numele lui Allah. Mai multe calculatoare nu înseamnă neapărat mai multă inteligenţă, mai ales în absenţa factorului uman, ci o factură mai consistentă la plata curentului.

Şi dacă imaginaţia omenească nu are limite, iar noile tehnologii ne pun instrumente magice la îndemână, eu zic totuşi să nu ne lăsăm răpiţi de iluzii. Nici internetul nu poate să treacă peste umbra sa. Precum ne-a lăsat **Einstein** cu limbă de moarte, viteza maximă cu care se circulă în spaţiul cosmic, inclusiv cea de propagare a informaţiei, este viteza luminii. Reţeaua globală de calculatoare aparţine planetei mamă, îi oferă numărul maxim de circumvoluţiuni, îi interconectează toate micile celule cenuşii. Dar în momentul în care omul se desprinde de sol şi porneşte printre stele cu toţi *warpii* de care dispune, el pierde legătura cu realitatea, nu mai are tehnic posibilitatea să-şi reactualizeze în timp util propria bază de date, devine fiul unei alte realităţi informaţionale. Cu cât va călători mai departe, cu atât istoria va întârzia să-l ajungă din urmă. Paradoxul gemenilor, cel în care timpul trece diferit pentru doi fraţi, unul aflat la bordul unei nave stelare şi altul rămas acasă, se aplică şi în cazul sistemelor informaţionale, cel puţin până în clipa când fizicienii vor descoperi nişte scurtături în Univers ori un alt tip de câmp fundamental, necunoscut ori nebăgat în seamă în prezent, dar care va permite oamenilor să se simtă la ei acasă în orice colţ al Galaxiei. Iar omul va reuşi să treacă într-o bună zi şi peste acest prag, îşi va crea cizmele magice cu care să treacă prin şapte nebuloase într-o clipă şi atunci *Externetul* va prinde viaţă.

Oare cât va costa atunci o conexiune *dial-up* cu capătul lumii?

Text apărut iniţial în:
Pro-Scris, an II, nr. 1-2 (11-12), martie-iunie 2002

Logica antipului

Întocmai ca şi creaţiile folclorice, literatura de anticipaţie exploatează şi reevaluează principalele mituri ale omenirii. De cele mai multe ori întâlnim în SF variante schematizate ale acestora; alteori, mai rar, subiectele mitologice sunt adâncite şi îmbogăţite cu sensuri noi. Legăturile dintre basm şi literatura de anticipaţie au fost analizate de mai mulţi cercetători (la noi, printre alţii: **Florin Manolescu** – „***Literatura SF***”; **Constantin Cozmiuc** – „***Folclor atomic***”), dovedindu-se atât transplantarea, cât şi dezvoltarea motivelor fantastice din basm în ştiinţificţiune. Problematica este departe de a fi epuizată şi, pornind de la ea, ne vom opri asupra genezei personajelor din literatura SF. Ne vom ocupa cu precădere de proza scurtă deoarece ea solicită o atenţie deosebită acordării creării unor eroi viabili într-un spaţiu restrâns. În lipsa unei abilităţi absolut necesare, autorul nu face altceva decât să alimenteze suspiciunile criticii literare: contestarea existenţei personajului în literatura SF şi reducerea sa, în cel mai bun caz, la o funcţie narativă. (**Sanda Radian** - „***Pe tema personajelor din literatura SF***”, Almanahul ***Anticipaţia 1984***).

Situaţia nu este chiar atât de disperată, însă am greşi considerând cele spuse mai sus drept o afirmaţie gratuită. Povestiri cu mare priză la public, cum ar fi „***Cassargoz***” de **Cristian Tudor Popescu** (Almanahul ***Anticipaţia 1987***) sau „***Artele marţiale moderne***” de **Alexandru Ungureanu** (Almanahul ***Anticipaţia 1985***), înlocuiesc aprofundarea personajului fie apelând la un clişeu de o mare putere de sugestie (mercenarul cinic din „***Cassargoz***”), fie mizând pe amănuntele inedite, senzaţionale, ca la **Alexandru Ungureanu**, unde personajul şi drama sa sunt reduse la strictul necesar unei „existenţe literare” modeste. Sunt numai două dintre titlurile mai cunoscute de

pe la noi, dar suficient să ne pună pe gânduri atunci când încercăm să judecăm valoarea estetică şi literară a personajelor. Apelul frecvent la locurile comune ale genului, privit ca unica posibilitate de realizare a unui erou pe parcursul a câtorva pagini, le răpeşte acestora puterea de sugestie iniţială şi le condamnă la banalitate.

Se poate oare ocoli acest lucru? Istoria genului ne dă un răspuns afirmativ.

Atunci cum se realizează desprinderea de vechi şi saltul calitativ?

O cale imediată ar fi remodelarea acestor clişee, potrivit unor legi proprii genului. Dacă basmul, care operează cu o categorie similară de personaje, rămâne tributar unor convenţii inflexibile, în ştiinţificţiune situaţia se schimbă. Relaţiile dintre personaje sunt mult mai complexe, iar varietatea caracterelor mult mai bogată (vezi **Sanda Radian**, *op. cit.*).

Simplificând, putem vorbi despre personajul din basm (îl vom denumi cu această ocazie *prototip*) ca reprezentarea unui model mitologic originar (*arhetip*). Modelele prototipurilor populare au fost semizeii: **Ghilgameş, Heracles, Samson** etc.; mai târziu ei au pătruns în literatura cultă, apoi au fost preluaţi de paraliteratură, unde au supravieţuit până în prezent în paginile romanelor de aventuri sortite lecturilor în tren. Ştiinţificţiunea şi-a însuşit aceste prototipuri, iar Făt-Frumos s-a metamorfozat pe la începutul secolului în astronautul cioplit după standardul american *W.A.S.P.* (categorie majoritară de populaţie în S.U.A.; iniţialele cuvintelor *white, anglo-saxon, protestant*), gata oricând să încalece pe o rachetă şi să vină în ajutorul blondei fotogenice de pe copertă, unde apare ameninţată nu de zmeu, ci de un *monstru-cu-ochi-de-cărăbuş*. O dată adoptat de paraliteratură, prototipul îşi pierde valenţele iniţiale, degenerează şi se transformă în stereotip (sau: loc comun, clişeu). Ne vine foarte greu să recunoaştem în savantul psihopat, bântuit de ideea dominării sau distrugerii lumii, pe şamanul tribal, arhetipul *Vrăjitorilor* din basme. Motivul atât de bogat în semnificaţii al planetei **Solaris** din romanul lui **Stanislaw Lem** (CPSF, 1967-1968), varianta raţională a Leviathanului sau a insulei plutitoare din poveştile **Şeherezadei**, devine la **Cicerone Sbanţu** („***Cameleonul***” - Suplimentul ***Argonaut*** al revistei ***Convorbiri literare***, 1982), după metehnele paraliteraturii,

o sumă de metamorfozări şocante, folosite în loc de virgulă pe parcursul naraţiunii. Singura modalitate de reînnoire a capacităţii de sugestie a stereotipului rămâne „developarea” clişeului, remodelarea sa, transformarea într-un *anti-stereotip* (pe scurt, *anti-tip* sau *antip*). Procedeul, de o comoditate extremă, a fost intuit şi folosit de nenumărate ori în ştiinţificţiune. Antipul bătăiosului astronaut din epopeile spaţiale poate fi identificat în persoana pilotului **Pirx**, eroul creat de ***Stanislaw Lem*** (vezi Almanahul ***România Literară***, 1986); supraomul înzestrat cu puteri neobişnuite cedează locul ruşinoasei domnişoare **Prinks** din povestirea lui **G. R. Dickson** (Almanahul ***Anticipaţia 1986***); marţienii bătrâni şi înţelepţi, consideraţi la sfârşitul secolului trecut drept constructorii inexistentelor canale „descoperite” de astronomul italian **Schiapparelli**, îşi schimbă de câteva ori identitatea. Mai întâi, trec în monştrii imaginaţi de **H. G. Wells** în „***Războiul lumilor***”, veniţi să cucerească Pământul, ca apoi, după stereotipizarea invaziilor, **Ray Bradbury** să-i antipizeze în „***Cronici marţiene***” (la noi, v. **Ovidiu Şurianu** - „***Galbar***”, CPSF nr. 360-361/1969), devenind reprezentanţii unei rase pe cale de dispariţie. Dacă ne amintim că extratereştrii corespund în basm zmeilor, iar în mitologie îngerilor damnaţi, filiaţia personajului pare pe deplin explicată.

Să urmărim desfăşurarea procesului arhetip – prototip – stereotip - antip şi în alte cazuri. Mitul creării omului din lut, după mai multe încercări nereuşite, a dat naştere legendei **Golemului**, iar după 1920, anul prezentării dramei „***R.U.R.***” de **Karel Capek**, androizilor şi roboţilor. Trecute în paraliteratură, până în anul 1950, când apare cartea „***Eu, robotul***” de **Isaac Asimov**, hoardele de mecanisme rebele au decimat de câteva sute de ori omenirea. Fundamentarea roboticii, prin cele trei legi devenite celebre, a pus capăt anarhiei cibernetice şi a înlăturat teama omului faţă de creaţiile sale - aşa-numitul „*complex Frankenstein*”. Robotul a trecut în antip. Drumul de la zei la *Homo Futurus* (omul viitorului) sau de la **Minotaur** la mutanţi trece tot prin aceste stadii de dezvoltare, soluţiile originale fiind obţinute prin antipizare.

În ciuda facilităţilor amintite, antipizarea nu rămâne decât un compromis lesne de evitat prin recurgerea directă la arhetip. Uneori pot să apară situaţii complicate, unde diferenţierea antipului de

arhetip nu este evidentă. Este cazul personajului **Wub** din povestirea lui **Philip K. Dick** (fanzinul ***Paradox '85***; Almanahul ***Anticipația 1986***), care este inspirat de „***Odiseea***” lui **Homer**, dar rezultă în urma antipizării stereotipului extratereştrilor. Asupra altor criterii posibile de departajare vom reveni într-un articol viitor, unde vom studia relațiile dintre personaje şi modul în care se reflectă aceste relații asupra structurării tematice a genului. Şi să nu uităm, reînnoirea capacității de sugestie prin antipizare nu înseamnă renunțarea la tratarea literară cerută de un adevărat personaj literar.

Text apărut inițial în:
Helion (Timişoara), nr. 4, iunie 1987, p.35.

Pre-Supunere

M-am bucurat să văd că regizorul neozeelandez **Peter Jackson** a readus în atenția publică internațională opera lui **John Ronald Reuel Tolkien**, un autor încă cvasinecunoscut până acum în România. Îmi amintesc de apelurile făcute acum câțiva ani în Jurnalul SF, în căutarea cărții cu care se deschide opera scriitorului englez: „***O poveste cu un hobbit***”, text care acum a început să circule (în varianta românească!) şi pe internet. Cum tot mai multă lume îşi poate permite un calculator şi un *scanner*, bănuiesc că în curând vom vedea şi copiile electronice ale trilogiei „***Stăpânul inelelor***”. Deşi mi-am cumpărat aceste cărți, aştept cu interes să apară şi varianta în format electronic, pentru că sper ca ea să cuprindă corectările de rigoare (ediția broşată de la RAO adaugă noi greşeli celor din ediția de lux).

Pornind pe urmele lui **Tolkien**, pe filiera traducerilor maghiare, am dat peste prietenul său, **Clive Staples Lewis**, un irlandez care s-a folosit de science-fiction ca să promoveze idealul moral creştin. Brusc, mi-am adus aminte de scrierile lui **I. C. Vissarion**, creatorul basmului SF românesc, un autor prezentat pe larg în „***Pro-Scris***” 9-10, care de asemenea a îmbinat credința în dreapta judecată a lui Dumnezeu cu nădejdea în puterea ştiinței („*totul e posibil, în anumite condițiuni*”).

Ani de-a rândul, literatura SF a fost socotită drept un instrument de bază pentru educarea ateistă a tineretului. În mod paradoxal, Editura Politică a scos în anii '80 o serie de antologii, printre care şi una de acest profil, volum ce cuprindea povestiri care nu puneau defel în discuție credința, ci mai degrabă urmările fanatismului şi ale bigotismului religios; lucruri pe care, de altfel, au trebuit să le înfrunte toți profeții, indiferent de religia propovăduită.

John Ronald Reuel Tolkien susține în amplul său eseu „***On Fairy Stories***” că, întrucât a fost creat „*după chipul şi asemănarea Creatorului*”, omul este el însuşi un creator, un creator secundar, de mai mică importanță, capabil să genereze lumi imaginare, care devin viabile doar în măsura în care ele induc în iubitorul de artă acea participare sufletească pe care profesorul englez o numeşte „*credință secundară*”. Da, demonstrează **Tolkien**, pentru a construi prin fantezie un alt univers şi a-i da viață, e nevoie de credință.

Peste această problemă a dat şi filozofia marxistă, în numele căreia s-a încercat îndepărtarea maselor de religie, citându-se greşit o frază a lui **Marx**, în care se spunea că „*religia constituie opiul popoarelor*”. Dar în vremea respectivă, opiul nu era folosit pentru producerea unor stări de grație, pentru îmbătarea simțurilor, ci drept analgezic. „*Laudanum*”-ul, tinctura de opiu, era un medicament foarte scump pentru calmarea durerilor, pe care oamenii din popor nu şi-l puteau permite, de aceea ei apelau la Dumnezeu să le aline suferințele. Însuşi marxismul, în forma promovată de revoluția bolşevică, cuprindea elemente mesianice, credința în faptul că binele adus de comunism va învinge răul produs de capitalism şi oamenii vor trăi mai bine într-un viitor luminos, în care fiecăruia i se va lua după puteri şi i se va da după nevoi.

Destrămarea acestui vis frumos, în care n-au crezut doar părinții noştri, ci şi intelectuali de marcă de pe tot cuprinsul globului, s-a produs violent, adăugând noi dureri celor pe care susținea că le alină. Poate nu întâmplător, perioada comunistă a favorizat apariția celor mai cutremurătoare distopii, începând cu **Evgheni Zamiatin** („***Noi***”, 1922), continuând cu **Aldous Huxley** („***Minunata lume nouă***”, 1932), **George Orwell** („***O mie nouă sute optzeci şi patru***”, 1949), **Ray Bradbury** („***451 grade Fahrenheit***”)...

S-ar părea că între cunoaşterea viitorului şi credință ar există o relație de proporționalitate inversă: cu cât omul ar afla mai multe despre ceea ce urmează să i se întâmple, cu atât el ar trebui să fie mai necredincios. Se pot aduce însă suficiente exemple că lucrurile nu stau aşa: de multe ori, oamenii, deşi ştiau ce-i aşteaptă, au ales de bună voie să se sacrifice crezând ca urmaşii lor o vor duce mai bine. Şi-apoi, legile naturii, relațiile care pot fi definite şi descrise matematic, operează cu mărimi cantitative. Cum să stabileşti o

legătură între cognoscibilitate şi sentimentul religios, câtă vreme nu s-a inventat încă aparatul care permite cântărirea cantităţii de credinţă din sufletul omului?

Presupunerile pe care şi le face oricare persoană când ajunge într-un punct de răscruce, unde tare bine i-ar prinde să cunoască ce s-ar întâmpla dacă ar lua-o într-o parte sau alta (şi câte astfel de situaţii apar într-o viaţă de om!), pot conduce spre o supunere prost-înţeleasă, spre acceptarea unei soluţii de minimă rezistenţă, dar pot constitui şi o raţiune pentru răzvrătire, pentru a rezista în faţa unor presiuni menite să dezumanizeze omul şi să şi-l aservească. Menirea literaturii e să evidenţieze faptul că, în astfel de situaţii, rolul hotărâtor îl are ceea ce este în sufletul omului.

Credinţa reprezintă înainte de toate legătura directă între om şi Creator, fie el Dumnezeu ori doar un artist înzestrat cu har. Geneza, de orice natură sau mărime ar fi ea, ordonează haosul şi umple neantul, stabileşte ceea ce **Tolkien** numeşte atât de sugestiv „*interconexiunile ascunse ale realităţii*”, valabilităţi universale care se revelează în timp omului, legităţile pe baza cărora funcţionează lumea. Omul poate alege să le respecte şi să tragă foloase de pe urma lor sau să le ignore şi, încetul cu încetul să-şi piardă sufletul, fiinţa şi raţiunea de a exista.

Literatura de anticipaţie creează lumi secundare, universuri paralele, unde acţionează legităţi stranii, tocmai pentru a transmite cititorului raţiuni şi sentimente menite să-l ajute în perceperea realităţii. Din nesupuneri şi presupuneri, science-fiction-ul generează transpuneri, oferind cititorului o dimensiune în plus, o vedere din înălţime, ce generează „*vertijul intelectual*”, „*the sense of wonder*”, „*minunarea*” rudă bună cu credinţa, cu extazul mistic, cu starea de iluminare. La urma urmei, acesta este rostul adevăratei arte, să-l reunească pe om cu Dumnezeu.

Text apărut iniţial în:
Pro-Scris, an III, nr. 3-4 (13-14), iunie - septembrie 2002

Conu Iancu faţă cu ştiinţificţiunea

Autorii satirici au recurs dintotdeauna la elementele specifice literaturii SF ca să-şi determine contemporanii să se compare cu vieţuitorii dintr-o altă societate, mai înţeleaptă ori de-a dreptul tiranică, trăitoare într-al nouălea cer ori pulverizată de Apocalips. Lista poate începe cu **Lucian din Samosata** (***Istoria adevărată***) şi continua cu **Jonathan Swift** (***Călătoriile lui Gulliver***), **Voltaire** (***Micromegas***), **Mark Twain** (***Un yancheu la curtea regelui Arthur***), **Karinthy Frigyes** (***Moartea hipnotică***), **Ilf şi Petrov** (***Funcţionarul invizibil***) etc.

Deşi pare să fie o regulă, ea nu se aplică decât cu ţârâita în cazul lui **Ion Luca Caragiale**. Nenea Iancu ne-a lăsat mai multe momente şi schiţe, povestiri pline de umor, nuvele şi basme fantastice, başca un ditamai studiu de lobotomie, dar mai nimic ce-ar putea fi corelat cu temele science-fiction. Apariţia Satanei ca personaj fantastic în proza caragialiană n-are nimic nelumesc, extraterestru, el „*nu depăşeşte conceptul folcloric; diavolul se-ntrupează în om ca să neispitească slăbiciunile,* (...) *el este duhul rău, ce ne turbură subconştientul, scoţând la suprafaţă anume dorinţi tăinuite; rolul lui este accidental, surprinzător, scoţând pe om din făgaşul obişnuit al vieţii, care, o dată ieşit din cercul magic al înrâuririi diavoleşti, îşi reia ritmul normal*”.(**Pompiliu Constantinescu**, ***Satanismul la I. L. Caragiale***).

„***Cronica fantezistă***” şi „***Zig-zag***”-ul publicate pe parcursul anului 1874 în „***Ghimpele***” nu sar peste hotarul ironicului. Rămâne ideea şocantă a „*vârstei de cauciuc*” din „***Zgomot***”, când omenirea va scăpa de poluarea sonoră prin folosirea unor „*şine de cauciuc, roţi de cauciuc, potcoave, căruţe, fluiere, sirene, clopoţei şi clopote, tobe şi trâmbiţe de cauciuc*”, dar situarea umoristului „*printre primii reprezentanţi ai proto-SF-ului românesc*”, alături de mai puţin cunoscuţii **George Radu Malidon, Al. N. Dariu** şi **Demetriu G.**

Ionescu (viitorul **Take Ionescu**), săvârşită de **Florin Manolescu** în repetate rânduri, ultima dată chiar în „***Dicționarul scriitorilor români***” întocmit de trioul **Zaciu, Papahagi, Aurel Sasu**, ni se pare mai mult decât binevoitoare (nici dânsul n-a marşat pe această idee în volumul dedicat literaturii SF).

Deşi „*ghespre comeata*” din 1899 a ținut „*o prelejere*” şi domnul **Mariu Chicoş Rostogan**, „**distinsul pedagog şi director al şcoalei model Ulpiu Traian**”, **Caragiale** a scris la modul serios un articol pentru ziarul „Universul” despre teoriile lui **Rudolf Falb**, care prezisese sfârşitul Pământului la 1 noiembrie 1899 (prin intoxicare cu gaze în urma trecerii prin coada cometei). (Manolescu, 1980, p.95) Totuşi, exemplele oferite de **H. G. Wells** (***În zilele cometei***) sau **sir Arthur Conan Doyle** (***Centura otrăvită***) nu l-au determinat să-şi închine harul prăpăstiosului.

Nici traducerile din **Edgar Allan Poe**: „***Sistemul doctorului Catran şi al profesorului Pană***"; „***Masca***"; „***O balercă de Amontillado***" (Manolescu, 1980, p.199) nu l-au influențat într-atât încât să-l coboare pe Mitică într-un Maelstroem pontic sau să-l înalțe pe Lună. „***Înfiorătoarea şi îngrozitoarea şi oribila dramă din strada Uranus***” este, ca şi „***Groaznica sinucidere din strada Fidelității***”, mai degrabă o derâdere a foamei de senzațional decât o replică la „***Dubla crimă din strada Morgii***”.

Încercând să împrăştie fumurile nobiliare ale fiului său Matei, care studia heraldica căutându-şi strămoşi şi blazoane, **Caragiale** îşi arăta creştetul turtit şi-i spunea că este semnul generațiilor ce purtaseră (ca şi bunicul său Ştefan, bucătarul) tava cu plăcinte la ospețele boierilor. (Iosifescu, 1951, p.8.) Ca atare, cumpănind adânc după ce am examinat întreaga sa operă, putem spune că **I. L. Caragiale** e mai degrabă poet decât autor de science-fiction.

Totuşi posteritatea sa posedă o capacitate paranormală ce nu poate fi trecută cu vederea. Majoritatea criticilor care i-au cercetat opera au început să scrie SF. Chiar dacă vă va părea *impardonabil*, nu vom căuta acum şi aici o explicație logică a acestui fenomen incredibil, ci îl vom lăsa să funcționeze nestingherit, să constituie un fel de artă acupuncturală, o armonizare a suflurilor printr-o dispunere bine rânduită de înțepături. Ne vom mărgini doar să-l descriem.

Criticul şi profesorul universitar **Silvian Iosifescu** a fost apreciat de colegul său, **Marian Popa**, ca „*vădind preocupări dispersate peste mari spații ale culturii, care sunt luate grăbit în considerație*”

(Popa, p.303) Jucând rolul de îndrumător literar în deceniul al şaselea, o parte din opera sa a fost marcată de necesitatea de a-şi prezenta judecățile de valoare de pe pozițiile luptei de clasă şi reflecta fidel concepțiile şi dogmele din epoca proletcultistă. Regăsim permanenta raportare ideologică şi în cele trei studii de mare întindere dedicate autorului „***Momente***”-lor: „***Caragiale***” (1951), „***Momentul Caragiale***” (1963, răsplătit cu Premiul de Stat) şi „***Dimensiuni caragialiene***” (1972). Fereastra „liberală” dintre 1965-1971 îi va permite să lase în urmă handicapul limitelor impuse şi-i va înlesni elaborarea unei sinteze, azi la fel de actuală şi de valoroasă ca la data apariției ei: „***Literatura de frontieră***” (1971).

Ea îşi propune să studieze „*teritorii de granițe, în care literatura intră în combinații mai mult sau mai puțin sudate cu documentul istoric, cu ştiința şi cu filosofia*”. (p.7). În genurile de frontieră, precum eseul filosofic, memorialistica, jurnalul de călătorie, biografia romanțată, romanul istoric, pamfletul, reportajul, feericul, fantasticul şi science-fiction-ul, „*extraliteralul e tratat conştient din unghiul şi cu mijloacele literaturii*” (p.9.).

Capitolul consacrat SF-ului , publicat într-o primă formă în revista „***Viața Românească***” nr.7 / iulie 1966, debutează cu un citat din prefața lui **Anthony Boucher** la antologia „***New Tales of Space and Time***”: „*Literatura ştiințifico-fantastică se mândreşte a fi cea mai liberă ideologic dintre formele de amuzament popular, poate singura formă prin care un om poate susține orice idee în care crede, singura formă în care cititorii sunt tot atât de interesați de ideile scriitorului cât şi de acțiune.*” (p.267). „*Textul acesta*”, comentează şugubăț criticul, „*a fost scris în 1951 şi, plasat pe fondul maccarthismului, constituie un act de curaj*”.

Definită ca „*sinteza între ştiință şi fantezie*” (p.275), „*ciudata împerechere dintre datele ştiinței şi îndrăznelile inspirației*” (p.5), „*verosimilul ştiințific*” (p.276), „*utopia contemporană*”, literatura de anticipație este analizată în raport cu policier-ul, proza gotică şi fantastică, ştiința popularizată, literatura de călătorii. În ciuda bogăției de informații cuprinse şi al posibilului interes, ne vom mărgini să redăm un singur aspect, cel legat de intențiile anunțate în subtitlul acestui articol şi anume raportarea SF-ului la umor.

„*Prezența redusă a comicului*”, crede autorul, deosebeşte ştiințificțiunea atât „*de străbuna ei, însemnarea de călătorie*” (p.278), cât şi de fantasticul romantic. „*Comicul era pentru romantici*

o apărare împotriva realului, uneori un semn grafic care-l punea în paranteză. Fantasticul ştiinţific e construit în jurul posibilului, credibilului. (...) *Tonul grav pare necesar pentru menţinerea credibilităţii, deşi se pot concepe diverse asocieri între umor şi grandiosul cosmic.*” (p.279). „*Pionierii fantasticului ştiinţific au încercat să introducă râsul ca o pauză de respiraţie, care să facă mai suportabile, mai «familiare» dimensiunile interastrale.*” (p.280). Precum vedeţi, **Silvian Iosifescu** susţine, ca şi **I. L. Caragiale**, că „*moftangiul ştiinţific este sacrosant*”. Dacă vă amintiţi, cererea lui Mitică de a fi servit cu protoxid de hidrogen rămâne fără răspuns. „*Cum? Nici măcar apă nu aveţi?*” se indignează celebrul personaj.

Dar, la urma urmei, câtă gravitate încape într-o proză SF? Bancurile şi anecdotele constituie modalităţi prin care extraterestrii testează psihologia umană, concluzionează eroul lui **Isaac Asimov** din „***Şugubăţul***” după analiza problemei pe calculator. Deci, umorul este o metodă top-secret de investigare. În momentul în care oamenii vor afla acest lucru, „micuţii omuleţi verzi” se vor retrage şi ne vor lua această posibilitate de a stârni râsul.

Şi atunci?

„*Începem o altă istorie mai puţin veselă decât cea de până ieri ; râsul şi gluma nu ne vor mai putea sluji de mângâiere ca altădată* (...). *Copiii noştri vor avea poate de ce să plângă - noi am râs destul*”, citează **Florin Manolescu** drept concluzie a volumului „***Caragiale şi Caragiale. Jocuri cu mai multe strategii***”, dintr-o scrisoare adresată de umoristul autoexilat la Berlin lui **Petre Th. Missir**. Printr-un context de împrejurări ce ţine de domeniul faptelor ieşite din comun, tot **Florin Manolescu** a publicat în urmă cu douăzeci de ani monografia „***Literatura SF***”, care, în ciuda apariţiei unui studiu mult mai cuprinzător alcătuit de ***Mircea Opriţă*** (publicat în 1994, în vremea euRocon-ului timişorean), a rămas cea mai accesibilă istorie românească dedicată literaturii de anticipaţie.

Ea ar fi urmat să fie continuată cu un al doilea volum la sfârşitul anilor '80, când criticul şi-a asumat dificila sarcină de a susţine rubrica destinată tinerilor autori din cadrul emisiuni „***Exploratorii lumii de mâine***” (realizată pe atunci de **Dan Ursuleanu**), tocmai pentru a putea cuprinde mai bine amploarea fenomenului SF. Din motive pe care nu le cunoaştem, a renunţat în cele din urmă la această intenţie.

Pe atunci se înălța un alt astru pe firmamentul SF-ului. Criticul care alcătuise migălita serie a „***Literaturii române între cele două războaie mondiale***” (trei volume, între 1967-1975) , socotită drept „una dintre cele mai impunătoare lucrări de sinteză produse de critica românească actuală”) avea să-şi şocheze colegii prin publicarea de „*proză fantastică pornind de la paradoxe logice şi tehnologice*” (Popa, p.200). Ulterior, **Ovid. S. Crohmălniceanu** îşi va aduna povestirile în două volume: „***Istorii insolite***” (1980, Premiul Asociației Scriitorilor din Bucureşti) şi „***Alte istorii insolite***” (1986).

Specializându-se în literatura perioadei interbelice, el a urmărit receptarea operei lui **Caragiale** în epocă, subiect concretizat în studiul „***Caragiale şi dreapta românească***”, publicat în nr.6/1962 al revistei „***Viața Românească***”. Apariția articolului a avut drept urmare o scrisoare din partea lui **Felix Aderca**, părintele a ceea ce pana cea slobodă de gură, mânuită de **G. Călinescu**, a desemnat drept „*un basm futurist*”: romanul utopic „**Oraşele scufundate**” (1937).

„*Nimeni nicăieri azi nu s-a ocupat de originea şi evoluția în timp social-politică a psihologiei lui Carageale. Studiul dumitale (...) purcede de la cel mai îndelung şi mai prețios moralism social al vieții şi operei lui*”, scria Aderca, „*bătăiosul autor al Micului tratat de estetică*” (Crohmălniceanu, p.80). Ca urmare, **Crohmălniceanu** a încercat să-l determine să reintre în viața literară şi să devină un colaborator permanent al revistei „***Viața Românească***”. L-a invitat la redacție. Bătrânul critic a venit, dar a refuzat oferta. Avea să se desprindă din această lume o dată cu frunzele căzute în toamna aceluiaşi an.

„*Adrian Rogoz, care-l cunoştea mai îndeaproape, mi-a spus că Aderca avusese cu câtăva vreme în urmă un accident (...) Fascinant e că Rogoz a ajuns la bătrânețe să semene extraordinar cu Aderca. Îl ascultam pe bunul meu prieten şi trebuia să alung mereu senzația că în fața mea stătea biograful domnului Ionel Lăcustă Termidor. Aderca leit. Un Aderca volubil, fantast, obsedat de clasificarea geniilor, aşa cum mi-l reprezentam pe autorul atâtor cărți îndrăgite şi cum nu mai arăta bărbatul obosit, stânjenit, care pierduse cu totul cheful publicisticii.*” (Crohmălniceanu, p.82)

Aderca însuşi publicase în anii '30 un studiu pereche, „***Caragiale Venetic? Un atentat la spiritul comic***”, luând atitudine

împotriva desemnării marelui dramaturg drept „cel din urmă ocupant fanariot”.

„*Fără realitățile noastre*”, zice criticul, „*Caragiale este inexistent; că aceste realități au fost ridicate şi transfigurate în artă, e meritul geniului lui Caragiale, geniu unic la noi şi care apare destul de rar şi în celelalte literaturi*”. (Aderca, p.293-294)

Conu Iancu a fost un om interesat de inovațiile epocii sale, „*sensibil la apropierea unui nou secol şi dornic să înregistreze ştirile şi spectacolele tehnice de senzație*”. (Manolescu, 1983, p.180) Cu toate acestea, el nu şi-a dorit să oprească clipa, ci s-o trăiască. Chiar dacă n-a făcut carieră pe scenă, **Caragiale** a trăit pentru şi întru teatru. El a avut sufletul unui actor, iar actorul este, întrucât arta şi meseria lui îi impune să fie, OMUL MOMENTULUI. El nu poate îndrăzni să-şi arunce privirea dincolo de orizontul clipei, deoarece acolo se va regăsi într-un alt rol, într-o altă întreprindere de căutare a succesului; va afla un alt eu, sieşi străin, poate chiar duşmănos şi gelos. Nici un umorist care a scris şi dramaturgie, vezi **Aristofan, Apuleius, Moliére, George Bernard Shaw, Cehov** sau **Marin Sorescu**, n-a creat nimic ce-ar putea fi anexat SF-ului, vorba lui **C. M. Kornbluth**, „*printr-un Anschluss literar*”. Ca urmare, nimeni „*n-are dreptul să-i ceară lui Caragiale alte atitudini decât cele pe care le-a avut, nici să-i propună teme şi idealuri*” (Aderca, p. 296). Ce-i drept, moştenirea lui Conu Iancu cuprinde şi nişte influențe ciudate asupra criticilor şi biografilor săi, de-a dreptul fantastice prin incomprehensibilitatea mecanismului care le-a generat.

„*Spun unii şi alții că n-ar fi la mijloc puterea ursitoarelor, ci că numai vraja dragostii a făcut aşa prefaceri minunate...*” (Făt Frumos cu moț în frunte)

Text apărut inițial în:
Pro-Scris, an III, nr. 1-2 (11-12), martie - iunie 2002

Biblioteca globală

Noile tehnologii informaţionale şi produsele lor devin din ce în ce mai populare. Într-o vreme se căutau televizoare care să prindă şi ungurii şi ruşii. Apoi a apărut dorinţa să se vadă color. Apoi, dacă-i color, să prindă şi satelitul. În ziua de azi nu mai este suficient să aibă teletext. Precum mi s-a povestit, nişte oameni simpli, veniţi la oraş să cumpere un televizor, au întrebat-o pe vânzătoare:

- Dar internetul îl prinde?

Precum se vede, Internetul a devenit o modă.

Revista ***Ramuri*** din Craiova dedică în nr. 5-6 a.c. un spaţiu însemnat unei corespondenţe din Paris, semnate **Marc Chambost**, care ne prezintă impactul noii tehnologii culturale sub o altă înfăţişare: discul optic multimedia, care permite simultan o prezentare interactivă de text, ilustraţii, sunet şi secvenţe video. De exemplu, pe un singur CD-ROM au fost cuprinse textele şi materialul ilustrativ cuprins în cele 28 de volume tipărite pe hârtie ale ***Encyclopediei Universalis***, adică 45 de milioane de cuvinte, 200 de hărţi, 1000 de planuri şi schiţe tehnice, un muzeu virtual ce cuprinde 150 de opere artistice, o bibliografie de 85 de mii de titluri , un dicţionar de 80 de mii de titluri şi un dicţionar de 80 de mii de cuvinte. Orice noţiune poate fi regăsită instantaneu în integralitatea textelor din enciclopedie, sursele bibliografice fiind incluse automat.

Dar ce este un CD-ROM (prescurtarea de la *Compact Disk - Read Only Memory*, adică memorie doar pentru citire înmagazinată pe o dischetă optică) faţă de posibilităţile oferite de reţeaua mondială de calculatoare? Odată cu crearea şi extinderea ei, informaţiile cuprinse pe calculatoarele ce-o alcătuiesc au alcătuit o nouă formă de existenţă a informaţiei: biblioteca globală.

Constituirea bibliotecii globale pe Internet elimină complet unul dintre serviciile cele mai ingrate oferite de bibliotecile publice: împrumutul interbibliotecar. Acesta este un exemplu tipic de intenție nobilă imposibil de realizat. Gândit să ofere abonaților unei biblioteci cărțile aflate la o altă bibliotecă, el trebuie să treacă mai întâi încercarea birocratică a formularului cod 19-1-11, apoi să aştepte ca biblioteca să solicite prin poştă volumul aşteptat. Să luăm cazul ideal: cealaltă bibliotecă răspunde operativ solicitării, adică publicația solicitată există într-un număr suficient de exemplare, nu aparține categoriei „nu se împrumută acasă”, normele stabilite de forurile tutelare sunt îndeplinite şi, vă rog să nu râdeți, biblioteca are bani ca s-o ambaleze şi s-o expedieze prin poştă, recomandat şi cu confirmare de primire. Chiar şi atunci, cititorul nu poate duce cartea acasă decât în cazuri excepționale şi trebuie s-o înapoieze după o lună de zile, când iar se completează nişte hârtii, se ambalează volumul şi este încredințat Poştei Române, care nu-l rătăceşte şi nici nu-l deteriorează. Toată această tevatură este eliminată în momentul când informația cuprinsă în carte poate fi regăsită instantaneu în biblioteca globală.

Un alt aspect generator de tensiuni între bibliotecar şi cititor va fi complet eliminat. Majoritatea bibliotecilor deservesc în cadrul secțiilor de împrumut numai cititori din localitatea respectivă sau din satele aparținătoare. Încă şi azi degeaba aş dori să împrumut o carte de la o bibliotecă oarecare, dacă n-am buletin cu domiciliul în localitatea respectivă, iar doamna bibliotecară n-are chef să mă lămurească asupra faptului că aş putea să rog o rudă sau un prieten să-mi scoată cartea. Dar nu peste mult timp, în momentul în care vom avea acces la biblioteca globală, acest handicap geografico-administrativ va fi depăşit.

Se pune atunci întrebarea: dacă toți cititorii vor avea acces liber la informație, atunci ce nevoie va mai fi de bibliotecar?

Nu vă temeți, bibliotecarii vor face exact ce fac şi astăzi: vor clasifica, vor cataloga, vor extrage informația în sumare sau în liste bibliografice, astfel încât o solicitare să fie satisfăcută în răstimp de câteva secunde.

Munca lor va constitui o bibliotecă paralelă, care va cuprinde informații despre cuprinsul bibliotecii globale.

În al doilea rând, deoarece informaţiile cuprinse într-un volum nu sunt inteligente şi nu pot să se descurce singure, cineva va trebui să le introducă pe reţeaua de calculatoare. Problema va trebui lămurită şi din punct de vedere juridic. Există un început de cadru legal.

Legea 8/1996, privind dreptul de autor, a fost astfel gândită încât să permită accesul gratuit al publicului la colecţiile unei biblioteci, iar bibliotecile sunt autorizate să reproducă integral o operă, fie prin fotocopiere, fie prin mijloace informatice, dar numai într-un singur exemplar, în cazul deteriorării grave sau pierderii acestuia, fără ca să fie nevoită să-l răsplătească pe autor.

Biblioteca globală nici nu are nevoie decât de un singur exemplar, deoarece un document poate fi accesat simultan pentru citire (read-only) de un număr foarte mare de cititori.

De aceea unii autori au hotărât să-şi privatizeze opera. Precum aflăm din ***România literară*** (23-24/1998, p. 47), scriitorul japonez **Murakami Ryu**, romancier de mare succes atât în ţara sa, cât şi în Occident, unde i-au fost traduse mai multe cărţi, şi-a lansat ultimul volum, ***Tokyo Decadence***, pe internet, în engleză, la două săptămâni după ce l-a terminat de scris. Într-un interviu în „***Asashi Shimbu***" (echivalentul nipon al „***Evenimentului Zilei***") el mărturiseşte că a ales acest mijloc deoarece procesul de publicare e mai rapid decât tipărirea pe hârtie, iar întrucât accesarea este plătită, ea îi aduce câştiguri mai mari şi mai prompte. Noua producţie literară a lui **Murakami Ryu** este un roman erotic (cum în materie de erotism japonezii nu cunosc limite, putem să-l numim chiar porno), ilustrat cu fotografii făcute chiar de autor, aşa că situl său e destul de frecventat, iar autorul poate afla şi părerile cititorilor săi. E o modalitate mai puţin interactivă decât liniile „fierbinţi", dar, atenţie părinţi! lumea virtuală tinde să ofere senzaţii din ce în ce mai apropiate de realitate. Dar aceasta nu mai este o problemă de cultură, ci una de divertisment (ba chiar economico-financiară, dacă vine factura de la Romtelecom).

Şi din această cauză va mai fi nevoie de bibliotecari: ei sunt chemaţi, ca şi până acum, să participe la educarea mai tinerelor generaţii, să le formeze gustul pentru ceea ce este moral şi frumos, să perpetueze bunul-simţ prin exemple concludente, dar fără ca să

devină conservatori, tiranici, obstrucţionişti. Meseria noastră nu este menită să creeze, să producă noutăţi, lăsaţi-i pe ziarişti şi pe ingineri să inventeze. Un bibliotecar evidenţiază esenţialul, îl descrie matematic şi-l ordonează. El este chemat să ne ajute să rămânem cu picioarele pe pământ.

Text apărut iniţial în:
Raftul liber, nr. 2, decembrie 1998, p.17-18.

Ministerul Adevărului

A trecut deunăzi un tânăr pe la bibliotecă, dorea să răsfoiască o colecție de ziare de acum câțiva ani. Am fost nevoit să-l dezamăgesc. Datorită lipsei de interes din partea cititorilor (sunt foarte puțini cei care doresc să afle ce s-a întâmplat cu ani în urmă, deci, practic, nu există cerere) şi a spațiului redus de depozitare, bibliotecile mici nu au în atribuțiuni conservarea presei. Puținii curioşi sunt redirecționați către secțiile de periodice ale bibliotecilor județene, care ar trebui să se ocupe cu acest lucru.

În vara asta, am pățit-o chiar eu. Am intrat la secția de profil a bibliotecii din Timişoara, cu speranța că voi putea frunzări numerele din 1999 ale „***Convorbirilor literare***”. Bibliotecara era singură, colega ei plecase în concediu, aşa că m-a refuzat pe loc, simplu, politicos, imparabil : colecția este la legat. Fiind familiarizat cu tainele meseriei, n-am insistat. Am înțeles că, datorită volumului mare ocupat de ziare şi reviste, ele au ajuns să fie puse claie peste grămadă şi, probabil, colecția căutată se afla undeva jos, foarte jos, sub câteva zeci sau sute de kilograme de hârtie.

Pentru a evita astfel de probleme, americanii au recurs la microfilm. Miile de pagini, ce umpleau camere întregi, au fost fotografiate şi înşiruite pe nişte role de film, care au încăput într-o cutiuță. Aparatul de vizualizare este banal, funcționează ca şi un proiector de diafilme. Manevrarea şi întreținerea lui pot fi deprinse mai repede decât învață omul tarlalele de taste cu care ne întâmpină calculatorul personal. Totuşi, dacă o problemă atât de complicată şi-a găsit o rezolvare simplă, de ce nu a fost ea aplicată la noi ?

Românii şi, în general, toți cetățenii din țările ce formau lagărul socialist, au trăit mult timp în umbra câte unui Minister al Adevărului. Sintagma nu-mi aparține, ea a fost lansată de un utopist

englez dezamăgit, **George Orwell**, în romanul „***1984***” (scris în 1948, publicat un an mai târziu). Eroul principal, tovarăşul **6079 Smith**, pe numele său mic-burghez **Winston**, trudea zi de zi ca modest funcționar la amintita instituție, menită să rescrie permanent istoria, astfel încât Partidul Unic să aibă tot timpul dreptate. Infailibilitatea deciziilor asigura puterea Fratelui cel Mare.

„*Cine controlează trecutul, controlează viitorul; cine controlează prezentul, controlează trecutul*”, susținea o lozincă a Partidului.

„*Ignoranța este putere*”, zicea alta.

La fel a fost şi la noi, în perioada de până la Revoluție. Colecțiile de ziare puteau conține „informații duşmănoase” despre unii sau alții, de aceea au fost atent selecționate ca să corespundă din punct de vedere ideologic şi tot ceea ce nu cadra cu imaginea dorită a fost distrus. Uneori, motivele acestei continue „reformări” a trecutului erau cât se poate de hilare. De pildă, unul dintre secretele de stat cele mai bine păzite din timpul „Epocii de Aur” era faptul că **Elena Ceauşescu** era cu doi ani mai mare decât Tovarăşul Conducător. Exemplele pot continua.

Puținele volume de presă rămase după triere erau şi ele înconjurate de adevărate ziduri chinezeşti. Dorind să alcătuiesc un studiu despre evenimentele din primăvara anului 1945, nu mi s-a permis accesul decât la „***Luptătorul bănățean***”, ziarul comunist din epocă, şi asta numai datorită recomandării profesorului meu de istorie (întâmplător, el însuşi scriitor de SF) şi a unui cumul de aprobări de la tot felul de secții de propagandă. Vă rog să rețineți, colecția respectivă se afla la o bibliotecă publică, nu la arhivele statului !

Bine, bine, dar de ce dezbatem această problemă într-un supliment de literatură science-fiction ? Am amintit tema, tocmai deoarece în prezent „***Fantasya***” constituie ultimul bastion de pe tărâmul cândva înfloritor al revistelor de anticipație. Unde sunt „***Colecția de povestiri ştiințifico-fantastice***” (mult-mediatizatul număr dublu lansat la «euROcon 2001» n-a ajuns până la Jibou), „***Helion***”-ul sau „***Paradox***”-ul timişorean, „***Holograma***” sau „***Argonaut***”-ul ieşean, „***Orion***”-ul sau „***476***”-le craiovean ? Căci dacă au dispărut de pe standurile chioşcurilor, nici în biblioteci nu le

veți mai găsi, Ministerul Adevărului a avut grijă de acest lucru (eventual veți găsi unele exemplare la Academie, dar citiți pamfletele lui Arghezi şi veți vedea cât de dificil e să pătrunzi în biblioteca acestei instituții).

Numai accesul liber la informații, cunoaşterea neîngrădită de vreun Minister al Adevărului asigură libertatea individului. Şi în literatura SF, şi în fandom, ca şi în politică, e valabil eternul adevăr:

„*Cine nu-şi cunoaşte trecutul, nu va avea nici viitor*”.

Text apărut inițial în:
Curierul de seară, 9 noiembrie 2001

Matematica, luată la bani mărunți

Pe la mijlocul lunii mai 2003, o bună parte din rețeaua de automate bancare din România a fost total blocată sau a funcționat cu intermitențe, în momentul când s-a încercat schimbarea programului de operare, operațiune impusă de renunțarea la bancnotele de 50.000 (circa 1,5 euro) lei şi introducerea celor de 500.000 lei (aproximativ 15 euro). O țară întreagă a izbit cu pumnii maşinăriile care nu dădeau banii solicitați, ba uneori chiar refuzau să înapoieze cardurile înghițite. Evenimentul a fost tratat cu mănuşi de către mass-media, de teamă ca populația să nu-şi piardă încrederea în aparatele care au adus creditele la îndemâna cetățeanului de pe stradă. Astfel s-a reuşit să se evite retragerea masivă a numerarului disponibil, care ar fi putut provoca falimentarea puținelor instituții bancare rămase după cea mai năucitoare succesiune de crahuri din istoria Europei postbelice.

În vreme ce românii stăteau la coadă în fața ATM-urilor, **Jeffrey O. Shallit**, un matematician din Canada, a dat publicității un studiu prin care propunea măsuri concrete de fluidizare a traficului de mărunțiş din Occident. Dacă vi se pare o chestiune minoră, amintiți-vă că **Isaac Newton**, geniul care a descoperit calculul diferențial, legea atracției universale şi telescopul cu oglindă, a fost înnobilat deoarece a reuşit să stabilească precis rata de schimb dintre guineele de aur şi moneda măruntă de argint din Anglia secolului XVII.

Shallit a analizat circulația monetară din Uniunea Europeană, Canada şi SUA, apoi a tras concluziile de rigoare şi a prezentat o serie de sugestii în revista ***Nature***. Lumea s-a distrat copios, la auzul veştii că Statele Unite ale Americii ar avea nevoie de o monedă de 18 cenți, Canada de una de 83 cenți, iar Uniunea Europeană de firfirici valorând 133, respectiv 137 cenți.

În realitate, matematicianul n-a făcut altceva decât să optimizeze datele statistice. În SUA, monedele folosite cel mai des sunt cele de 1, 5, 10 şi 25 de cenți. Dacă cineva plăteşte cu o bancnotă, el primeşte ca rest în medie 4,7 monede. Calculul matematic arată că țara are cu adevărat nevoie de o monedă de 18 cenți, iar apariția ei ar scădea simțitor sutele de tone de metal folosite pentru moneda divizionară. Astfel, cetățeanul ar primi în medie doar 3,89 monede. Prin introducerea unei monede de 32 cenți în locul celei de 50 cenți, numărul ar scădea chiar la 3,46.

Societatea de consum e guvernată de unele legi ciudate, puțin cunoscute de oameni. Majoritatea prețurilor se conformă legii lui **Benford**, care spune că majoritatea cantităților din viața curentă nu respectă o distribuție statistică liniară între 1 şi 9. 30% dintre mărimile utilizate curent încep cu cifra 1, o probabilitate mult mai mare decât 10%, cât ar fi normal. La cealaltă extremă, doar 4,6% dintre mărimi încep cu cifra nouă. Electroniştii cunosc prea bine fenomenul din şirul de valori standardizate ale pieselor fabricate industrial. **Frank Benford** a fost un fizician care a observat că primele pagini din tabelele de valori sunt mult mai uzate decât ultimele, lucru pe care-l poate confirma orice inginer proiectant.

Pe de altă parte, comercianții au început să stabilească tot mai des prețuri care se termină în 9, ca să dea impresia că marfa e mai ieftină decât în realitate. De exemplu, un volumaş are un preț de doar 4,99 euro, ceea ce la o primă vedere pare cu 20% mai mic decât valoarea rotundă de 5 euro.

Dimensiunile masei monetare s-au stabilit din compunerea acestor două tendințe. **Shallit**, ca orice matematician care se respectă, a propus inițial folosirea unei diviziuni monetare axate pe puterile lui 2, adică monede de 1, 2, 4, 8, 16, 32 şi 64 cenți.

Ştiți până la cât se poate număra pe 10 degete? Mai precis, câte numere pot fi arătate? Zece? Nicidecum, folosind sistemul binar putem exprima cu degetele de la ambele mâini mărimi de peste o sută de ori mai mari, mergând până la 1023, adică doi la puterea a zecea minus unu.

Sistemul binar şi-a dovedit utilitatea în cazul maşinilor de calcul, în schimb el este absolut imposibil de pus în practică în cazul oamenilor. Ne pare rău pentru matematicianul canadian, dar

introducerea sistemului binar n-ar face decât să le permită comercianţilor să-i fure pe cumpărători, care s-ar zăpăci cu totul.

Fie bancnote sau mărunţiş, banii n-aduc fericirea, însă o întreţin, cum zice o vorbă din bătrâni. Românii duc lipsă şi de bancnote, şi de mărunţiş. Ori de câte ori plec la cumpărături, mă întorc cu buzunarele pline de pliculeţe cu zahăr vanilat sau praf de copt, bomboane sau gume de mestecat, lucru care îi bucură nespus de mult pe copiii mei. Uneori am impresia că în viitor nu vor circula nici banii de metal, nici echivalenţii lor electronici, ci doar rondele de ciocolată poleite cu aur şi dropsuri învelite în celofan. Şi toată lumea va fi mulţumită, cu excepţia unor matematicieni…

Text apărut iniţial în:
Pro-Scris, an III, nr. 2 (19-20), mai-septembrie 2003

Despre distopii, numai de bine

Distopia este o narațiune care ne prezintă o societate contemporană ori din viitor, unde se încearcă dezumanizarea omului în numele idealurilor umanității, idealuri ce au fost pervertite ca urmare a hipertrofierii uneia dintre funcțiile naturale ale societății.

Etimologic, noțiunea provine din limba greacă: *dys* = dificil, *topos* = loc. Deci, dintru început, distopia prezintă un loc dificil, dar nu incomod, jenant, supărător, stânjenitor, stingheritor, ci silnic, deci un spațiu al silniciei, căci doar sinonimele acestui cuvânt reflectă fidel trăsăturile de bază ale unei societăți distopice: asuprire, exploatare, forță, împilare, năpăstuire, opresiune, persecuție, prigoană, oprimare, urgisire. Toate acestea, în numele unui viitor mai bun şi mai uman.

Critica anglo-saxonă şi germană a obişnuit cititorul cu alte denumiri care încearcă să acopere conținutul noțiunii de distopie: antiutopie, contrautopie, utopie negativă. La noi, am întâlnit şi forma de utopie pesimistă sau utopie satirică (1). Dar, deşi vremurile trecute au impus folosirea utopiei ca termen pozitiv de comparație, sugerarea faptului că distopia ar fi o antiteză utopică a devenit gratuită în prezent. După cum a observat **Florin Manolescu**, distopia nu poate fi prezentată ca fiind reversul unei utopii, pentru că ea are la bază un mecanism de constituire diferit:

„*Față de opoziția tipică a SF-ului (vechi / nou, prezent / viitor) şi față de opoziția clasică prezentă în orice utopie (rău / bine), contrautopia (domnia sa foloseşte acest termen - n.a.) introduce o opoziție nouă (normal / anormal).*” (2)

E adevărat, utopia, ca şi distopia, este o replică a societății contemporane cu autorul dar, logic, reversul utopiei (sugerat de prefixele pro- şi contra-) ar trebui să fie cea mai rea dintre lumile posibile. După cum arată **Florin Manolescu**, distopia este cu totul altceva, ea este cea mai anormală dintre lumile posibile.

„Demonstrația sau operațiunea logică, pe care o sugerează ca literatură contrautopia, echivalează cu artificiul cunoscut sub numele de reducere la absurd. Într-o contrautopie, valoarea redusă la absurd este omul.” (3)

Acesta este cea mai explicită formulare a adevărului despre distopie, un adevăr îndrăzneț şi cândva foarte deranjant. Utopia (care beneficia de o origine de clasă sănătoasă, socialistă) a fost des utilizată la noi ca pretext pentru a putea vorbi despre distopie şi societățile totalitare ca despre ceva aflat la antipodul utopiei. Numai astfel temerarele analize ale lui **Horia Aramă** („*dacă utopia e totdeauna veşnică şi socială, contrautopia se bucură de o valență actuală şi de una civică*”) (4), **Mircea Opriță** („*utopistul modern se leagănă în iluzia că, dacă utopiile înaintaşilor s-au stins rând pe rând în neputință şi în propriile lor aberații, utopia sa e în firea lucrurilor*”) (5), **Sorin Antohi** (6) şi **Ion Hobana** (7) au putut aborda fără repercursiuni acest teritoriu virgin al criticii literare. Cunoaştem şi alte încercări de teoretizare a subiectului, dar, din cauza silniciei din Epoca de Aur, autorii n-au mai putut să-şi publice lucrările şi / sau au fost nevoiți să se refugieze în străinătate. Bineînțeles, li s-a acordat azilul politic deîndată ce au ajuns să-l ceară.

Romanul distopic a apărut mai recent în literatură decât mult mai vârsnica utopie. Primul titlu care deschide lista exemplificărilor în capitolul dedicat de **Florin Manolescu** subiectului este „***Le monde tel qu'il sera***" de **Emile Souvestre** (autor absent din cunoscuta istorie a SF-ului alcătuită de **Jacques Sadoul**, precum şi din cuprinzătoarea retrospectivă a anticipației franceze alcătuită de **Ion Hobana**) şi a apărut, probabil în foileton, între 1845 - 1846. Oricum, prin construcție, prin modul de prezentare a tramei, distopia se apropie mult mai mult de realismul naturalist (**Émile Zola**) decât de feeriile renascentiste ce încercau să alcătuiască o societate umană perfectă.

Mecanismul lăuntric al distopiei este simplu: reducerea omului la absurd se realizează prin hipertrofierea uneia dintre funcțiile naturale ale societății. În mod paradoxal, aceasta se realizează prin exagerarea şi în numele grijii față de om, luat în parte, ca individ. Distopia operează cu trecerea peste limită, astfel încât normalul „bine” este pervertit în anormalul „şi mai bine”. Iar „mai binele”, precum bine se ştie, este duşmanul binelui (şi, într-o vreme, chiar al poporului).

Minunata lume nouă

Una dintre exemplele cele mai grăitoare este „***Brave New World***" (*Minunata lume nouă*) a englezului **Aldous Huxley**. Ea a apărut recent în colecția „***Clasici ai literaturii moderne***" a Editurii Univers, alături de volumul de eseuri ***Reîntoarcere în minunata lume nouă***, traduse de doi buni cunoscători ai limbii engleze, **Suzana** şi **Andrei Bantaş**. Volumul se deschide cu o prefață atotcuprinzătoare, semnată de **Dumitru Ciocoi-Pop**, care a alcătuit şi tabelul cronologic. Să nu uităm că aceeaşi editură ne-a oferit în 1991 celebra „***Nineteen Eighty-Four***" (*O mie nouă sute optzeci şi patru*) a lui **George Orwell**, în traducerea lui **Mihnea Gafița**.

Minunata lume nouă se deschide cu un citat din scriitorul şi filizoful rus **Nikolai Berdiaev**, cunoscutul analist al fenomenelor totalitare: (8) „*Utopiile sunt realizabile. Viața se îndreaptă către utopii. Şi poate că începe un veac nou, un veac în care intelectualii şi pătura cultivată vor visa la mijloacele de a evita utopiile şi de a reveni la o societate neutopică, mai puțin «perfectă», dar mai liberă.*” Oare ce-şi propunea să transmită acest *motto* la data apariției cărții, în 1932, când într-o parte a Europei pornise ascensiunea fulminantă a fascismului şi nazismului, iar în cealaltă începuse teroarea „gulag”-urilor?

Huxley opune „*dominației rasei ariene*” şi formulei „*comunism = bolşevism + electricitate*” larga panoramă a Statelor Unite ale Lumii din anul 632 după Ford. Deviza noii societăți este:

«*COMUNITATE, IDENTITATE, STABILITATE*»

Ca să realizeze aceste deziderate, statul duce o politică strictă de control demografic şi educațional. El îşi produce cetățenii pe bandă rulantă, în cantități şi pe categorii calitative strict determinante, marcate cu literele alfabetului grecesc, şi începe îndoctrinarea lor încă din faza embrionară. Astfel, Alfa sunt intelectualii conducători, Beta tehnicienii de înaltă calificare, Gama şi Delta formează proletariatul, pe când Epsilon nici nu ating nivelul obişnuit de inteligență umană. Nemaiavând menirea să procreeze, sexul devine o sursă de plăcere neîngrădită, femeile sunt libere să devină cât mai pneumatice, iar bărbații cât mai virili. Dar la ce ne-am fi putut aştepta din partea unui autor care considera într-un alt roman alt său, „***Eyeless in Gaza***" (*Orb în Gaza*), „*castitatea drept cea mai nenaturală dintre perversiunile sexuale*”? (9) Deoarece copiii sunt concepuți şi crescuți în eprubete, până la vârsta când ajung să fie

decantați, cuvintele „mamă”, „tată” şi „ a naşte” sunt considerate ca fiind ruşinoase. Principala metoda de educare este hipnopedia, învățatul în timpul somnului, folosită astfel încât adultul să dorească să facă ceea ce i- a fost predestinat de către stat. Texte de genul celui care urmează sunt repetate necotenit celor mici, după principiul „*62.400 de repetiții zămislesc un adevăr*”:

„*Copiii Alfa sunt îmbrăcați în gri. Ei muncesc mult mai mult decât noi pentru că sunt extraordinar de deştepți. De fapt, mie îmi pare grozav de bine că sunt Beta, pentru că nu trebuie să fac o muncă atât de grea. Şi, pe urmă, noi o ducem mult mai bine decât copiii Gama şi copiii Delta. Copiii Gama sunt proşti. Toți sunt îmbrăcați în verde, iar copiii Delta sunt îmbrăcați în kaki. Ah, nu, mie nu-mi place să mă joc cu copiii Delta. Şi Epsilonii sunt încă şi mai răi. Sunt aşa de proşti că nici nu ştiu să scrie ori să citească...*”

Dacă totuşi condiționarea dă greş, statul mai are un as în mânecă. Stabilitatea societății se bazează pe larga utilizare a unui drog euforizant, denumit soma, ca şi nectarul zeilor indieni. Dacă denumirea vi se pare cunoscută, s-ar putea ca acest lucru să se datoreze cubului soma, un joc prezentat de matematicianul american **Martin Gardner** într-una dintre cărțile sale de popularizare (10) şi născocit de scriitorul danez **Piet Hein**, compus din 7 piese de câte patru sau trei cubulețe, ce pot fi astfel imbinate (după multă trudă) astfel încât să formeze un cub mare cu latura de trei cubulețe. **Aldous Huxley**, provenit dintr-o familie de naturalişti celebri, avea cunoştințe foarte exacte despre droguri. Mai mult chiar, peste ani, în 1954, el va publica o relatare despre o şedință cu mescalină, sub un titlu împrumutat dintr-o frază a lui **William Blake**: „*Dacă porțile percepției ar fi curățate, orice lucru ar părea omului aşa cum este - infinit*”. (11) Soma constituie atât salariul proletarilor, cât şi principalul mijloc de control al lor.

Dar Bernard Marx, psihologul, refuză să recurgă la acest surogat de fericire. El s-a îndrăgostit de Lenina, una dintre infirmierele drăguțe de la centrul de incubație londonez şi reuşeste s-o convingă să-l însoțească într-o Rezervație pentru Sălbatici. Aici, printre amerindienii care au refuzat virtuțiile civilizației şi preferă să trăiască în libertate, îl descoperă pe John, un sălbatic autodidact, un personaj tragic, care nu aparține nici uneia dintre cele două părți. În sălbăticie, John l-a descoperit pe Shakespeare, interzis în Statele Unite ale Lumii, pe care-l cunoaşte si-l iubeşte în profunzime, dar mai tare se

îndrăgosteşte de Lenina. Dar moralitatea ei, mult deosebită de cea elisabetană, îl determină s-o refuze, aşa cum nu poate să accepte nici lume civilizată, pe care o denumeşte ironic, folosind replica Mirandei din Furtuna: „*minunată lume nouă, care cuprinde atâtea făpturi alese!*” N-are altă soluție, deoarece momentele care marchează orice existență umană: naşterea, căsătoria, moartea, sunt ridiculizate, desacralizate, depersonalizate, iar Mustapha Mond, Controlorul Mondial, veghează ca lucrurile să rămână aşa, în numele stabilității sociale:

„*Oamenii sunt fericiți; capătă ceea ce vor şi nu cer niciodată ceea ce nu pot căpăta. Sunt înstăriți; trăiesc în siguranță; nu se îmbolnăvesc niciodată; nu se tem de moarte; voioşi, nu le pasă de patimi şi de bătrânețe; n-au mama şi tați care să-i necăjească şi să-i sâcâie; n-au soții ori copii ori iubiți ori iubite care să le stârnească sentimente puternice; sunt condiționați în aşa fel încât practic nu pot să se poarte decât aşa cum trebuie. Şi dacă ceva nu e în regulă, au la dispoziție soma.*”

Dar John refuză soma şi încearcă să-i convingă şi pe alții să renunțe. Nereuşind, aruncă pe fereastră rația de drog ce se distribuia angajaților Delta de la clinica pentru muribunzi unde tocmai îi murise mama. Scăpat cu greu de poliție din ghearele muncitorilor, el rămâne totuşi în libertate, la intervenția Controlorului. Bulversat, fuge din calea Leninei şi alege calea cea mai grea, a izolării şi a luptei împotriva propriilor sentimente. Dar indolenta societate de consum a Statelor Unite ale Lumii percepe această luptă ca un spectacol, îl întărâtă pe orgoliosul Sălbatic s-o ducă la extrem şi, ca urmare, Lenina este sacrificată pe altarul consumatorilor de senzații tari. Cuprins de remuşcări, John se spânzură. Prietenii săi sunt exilați în insulele Falkland, unde pot să gândească orice şi cât vor, acolo oricum n-au cui să comunice cele descoperite

Huxley va reveni asupra subiectului în deja amintitul volum de eseuri, publicat în 1958. El şi-a motivat gestul astfel: „*Acum după douăzeci şi şapte de ani,* (...) *mă simt mult mai puțin optimist decât eram atunci când scriam Minunata lume nouă. Profețiile făcute în 1931 devin realitate mult mai devreme decât credeam eu că se va întâmpla...*” Cinci ani mai târziu, scriitorul englez avea să moară la câteva ore după asasinarea preşedintelui american **John Fitzgerald Kennedy**...

O carte pe nedrept trecută cu vederea

Foarte recent, poate şi în mare grabă (exemplarul pe care l-am achiziţionat avea foile legate anapoda: un fascicul era chiar aşezat invers, altul era dublat), a apărut la Editura Paideia, cu prezentarea şi în traducerea lui **Mihai Maxim**, o altă distopie celebră, romanul „*Noi*" a lui **Evgheni Zamiatin**. Statul Unic este un stat perfect din punct de vedere matematic, populat cu numere individualizate prin câte o iniţială (consoanele sunt bărbaţi, iar vocalele sunt femei), ce locuiesc în blocuri transparente (mobilate cu mobile transparente), dotate totuşi cu storuri, pentru că de două ori pe zi, între 16,00-17,00 şi 21,00-22,00 fiecare număr dispune de câte o oră personală, când, dacă a primit repartiţia („*fiecare număr are drepturi sexuale asupra fiecărui alt număr*", dar pe care trebuie să le solicite în prealabil printr-o cerere scrisă) şi aprobarea biroului specializat (talonul roz), are voie să tragă perdelele şi să se bucure de plăcerile trupeşti. După ce-a fost permisă, dragostea celor două numere trebuie să rămână fără rod, altfel drăguţii sunt pedepsiţi exemplar.

Dacă numărul nu are cu cine să-şi petreacă timpul liber, el se poate plimba prin oraş, încolonat în rândurile formate din câte patru numere: „*aşa cum sunt prezentaţi luptătorii pe monumentele asiriene: o mie de capete, două picioare turnate - un întreg, două mâini desfăcute - un întreg,*" păzite de paznici înarmaţi cu bice electrice, care pedepsesc orice ieşire din ritm. După orele 22,30 circulaţia e absolut interzisă dar poate să stea la masa de scris şi să creeze „*tratate, poeme, manifeste, ode sau compuneri despre frumuseţea şi măreţia Statului Unic*". Altminteri, cele zece milioane de numere izolate prin Zidul Verde de restul lumii („*zidurile sunt baza condiţiei umane*") consideră Mersul Trenurilor drept una dintre capodoperele antichităţii, iar singurul poet care are la un moment dat revelaţia genialităţii este trăznit de Binefăcător, conducătorul statului, în cadrul unei execuţii publice. De altfel, Binefăcătorul a fost reales an de an în Ziua Unanimităţii, care-şi trage numele de la faptul că: „*istoria Statului Unic nu cunoaşte întâmplarea ca vreun singur vot să fi îndrăznit a încălca măreţul unison*". Drept răsplată, în această zi, fiecare număr primeşte o uniformă nouă, albastru-gri. Dar iată că vine acea incredibilă zi, când, la întrebarea: cine e „contra"? se ridică mai multe mâini.

Lui D-503, eroul principal, acest lucru îi apare ca sfârşitul unei civilizaţii perfect alcătuite. El este un matematician cu o gândire

riguros logică şi perfect îndoctrinat. În ciuda influenţei favorabile pe care o manifestă asupra lui tânăra I-330, una dintre capetele răzmeriţei, pe care o iubeşte şi ajunge chiar să fie gelos, D-503 este incorigibil: se bucură atunci când află din Ziarul de Stat că s-a îmbolnăvit de fantezie, iar echipele medicale ale Binefăcătorului îl pot vindeca printr-o simplă operaţie chirurgicală. Dacă cetăţeanul model din el ezită s-o facă, e numai pentru că a descoperit că imediat ce a terminat Integralul, astronava pe care o proiectase şi o construise pentru a purta la stele mesajul fericirii matematice, a devenit o persoană indezirabilă. Dezechilibrat, încearcă să se predea la unul dintre Birourile Custozilor, poliţia politică din Statul Unic, dar îşi dă seama că de acolo a pornit totul. Derutat, pleacă hoinar pe străzi, unde este luat de o razie şi dus să i se facă Marea Operaţie. Ulterior, se duce la Binefăcător şi o denunţă, apoi asistă impasibil la torturarea lui I-330.

Ea este o femeie voluntară şi liberă, cu un temperament opus maternei şi docilei O-90, care se retrage discret după pătrunderea impestuoasă a lui I-330 în viaţa lui D-503 şi se mulţumeşte doar să-i poarte (legal!) copilul. I-330 iubeşte culorile, îi place să se îmbrace variat, să bea alcool, să evite monotonia vieţii din Statul Unic. Ea ştie să-şi impună idealul şi să-i convingă şi pe ceilalţi, îşi asumă riscurile acţiunilor pe cont propriu, dar este totodată o visătoare: ar vrea să facă din Intregral un fel de crucişător Aurora al revoluţiei numerelor, o navă-simbol aducătoare a izbăvirii generale. Povestea ei de dragoste se termină trist, pentru că D-503 nu-şi poate depăşi tiparele, el nu doreşte evadarea din monotonia unei vieţi perfect organizate.

Evgheni Zamiatin şi-a scris cartea în 1920, când statul sovietic era abia în formare, după 4 ani de război civil. O vreme a circulat sub formă de manuscris, apoi în 1924 a apărut în Stalele Unite traducerea ei în engleză. Prin strădaniile unor prieteni, în 1927 vede lumina tiparului la Praga versiunea originală (cea în limba rusă), de unde se va răspândi pretutindeni. Drept urmare, în 1931 **Zamiatin** este trecut pe listele negre, „ale duşmanilor poporului”, şi numai intervenţia lui **Gorki** îl salvează de furia lui **Stalin**. Scriitoru1 este nevoit să aleagă calea bejeniei. Moare la Paris, în 1937. Influenţele sale pot fi identificate în mai toate romanele distopice ulterioare, atât în deja amintita ***Minunata lume nouă*** a lui **Aldous Huxley** (1932), cât şi în orwelliana ***O mie nouă sute optzeci şi patru*** (1948) (12), dar mai cu seamă în romanul americanului **Ray Bradbury**, ***451 Fahrenheit***

(1951), unde regăsim atât tema evitării plimbărilor nocturne, nostalgia amintirilor din Casa Veche, cât şi încercarea de salvare a valorilor civilizaţiei de către rebelii care se ascund în pădure.

NOTE:

(1) Aramă, Horia *Colecţionarul de insule*. Bucureşti, Cartea Românească, 1981, p. 315 şi urm. şi Opriţă, Mircea *H. G. Wells. Utopia modernă*. Bucureşti, Albatros,1983, p. 191 şi urm.
(2) Manolescu, Florin *Literatura SF* Bucureşti, Univers, 1980, p. 72.
(3) idem, p. 67
(4) Aramă, Horia op.cit., p. 315
(5) Opriţă, Mircea op. cit., p.24. Fragment publicat iniţial în Almanahul *Anticipaţia* 1984, p. 89.
(6) Eseurile din cartea intitulată iniţial *Cetatea fatală*, publicate prin diferite reviste, fanzine sau almanahurile *Anticipaţia*, reunite ulterior în volumul: Antohi, Sorin *Utopica*. Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1991.
(7) Hobana, Ion *Viitorul a început ieri*, retrospectiva anticipaţiei franceze cu texte în traducerea autorului. Bucureşti, Ed. Tineretului, 1966.
(8) Berdiaev, Nikolai *Împărăţia spiritului şi împărăţia Cezarului.* Timişoara, Amarcord, 1994.
(9) *Trei secole de paradox*. Bucureşti, Albatros, 1983, p. 259.
(10) Gardner, Martin *Amuzamente matematice*. Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1968, p. 212 - 223.
(11) Carrfre, Emmanuel *Eu sunt viu, voi sunteţi morţi*. Philip K. Dick (1928 - 1982). Bucureşti, Nemira, 1997, p. 79 - 80
(12) „*Un înţelept antic a spus un lucru magistral - cu totul întâmplător, desigur: Dragostea şi foamea stăpânesc lumea. Ergo, pentru a stăpâni lumea, omul trebuie să fie stăpân pe stăpânii lumii.*” Zamiatin, Evgheni Noi. Bucureşti, Paideia, p. 33 - 34.
În replică, reproducem următorul pasaj din 1984:
„*Cum s-ar putea menţine exacerbarea obligatorie a fricii, a urii şi-a credulităţii tembele de care Partidul are nevoie la membrii săi? Numai încătuşând un instinct puternic şi folosindu-l ca forţe motrice. Atracţia sexuală era o primejdie pentru partid şi atunci Partidul o pusese la lucru în folosul propriu.*” (Orwell, George O mie nouă sute optzeci şi patru. Bucureşti, Univers, 1991, p. 117)

Text apărut iniţial în:
Limes (Zalău), nr.4, decembrie 1998, p. 80-84.

Traducerile, o formă subtilă de critică literară

La prima vedere, criticii şi traducătorii fac două lucruri total diferite: primii îndrumă publicul cititor, ajutându-l să descopere valorile din mulțimea potopitoare a textelor publicate, aurul strălucitor din sterilul nămolos, în vreme ce tălmăcitorii transpun o operă dintr-o limbă într-alta, ca nişte zarafi ai valorilor literare, ce schimbă lirele spiritului în mărci de prestigiu (cursul de schimb poate să fluctueze, iar zaraful ține să-şi scoată şi el partea de câştig).

Dar, dacă stăm să cugetăm un pic, vom putea identifica mai multe trăsături comune ale celor două demersuri literare aparent atât de deosebite:

1) atât criticul, cât şi traducătorul sunt lectori profesionişti (mai citesc şi pentru plăcerea lor, dar asta nu ne priveşte);

2) după lecturare, amândoi purced la o selecție valorică a textelor;

3) odată alegerea făcută, atât criticul, cât şi traducătorul trec la o analiză amănunțită a textului, la studierea resorturilor intime ale lucrării;

4) rezultatul studiului este un alt text, ce reprezintă o prelucrare a lucrării inițiale;

5) în final, amândoi îşi publică rezultatele activității şi astfel popularizează opera autorului selecționat.

Într-unul dintre articolele sale critice publicate în ***Colecția „Povestiri ştiințifico-fantastice”***, **Voicu Bugariu** trecea traducerea ca prima şi cea mai prețioasă modalitate a unui autor de a se sinucide literar (mă rog, dânsul folosea un termen mai fatalist: „*de a se rata*”). M-am întrebat atunci, oare de ce sunt atât de prețuite transpunerile lui **Moliere** realizate de **Mihail Bulgakov** ? De ce, după ce **Karinthy**

Frigyes a publicat „*Mici Mackó*”, ungurii n-au mai îndrăznit să traducă încă dată „***Ursulețul Winnie***” (***Winnie the Pooh***)? Oare I***on Hobana, Adrian Rogaz, Vladimir Colin, Mircea Opriță*** etc. au trudit în zadar când au popularizat prin traduceri valorile literaturii franceze, engleze, ruse, poloneze, italiene etc. într-o vreme când oricine nu cultiva specificul național putea fi acuzat că lucrează împotriva națiunii?

Activitatea de traducător este, în primul rând; o acțiune creatoare, ca să-l citez pe **Ovidiu Bufnilă**: „*efortul* [traducătorului] *e echivalent demiurgicului. Scriitorul tradus este reconstruit în inima altei culturi şi e un lucru fascinant*”.

În al doilea rând, efortul de a transpune un text într-o altă limbă constituie cea mai bună şcoală literară, deprinzând ucenicul literar cu construirea unei intrigi credibile, impunerea unui ritm al narațiunii, dozarea efectelor, crearea de portrete literare credibile, aş spune chiar: palpabile. Aceasta, la nivelul suprastructurii. La nivelul limbii, al frazei, al propoziției, al cuvântului, lucrurile sunt şi mai delicate. Uneori, pentru ca să găsească nişte echivalențe la fel de expresive ca şi originalul, traducătorul trebuie să coboare adânc în subconştientul ambelor limbi, să treacă dincolo de hotarul marcat de tăblița barată cu roşu, pe care scrie „lexic”, să pătrundă pe teritoriul unde cuvintele nu au contururi şi unde numai intuiția îl ajută să-şi îndeplinească misiunea.

Trei : traducătorii acționează adesea ca nişte pionieri, descoperă ținuturi neumblate, le explorează, le „pacifică”, deschid drumurile pe care vor năvăli cei înghesuiți între canoanele plicticoase ale unei lumi făurite de manualele şcolare. Tălmăcitorii cunosc şi propun noi modele, noi forme de expresie, chiar noi sintagme, cu dorința explicită de a împrospăta, de a revoluționa creația literară şi limba vorbită.

Patru sau să revenim la izvorul care alimentează acest articol: traducerea reprezintă şi o subtilă interpretare critică. O exemplicare face mai mult decât o mie de vorbe : cunosc un poet maghiar, bun cunoscător al limbii române, care mi-a mărturisit că nu l-a înțeles pe **Ion Barbu** până când l-a redescoperit în traducerile lui **Mandics György** (şi el, matematician la origine). Ar fi realizat acest lucru, dacă actul de traducere nu ar fi avut valențe revelatoare? Eu însumi,

nefiind dăruit cu harul de a înțelege toate limbile pământului, am profitat, ori de câte ori a fost posibil, de diferitele variante de traducere ale unor pasaje mai obscure, pentru a desluşi anumite înțelesuri, anumite nuanțări, anumite sugestii. Fiecare dintre traducători mi-a redat o anumită fațetă, pe care s-ar fi putut să n-o percep, privind din punctul meu de vedere; fiecare dintre ei mi-a dezvăluit opera şi mesajul ei la fel ca un critic adâncit în profunzimile operei.

Şi zic ca să închei : science-fictionul românesc cuprinde multe texte valoroase, care se cer traduse nu numai pentru a le înlesni răspândirea (mult uşurată azi de rețeaua globală de calculatoare), ci ca să le înțelegem cu adevărat.

Text apărut inițial în:
Pro-Scris, an II, nr. 1 (9-10), noiembrie 2001-martie 2002

Aurul şi tezaurul science-fiction

Aurul, o valoare nedemonetizată

În 1298, **Marco Polo**, primul european care a explorat Orientul Îndepărtat, îi povestea colegului său de celulă din închisoarea datornicilor ce lucruri minunate a văzut în China aflată sub dominația tătarilor. La fel cum scribul grec Priscos s-a lăsat entuziasmat de cinstea, moravurile simple, vitejia şi înțelepciunea hunilor de sub stăpânirea lui Attila, călătorul venețian a descris cu o vădită admirație felul cum Kubilai, cel de-al şaselea mare han, îşi guverna împărăția. Printre altele, **Marco Polo** a stârnit vâlvă amintind în capitolul LXXXI că monetăria din Cambaluc, Beijingul de azi, „*bătea monedă din scoarță de dud*”, adică tipărea bancnote de hârtie, lucru imposibil de crezut în „civilizata” Europă a Evului Mediu.

Onorabilii negustori, experimentații armatori, comercianții unşi cu toate alifiile şi pricepuții meşteri din feluritele bresle, toți cei înghesuiți în căsuțele de bârne cu câte două-trei caturi, înşiruite pe ulicioare insalubre, fără nici un fel de canalizare, bântuite periodic de ciumă sau holeră, preferau să-i dea crezare lui sir John Mandeville sau altor şarlatani ce povesteau despre insulele unde pomii rodesc rațe; despre phoenixul care se coboară pe rugul înălțat în curtea templului din Heliopolis şi-şi dă singur foc, ca apoi să renască din propria cenuşă; despre existența neamului de oameni care țopăie de zor într-un singur picior, căci numai unul au, dar acela e de mare folos, întrucât în ceasurile toride ale amiezii se culcă pe spate şi se odihnesc în umbra unicei tălpi sau despre aprigele bătălii purtate între pitici călare pe capre şi cocorii din Etiopia.

Spre deosebire de aceştia, **Marco Polo** susținea că Kubilai Khan a tipărit atâția bani de hârtie cât „*şi-ar fi putut cumpăra întreaga visterie*”, iar „*toate neamurile de sub stăpânirea sa plăteau cu această monedă toate mărfurile, mărgăritare, aur şi argint şi pietre scumpe şi îndeobşte orice lucru.*”

Cum adică, un petic de hârtie, care cântăreşte o nimica toată, valorează cât o livră de argint ? râdeau venețienii. Aurul e puternic, poți să-l pipăi, poți să-l încerci între dinți. Hârtia se mototoleşte sau se destramă. Aşa e, venea replica, dar „*dacă strica sau rupea cineva vreuna din aceste hârtii, se putea duce la monetăria marelui rege şi îndată i se schimbau...*” Cum statul, prin persoana împăratului, garanta valoarea bancnotelor, oricine refuza să accepte banii de hârtie era scurtat de un cap. Ca urmare, „*negustorii îi primeau de bună voie şi îi cheltuiau în toată țara.*” În acest timp, Kubilai adunase la Beijing aurul milioanelor de supuşi din întreg cuprinsul Imperiului de sub Cer şi rătăcitorul venețian putea să afirme fără să exagereze că „*toți domnii din lume nu aveau atâtea bogății câte avea marele Han singur*”.

Zice o vorbă: „*banul e ochiul dracului*”. Bancnota avea să devină o realitate europeană abia peste cinci-şase secole. În actul întâi din partea a doua a dramei „Faust”, Goethe ni-l prezintă pe Mefistofel, va să zică pe Michiduță în persoană, la lucru, străduindu-se să-i zăpăcească pe oameni, explicându-le avantajele emiterii unor bani de hârtie, garantați cu aurul comorilor nedescoperite încă, în fapt, nişte bancnote fără acoperire :

„*Hârtia asta-n loc de aur şi mărgăritar,/ Cât de comodă e, îndată ştii ce ai, deplin./ Nu trebuie s-o vinzi întâi, sau să te târguieşti,/ Şi după voie te îmbeți cu dragoste şi vin./ De vrei metal, zarafu-i la-ndemână./* (...) *Ce-am râvnit cu sete, am ajuns./ În țările împărăteşti se vor găsi/ De-acum hârtie-n loc de aur, prea de-ajuns.*” (traducere de Lucian Blaga)

Le povesteam toate acestea acum câțiva ani elevilor mei, amintind şi o altă „invenție” mongolă : poşta rapidă. Am încheiat prevestind dispariția banilor de hârtie odată cu apariția mijloacelor electronice de plată. Astăzi, majoritatea românilor folosesc în mod curent cartele telefonice, iar pe străzile marilor oraşe au apărut automatele bancare, unde oricine dispune de un card poate să obțină

ceva numerar. S-ar putea ca nepoţii noştri să folosească bancnotele doar pentru a alcătui colecţii numismatice, plăţile fiind efectuate prin transferări simbolice, în limita creditelor disponibile, prin reţeaua globală de calculatoare. Dacă antica bancnotă chineză avea o acoperire în aur şi era totuşi palpabilă, „creditele galactice” vor fi susţinute de valori mult mai abstracte, precum volumul producţiei vândute sau al serviciilor utilizate, şi nu vor putea fi numărate în palmă.

Despre această stare de fapte ne povesteşte şi **Isaac Asimov**, în ultima sa povestire, laureată post-mortem cu un premiu Hugo. Ea a fost tradusă de Mihai Dan Pavelescu şi publicată în numărul 17 al Jurnalului SF. Scrisă în 1991, pentru a celebra memoria marelui John Campbell, un veritabil „*geambaş de succese literare*”, cum l-ar descrie băştinaşul dâmboviţean, „Aur” prezintă o epocă viitoare când calculatoarele au pătruns în toate domeniile vieţii cotidiene. Un regizor genial, care a reuşit să realizeze o transpunere de succes a dramei regelui Lear cu ajutorul simulatoarelor video şi audio, este abordat de un obscur autor de romane science-fiction şi rugat să monteze un roman ce tratează tema dragostei la o specie extraterestră trisexuată, motiv prezent într-una dintre capodoperele asimoviene, „Zeii înşişi”. La început, maestrul refuză. Devenise cel mai cunoscut realizator de spectacole şi nu ducea lipsă de nimic, mai precis, îşi putea permite orice. Însă scriitoraşul scoate din mânecă un as ascuns:

„- *Aşteptaţi. Nu vă ofer bani electronici. N-am spus că-mi voi introduce cartea de credit într-o fantă ca să vă transfer în cont suma amintită. Eu mă refer la AUR* (...). *Aur ! Priviţi prin prisma unui transfer electronic banii nu reprezentau nimic. De la un anumit nivel dispărea senzaţia de bogăţie sau de sărăcie.* (...) *Lumea nu făcea altceva decât să transfere, să transfere iar să transfere.*

Aurul era însă altă chestiune. Îl puteai pipăi, fiecare monedă avea greutate. În grămadă, monezile aveau o frumuseţe sclipitoare. Reprezentau o bogăţie ce putea fi apreciată şi simţită tactil... „

„- *Despre ce fel de roman e vorba ?*” cedează în cele din urmă maestrul.

Iar răspunsul vine crud, neiertător, prevestind greutatea muntelui ce va trebui excavat pentru a ne bucura în final de strălucirea metalului solar:

„- Science-fiction.”

Aurul subteran

Jack London nu este singurul autor care a descris în romanele sale „febra aurului” din 1896, când zeci de mii de oameni s-au aventurat în ținuturile înghețate din Alaska ca să se îmbogățească peste noapte. Jules Verne a manifestat un interes constant față de explorarea ținuturilor de dincolo de Cercul Polar, concretizat în romane precum „Căpitanul Hatteras”, „Țara blănurilor” sau „Întâmplări neobişnuite”, unde chiar şi-a propus să topească gheața de la Pol prin modificarea înclinației axei în jurul căruia se învârte Pământul. Când copiii căpitanului Grant traversează Australia în căutarea părintelui pierdut, drumul lor trece peste muntele Alexandru, regiunea unde zeci de mii de „termite cu două picioare şi fără aripi” au dat năvală în 1852 să răscolească ținutul, în speranța că vor da lovitura.

Acțiunea din „Vulcanul de aur” se petrece între 1897-1899, adică tocmai pe vremea când în ținutul Klondike, aflat la granița americano-canadiană, se îmbulzeau tot mai mulți „diggeri”. Câțiva prospectori află că la circa cinci sute de kilometri de Dawson City, pe malul Oceanului Arctic, se înalță Golden Mount, un vulcan stins, doldora de pepite aurifere. Informația se dovedeşte ca fiind întrutotul adevărată, cu o singură excepție: craterul s-a activat, iar emanațiile gazoase îi împiedică pe căutători să culeagă roadele pământului. Dar dacă Mahomed nu poate să se ducă la munte, vine muntele la Mahomed. Eroii lui Jules Verne hotărăsc să provoace erupția vulcanului. Atacul unei bande de răufăcători complică situația. Obligați să se grăbească, ei reuşesc să-i învingă pe tâlhari, dar ce folos? Sub puterea focului subteran, aurul se preschimbă literalmente în fum :

„*Pulberea de aur, încinsă la maximum şi azvârlită cu o putere nemaipomenită, se rotunjea ca o cupolă deasupra craterului. Dincolo de această boltă de foc, flăcările se înălțau urlând până la nori, scăldând într-o lumină sinistră ținutul, până la marginile zării.*”

Într-un alt roman, „Cinci săptămâni în balon”, doctorul Fergusson şi tovarăşii săi reuşesc să salveze un misionar pus la

stâlpul chinurilor de canibalii Nyam-Nyam. Cum însă intervenția lor vine prea târziu, îl îngroapă creştineşte în munții de la marginea Saharei, într-un pământ doldora de aur, „*o Australie şi o Californie unite în fundul unui deşert*”. La insistențele lui servitorului său Joe, doctorul acceptă să înlocuiască lestul balonului cu prețiosul minereu, aşa că drumul parcurs de îndrăzneții aeronauți de-a curmezişul Africii a fost marcat de bolovanii de cuarț aurifer aruncați peste bord.

Dar bogățiile sunt arareori plasate la suprafață, de aceea săpătorii trudesc din greu ca să scormonească măruntaiele munților în căutarea lor. Ce-i drept, sunt mineri şi mineri. Nu putem compara aventurierii americani, veşnic în goană după câştiguri facile, cu mândrii băieşi de pe la noi. Referindu-se la „Țara de piatră”, ale cărei comori au prelungit viața imperiului roman şi au dat strălucire curții vieneze, Geo Bogza afirma că:

„*Două lucruri sunt prețioase în Munții Apuseni şi le-au făcut faima: oamenii şi aurul. (...) Între roci masive, strâns încleştate una de alta, fâşii abia perceptibile, de aur, te fac să ceteşti ca în palmă destinul clocotit al oamenilor.*”

Uneori natura îi scuteşte pe oameni de corvoada săpatului. În „O călătorie spre centrul pământului”, Jules Verne îşi coboară eroii prin gura unui vulcan islandez stins şi-i poartă până la o adâncime de 35 de leghe (156 km), unde întâlnesc oglinda subterană a unei mări antediluviene. În drumul lor, întâlnesc straturi de şisturi cristaline, prin care „*şerpuiau filoane metalice de aramă, manganiți cu urme de platină şi aur*”. Dar, în lumea hornurilor de piatră seacă, drumeții însetați prețuiesc mult mai mult apa potabilă.

Unii susțin că nu trebuie să cobori într-atât ca să dai peste cornul abundenței. În „Hiberboloidul inginerului Garin” (1927), Alexei Nikolaevici Tolstoi pleacă de la teoria că sub scoarța terestră ar exista o regiune, numită Zona Olivinei, formată din trei straturi: primul, cel mai apropiat de suprafață, conține lavă şi zgură; al doilea cuprinde olivină, fier şi nichel; iar cel de-al treilea metale grele aflate în stare de fuziune: aur, platină, zirconiu, plumb şi mercur. Acestea din urmă sunt produse de dezintegrarea radioactivă a unui metal supragreu, necunoscut în natură, notat cu M, care înconjoară nucleul de heliu cristalin al Pământului.

Adâncimea de la care începe Zona Olivinei variază. În unele regiuni ale Pacificului, ea este mai mică, uneori găsindu-se la numai cinci kilometri de suprafaţă. Inginerul Garin doreşte să ajungă la ea şi foloseşte în acest scop un aparat care prin efectele sale se dovedeşte a fi anticiparea laserilor de mare putere: hiperboloidul luminos. Roca vulcanică este vaporizată instantaneu de raze calorice de o energie nemaiîntâlnită. Tot ele scufundă o escadră formată din nave de război americane, dotate şi cu hidroavioane, o veritabilă „armadă” a secolului XX trimisă să-l oprească pe aventurier. La o adâncime de opt kilometri, „cârtiţa” ajunge în zona căutată şi nu peste multă vreme puţul tăiat în măruntaiele planetei se umple de amalgam, un aliaj de mercur şi aur.

Bazele economiei mondiale au fost aşezate, la începutul istoriei, pe etalonul aur. Orice valoare poate fi reprezentată printr-o cantitate de metal preţios, care, totodată, constituie şi o marfă supusă legilor ce guvernează economia de piaţă. Metalul solar este la rându-i preţuit în funcţie de cerere şi ofertă. Sir Isaac Newton a descoperit forţa gravitaţională şi caracterul ei universal, a folosit pentru prima oară calculul diferenţial pentru a descrie mişcările mecanice, a descompus lumina diurnă în cele şapte culori, trecând-o printr-o prismă şi a inventat telescopul cu oglindă, dar titlul de nobleţe i-a fost acordat pentru că a făcut ordine în încâlcitele socoteli ale visteriei Angliei şi a reuşit calculeze cu precizie ce cantitate de argint reprezintă echivalentul unei uncii de aur.

Inginerul Garin şi-a propus să şantajeze lumea şi să preia frâiele puterii tocmai prin scăderea preţului (parităţii) aurului, însă era conştient că nu putea întinde coarda excesiv de mult, de aceea aştepta să se adune o cantitate suficientă de metal preţios, ca apoi să dinamiteze puţul adâncit către Zona Olivinei. Confruntat cu vapoarele care descărcau şi vindeau aur cu doi dolari jumate kilogramul, Senatul S.U.A. l-a declarat dictator, iar apoi s-a străduit să-i impună un anumit stil de viaţă, specific high-life-ului. Suflet de rus, Garin s-ar fi deconectat uneori cu câte o gură de coniac franţuzesc, dar a descoperit iute că trăia în ţara prohibiţiei şi a presei atotprezente, aşa că jocul acesta l-a plictisit repede şi a profitat de prima revoltă ca s-o întindă, lăsându-şi o sosie în loc. Vorba cântecului: „*banii n-aduc fericirea...*”

Aurul din mări

„*Nobilis in mobile.*”

Aşa am putea parafraza celebra deviză înscrisă pe toate obiectele de la bordul submarinului Nautilus, cu care Jules Verne ne poartă din 1869, neîncetat, câte „20.000 de leghe sub mări” de fiecare dată : „*Mobilis in mobile*”, adică mişcător în elementul mişcător.

Fiind singurul în măsură să străbată oceanele şi să le exploateze, căpitanul Nemo beneficiază nestingherit de imensele averi răpite de furtunile marine sau pierdute în urma confruntărilor navale. El le foloseşte pentru a ajuta popoarele asuprite, dar şi pentru a-şi purta vendeta. După ce-a străbătut Mediterana, misteriosul răzvrătit, care a ales să lupte singur împotriva tuturor ca să răzbune uciderea celor dragi, îşi vizitează „bancherul” din golful Vigo : un teatru de luptă unde zac epavele unor corăbii pline cu bogățiile răpite de spanioli de la popoarele Americii. În vreme ce membrii echipajului încarcă pe Nautilus lingouri şi giuvaiere de o valoare impresionantă, căpitanul Nemo îşi întreabă colegul, prizonierul şi cronicarul:

„- *V-ați închipuit, domnule profesor, că marea ar putea ascunde atâtea bogății?*”

Răspunsul lui Arronax surprinde, deoarece ne reaminteşte că problema poate fi abordată şi dintr-un alt punct de vedere :

„- *Ştiam că argintul care se află în mări este socotit la două milioane de tone*”.

Cifra avansată e mult mai modestă decât în realitate, dar atrage atenția asupra că, în afara comorilor ajunse în adâncuri ca urmare a naufragiilor, apa mării conține şi metale prețioase sub formă de săruri dizolvate într-însa. De exemplu, aurul se află într-o proporție neînsemnată: douăzeci de miliardimi. Dacă vă veți aduce aminte că oceanele acoperă 70,8 % din suprafața Pământului, adică aproape trei sferturi, iar volumul de apă conținut de ele se ridică la impresionanta cifră de 1 362 455 000 kilometri cubi de o densitatea medie de 1035 kilograme pe metru cub, adică o masă de 1 410 141 000 000 000 000 tone, e uşor să aflați ce cantitate de metal brut constituie minusculul procent: 28 202 818 000 tone. Aurel Lecca ne dă o cifră dublă în cartea sa, „Comorile pământului”, în vreme ce specialiştii bancari, precum Nicolae Murnu şi Mugur Isărescu, sunt mai ponderați în

estimări şi înjumătățesc valoarea calculată de noi, dar chiar şi aşa este o cantitate „*de 100.000 mai mult decât a fost acumulat până acum de om*”.

„- *Fără îndoială*”, îl aprobă căpitanul Nemo, „d*ar ca să extragi argintul acesta, cheltuielile ar întrece câştigul*”. Omul de geniu, care încredințase propulsia, manevrarea şi apărarea submarinului său electricității, „*un element puternic, ascultător, rapid, uşor de mânuit, bun la toate şi care domneşte pe vas ca un stăpân*”, se gândea probabil la un procedeu fizic, cum ar fi electroliza.

John Burdon Sanderson Haldane a fost un genetician, fiziolog şi matematician englez, strămutat în mirifica Indie, autor al unor lucrări fundamentale în toate aceste domenii, fiind prezent atât în lucrările enciclopedice autohtone, cât şi în cele din străinătate. Multe dintre ideile sale sunt discutate de Bogdan Stugren, în volumul „Evoluționismul în secolul XX”. J.B.S. Haldane a mai scris eseuri şi lucrări de popularizare a ştiinței, încununate cu un premiul Kalinga acordat de UNESCO, precum şi o seamă de povestiri destinate publicului tânăr. Cu toată faima savantului, proza sa SF este încă quasinecunoscută cititorilor români, semnalarea făcută de Mircea Naidin în magazinul ***Helion*** 4/noiembrie-decembrie 1994 fiind floarea cu care nu s-a făcut primăvară. În ceea ce ne priveşte, a scris povestirea „Fabricanții de aur”, apărută la noi în 1984, când Ágoston Hugó a adunat lucrări science-fiction scrise de savanți celebri într-o antologie de limbă maghiară, publicată la Editura Kriterion.

În povestirea lui Haldane, problema recuperării metalelor dizolvate în apa mării este rezolvată cu ajutorul chimiei. Un cercetător scoțian, familiarizat cu formalismele mecanicii cuantice, este acostat într-o cafenea din Paris de un individ cu o înfățişare de cerşetor, care îi întinde nişte foi pline de calcule ştiințifice. Devenit curios, acceptă să se întâlnească cu omul respectiv. Acesta îi povesteşte că se numeşte Martin şi a făcut parte dintr-un grup de trei cercetători condus de Eugene Galois, un matematician de geniu, care, pornind de la funcțiile de undă ce descriu comportarea unui atom de aur, a reuşit să stabilească formula auronului, un compus chimic organic capabil să precipite aurul din apa mării. Ca urmare, cei trei şi-au construit în cel mai mare secret o fābricuță, lângă o sărărie de pe malul mării. După ce au depus la bancă o mare cantitate din aurul

astfel obținut, tinerii s-au trezit somați de Asociația Internațională de Protejare a Intereselor Capitaliştilor, formată din proprietarii şi acționarii unor consorții miniere, să renunțe la această formă de obținere a metalului prețios. Cum au refuzat să se supună, au fost atacați şi lui Galois i s-a pus în cârcă uciderea celuilalt asociat al său. În ciuda eforturilor depuse de Martin şi de apărătorii angajați de acesta, matematicianul a fost deportat pe Insula Diavolului, unde a şi murit curând, molipsindu-se, chipurile, de o boală transmisă de tovarăşul său de celulă, un papagal ținut în colivie. Adevărații ucigaşi reuşesc să-l elimine şi pe Martin, iar apoi încearcă să-l ucidă şi pe chimistul scoțian căruia i s-a destăinuit. În lipsa altei alternative, acesta se preface beat şi se lasă dus în arestul poliției franceze, unde, ca să-şi scape pielea, face publică întreaga poveste.

Dintre aventurile nenumăraților „vânători de comori scufundate" imaginați de autorii români aş dori să reamintesc doar una, peste care s-a aşternut o nemeritată uitare: „Tridentul de aur" de Radu Nor. Romanul, publicat în 1972 la Editura Militară, a fost scris ca şi o continuare a thrillerului „Întoarcerea păianjenului" (1971). Firul epic împleteşte două idei incitante: una din viitor şi una din trecut. Armata română testează în cel mai mare secret o aerodină, un aparat de zbor de formă lenticulară. Radu Coman, ofițerul de informații însărcinat cu păstrarea secretului operațiunii, îşi dă seama că, în ciuda precauțiilor luate, au fost spionați. „Farfuria zburătoare" a fost fotografiată cu un film special, care dezvăluie structura internă a aparatului. Cum firele duc către Argentina, Coman însoțeşte o colecție de antichități ce pornea într-acolo, a cărei principală atracție o constituie un inedit obiect antic: tridentul de aur. O bandă de gauchos fură prețiosul obiect, ca să-l plaseze în mâna unei statui a zeului mării şi să dezvăluie locul de pe coasta Americii unde, cu mult înaintea lui Columb sau chiar a vikingilor, a naufragiat o corabie feniciană plină cu comori.

Aurul ceresc

Herbert George Wells a publicat „Primii oameni în Lună" în 1901, la şapte decenii după ce Edgar Allan Poe a scris „Hans Phaall", o povestire menită să demistifice o serie de articole publicate în „New York Sun", în care se susținea că în 1835 astronomul englez

John Herschel ar fi desluşit prin telescopul său fiinţele inteligente ce populau astrul nopţii. Nu erau primele aventuri interplanetare, oamenii au încercat încă din antichitate să se legene în scrânciobul Lunii. În acest scop, au fost propuse cele mai ciudate metode de înălţare, pe care le puteţi găsi amintite în monografia lui **Florin Manolescu**, „Literatura SF”. Dacă Jules Verne şi-a pus eroii să construiască un tun gigantic ca să ajungă pe satelitul nostru natural, Wells a preferat să-şi lase imaginaţia să zburde. Aşa s-a făcut că domnul Cavor a inventat un aliaj care ecranează acţiunea gravitaţiei, aşadar oferă posibilitatea ca obiectele de o anumită formă să-şi piardă greutatea şi să plutească prin aer. De aici până la construirea unei nave interplanetare nu este decât un pas. Însă când Cavor doreşte să se desprindă de Pământ doar ca să vadă ce mai este prin vecini, se izbeşte de pragmatismul domnului Bedford, care se întreabă ce se poate câştiga în urma unei asemenea intreprinderi.

„*-Sunt sigur că acolo vom găsi minerale, zise Cavor.*

- De exemplu ?

- O, sulf, minereuri, poate chiar aur...”

Ce-i drept, dacă se foloseşte o cutie făurită din cavorită, transportul aurului nu mai pune probleme de cost, chiar dacă trebuie parcursă o distanţă de 384.400 de kilometri, aşa că englezii noştri se urcă într-o sferă prevăzută cu nişte obloane menite să permită manevrarea ei şi se ridică la cer.

Luna le rezervă mai multe surprize: cum nu sunt din partea locului, exploratorii noştri se rătăcesc şi sunt luaţi prizonieri de o specie de seleniţi, nişte patrupezi negri agresivi, cam săraci cu duhul, care seamănă cu furnicile noastre. Când îşi dau seama că, venind dintr-o lume unde gravitaţia este de şase ori mai mare decât pe Lună, posedă din naştere o forţă musculară colosală, cei doi evadează. O dată ajunşi la suprafaţă descoperă cu uimire că fuseseră încătuşaţi cu lanţuri de aur. Altminteri, întrucât pe-acolo nu creşteau copaci, dar metalul solar se găsea la tot pasul, toate obiectele de folosinţă curentă erau confecţionate din aur, „metal care se impune prin sine însuşi datorită uşurinţei cu care se lucrează, rezistenţei şi durabilităţii lui.” Deoarece Cavor este capturat din nou, de această dată de „capetele mari”, o specie inteligentă, Bedford revine singur pe Pământ. Un derbedeu îi fură sfera de cavorită şi, deoarece nu este în stare să

construiască alta, se vede nevoit să renunțe la visurile sale de înavuțire. Aliajul miraculos avea să fie „redescoperit” abia în 1914, sub forma „azbestoidului refractar atracțiunii”, de Henric Stahl, autorul romanului „Un român în Lună”.

În 1969, Neil Armstrong a pus piciorul pe Lună. N-a găsit bolovani de aur, ci un nesfârşit covor de praf, nebătut de vânturi, netulburat de nimenea, şi mult mai mult titan decât avem pe Pământ. Scriitoarea italiană Oriana Fallaci s-a străduit să cuprindă cât mai fidel semnificațiile evenimentului într-o carte. Ca să realizeze aceasta, a apelat la unul dintre marii visători contemporani, Ray Bradbury. El a oferit şi titlul volumului, „Dacă Soarele moare”, dorind să sublinieze că în momentul în care omul a păşit într-o lume străină, el îşi asumă noi răspunderi, problemă tratată pe larg în povestirile ce alcătuiesc cunoscutele „Cronici marțiene”. Dar pentru eroii lui Bradbury, cucerirea spațiului se realizează în primul rând într-un plan metaforic. În „Merele de aur ale Soarelui”, un astronaut iese din rachetă şi adună într-o cupă crâmpeiele aurii de plasmă ce alcătuiesc coama solară. Şi ce dacă cromosfera, învelişul de gaze fierbinți ale Soarelui, are o temperatură de 6000 de grade ? Eroul lui repetă doar una dintre muncile lui Hercule, cea din grădina Hesperidelor : culege mere de aur. De această dată, merele de aur ale Soarelui.

Odată cu ieşirea omului în spațiu, sute de kilograme de aur au fost plasate pe orbită. Foliile de aur asigură protecția termică a stațiilor orbitale, protejează împotriva unora dintre radiațiile cosmice, îmbunătățesc performanțele aparaturii de telecomunicații şi consumul dispozitivelor de calcul de la bord, formează unul dintre straturile din costumele spațiale etc. Putem chiar să vorbim despre un început de export al metalului prețios. După succesul programului „Apollo” de cucerire a Lunii, N.A.S.A. s-a lansat într-o nouă aventură: programele Pioneer şi Voyager. Menite să trimită date despre marile planete, toate stațiile spațiale lansate cu acest prilej au fost prevăzute cu mesaje de salut încrustate pe plăci sau pe discuri de aluminiu aurit, menite să atragă atenția semenilor noştri întru rațiune din alte sisteme solare.

Printr-o succesiune de observații spectroscopice, astrofizicienii au putut să demonstreze că Universul cuprinde aceleaşi elemente pe

care chimiştii le-au găsit (în cea mai mare parte) în scoarţa terestră, iar Mendeleev le-a ordonat în cunoscutul său sistem periodic. Aşadar, deducem că exploziile stelare au împrăştiat în infinitatea Cosmosului cantităţi inimaginabile de aur. Unele dintre ele ar putea chiar să se găsească undeva prin vecini. În „Goana după meteor”, Jules Verne şi-a imaginat ce s-ar întâmpla dacă o astfel de fărâmă strălucitoare ar intersecta orbita bătrânei noastre planete.

Doi astronomi amatori din ipoteticul orăşel american Whaston zăresc la un moment dat un bolid, adică un corp ceresc mai strălucitor decât soarele ce străbate fulgerător cerul. Ulterior, noi observaţii arată că respectivul obiect ceresc s-a înscris pe o orbită circumterestră, cu o înălţime de 400 de km. În vreme ce descoperitorii îşi dispută cu patimă întâietatea, marile observatoare analizează spectrul luminii reflectate de noul satelit al Pământului şi anunţă că aceasta are o formă sferică, de 57 de metri diametru, şi o structură spongioasă, formată din aur în valoare de circa 13 mii de miliarde de euro.

Zéphyrin Xirdal, un geniu trăznit din Paris, îşi propune să coboare meteorul pe Pământ, drept care se grăbeşte să cumpere o parcelă lângă Upernivik, capitala Groenlandei şi porneşte un aparat ciudat, alimentat de o sursă radioactivă, menit să efectueze transferuri energetice între cer şi Pământ. Aducându-ne aminte de o dispută celebră, trebuie să recunoaştem că de această dată maestrul anticipaţiei franceze se mulţumeşte cu o descriere mult mai sumară decât cea consacrată cavoritei de către H.G. Wells.

O femeie ce făcea curăţenie în camera savantului perturbează involuntar procesul, astfel încât bolidul începe să efectueze un straniu balet ceresc. Oricum, deoarece toate semnele duc la concluzia că muntele de aur se va coborî odată din cer, statele puternice convoacă o conferinţă internaţională ca să se pună de acord în privinţa modului cum vor împărţi aceasta avere. Aflând acestea, Zéphyrin Xirdal corectează orbita corpului ceresc şi trimite forului mondial o scrisoare de protest, prin care se declară proprietar de drept, căreia, desigur, nu i se acordă nici o atenţie.

Toată lumea se grăbeşte să se îmbarce către Groenlanda, unde, după ultimele ajustări, meteoritul „aterizează” pe marginea unui promontoriu stâncos. Deşi este încă prea fierbinte şi nimeni nu se

poate apropia de el, spiritele se încing. Puterile mondiale îşi trimit vasele de război ca să-l păzească, iar toți cei care socotesc că au un oarecare drept asupra valorosului meteorit şi-l dispută cu înflăcărare. Deoarece certurile afectează şi soarta unor tineri nevinovați, care nu sunt lăsați să se căsătorească, francezul Zéphyrin Xirdal decide să-i ajute şi începe să împingă bolovanul de aur în mare, desigur nu înainte ca finanțatorul întreprinderii sale să cumpere toate acțiunile miniere disponibile. În final, meteroritul cade în ocean şi se dezintegrează, lucru care împacă pe toată lumea.

Aurul artificial

Străzile din Jibou conțin, înglobați în asfalt, numuliți, nişte fosile care arată ca nişte bănuți de piatră. Legenda zice că pe urmele principelui Rákóczi, care în 1705 a pierdut aici o bătălie, au pornit mai mulți ostaşi călări. Pentru că urmăritorii s-au apropiat prea tare, fugarul şi-a golit buzunarele de galbenii ce-i avea la sine şi i-a aruncat în praful drumului. Când au văzut monezile strălucitoare, soldații şi-au strunit caii şi au descălecat să-i adune, vreme în care principele a reuşit să scape. Legenda zice că era atâta aur, încât cătanele şi l-au îndesat în buzunare până au stat să le plesnească. Cum n-au mai ştiut pe unde să-şi continue urmărirea, deoarece principele, prevăzător, îşi schimbase calul cu unul ale cărui potcoave fuseseră puse invers, urmăritorii s-au întors în tabără. Mândri nevoie mare, ei au început să se laude cu norocul care a dat peste ei. Dar când au băgat mâna în buzunar, ca să scoată un ban de arătat, n-au găsit decât aceste discuri lenticulare de calcar. Furioşi, au început să suduie şi le-au azvârlit cât colo, mama lui de alchimist, ne-a păcălit cu aurul său fals. De atunci, zice legenda, bănuții se găsesc peste tot prin împrejurimi. Localnicii cred că preschimbarea aurului în piatră a fost o minune cerească, care a permis unui suflet nobil să scape nevătămat şi să reia apoi lupta împotriva celor care „au schimbat jugul de lemn al turcilor cu un jug de fier”, mai greu. În celelalte părți ale văii Someşului şi în Albeştii de Argeş, unde mai pot fi întâlniți, numuliții poartă numele de „banii dracului”.

Credința că metalele obişnuite, mai cu seamă plumbul, pot fi preschimbate în aur, a fost larg răspândită în Evul Mediu, ba chiar şi mai târziu. Contemporanii şuşoteau că imensa avere etalată de Vodă

Constatin Brâncoveanu, care „*alt domn n-au strânsu, nici s-au îmbogățit ca el de când iaste începutul țării*”, cum a lăsat scris Radu Popescu, provenea din astfel de surse necurate. Printre ei, şi principele Dimitrie Cantemir, în a cărui „Istorie ieroglifică” găsim multe aluzii incifrate, dintre care unele par să se refere la ceva mult mai tainic decât modalitățile prin care puteau să fie mituiți înalții funcționari de la „izvoarele Nilului”, va să zică de la Țarigrad.

În povestirea „Întâmplarea cu jupânul care făcea aur”, Adrian Maniu descrie cu măiestrie şi cu savoare jocul prin care un presupus alchimist reuşeşte să-l convingă pe un voievod să-i încredințeze tot argintul de care dispune, ca să-l preschimbe în ceva mult mai prețios. Celor care doresc mult mai multe detalii tehnice, le recomand să citească „Ultimul avatar al lui Tristan”, una dintre capodoperele lui Vladimir Colin, unde ne sunt prezentate pe îndelete toate etapele pe care un aspirant trebuia să le parcurgă ca să devină un specialist al preschimbării metalelor, transpunând în jargonul ştiințific contemporan operațiunile reprezentate criptic, cu o cerneală termosensibilă, pe pergamentul unei incunabule de Tristan Bătrânul, un alchimist care a trăit în Franța Caterinei de Medici şi s-a volatilizat în fața soldaților trimişi să-l oblige să fabrice aur pentru Henric al III-lea.

Astfel, faimoasa „rază de Lună” la lumina căreia trebuiau dizolvate unele substanțe nu era decât lumina polarizată, fluidul negru-albăstrui numit „aripă de corb” reprezenta gazul electronic din care s-a solidificat şi s-a separat „oul alchimic”. Cel care s-a hotărât să reconstituie drumul parcurs de precursorul său francez mărturiseşte:

„*Uluit, înțelegeam că experiențele fără încetare reluate tindeau la sfărâmarea structurii materiei. Rezultatul final nu era decât o rezervă de energie nucleară în suspensie. (...) Secretul alchimiei consta într-un anume fel de a manipula materia, descompunând-o şi realcătuind-o după noi legi, pentru a produce un câmp de forță necunoscut.*”

Transformarea plumbului în aur sau dobândirea nemuririi sunt doar nişte efecte colaterale ale acțiunii acestui câmp. Alchimistul, argumentează Colin, este el însuşi supus acțiunii remodelatoare şi

dobândeşte capacitatea de a călători prin timp şi prin celelalte dimensiuni ale Universului.

Adevărata alchimie se aplică asupra alchimistului şi presupune multă muncă, stăruinţă şi asceză. În general, cei care nu doresc nimic altceva decât să obţină aur nu prea se găsesc dispuşi să se înhame la făurirea Marii Opere. Progresele făcute de ştiinţă, mai cu seamă de după 1896, anul când Henry Becquerel a descoperit radioactivitatea naturală, îi pot ajuta pe cei interesaţi. Fizica oferă două modalităţi de a obţine aurul din alte elemente: prin fisiune, sfărâmând nucleele unor atomi mai grei sau prin fuziune, alipind nucleele unor elemente mai uşoare.

Izotopul cel mai răspîndit de plumb posedă 207 nucleoni, dintre care 82 poartă o sarcină electrică pozitivă şi se numesc protoni, spre deosebire de restul de 125 care sunt neutri din punct de vedere electric, drept care au fost denumiţi neutroni. Dacă dintr-un nucleu de plumb smulgem trei protoni şi şapte neutroni, obţinem un nucleu de aur, care are 197 de nucleoni, dintre care numai 79 posedă sarcini electrice. În marile acceleratoare de particule, aurul se poate obţine relativ uşor, dar la un preţ de cost exorbitant, din elemente grele supuse tirului concentrat al altor nuclee mai uşoare.

Metoda contopirii nucleare este mult mai răspândită în univers. Fiecare stea este în fapt un *athanor* cosmic, un cuptor alchimic în miezul căruia, la presiuni şi temperaturi uriaşe, nucleele se însoţesc. Ca să reproducă aceste condiţii extreme în laborator, savanţii au utilizat câmpuri magnetice sau dispozitive laser puternice, mari consumatoare de energie. De câţiva ani, după câteva experimente dătătoare de speranţe, a început să fie luată în serios şi posibilitatea fuziunii la rece.

Stanislaw Lem ne oferă o idee despre cum s-ar putea realiza un atom de aur din hidrogenul interstelar. Pe parcursul celei de-a şasea călătorii, Trurl şi Clapanţius, eroii „Ciberiadei" au ajuns să fie luaţi prizonieri de Diplo, un tâlhar cu pretenţii de intelectual, deoarece dobândise cândva o licenţă în tâlhărie. Ca să scape din captivitate, Trurl i-a oferit întâi o reţetă de fabricat aurul, dar domnul lotru, precaut, i-a cerut să facă o demonstraţie.

„- *Reţeta e cât se poate de simplă: luăm atâţia atomi de hidrogen cât cântăreşte un atom de aur, adică o sută nouăzeci şi*

şapte. Întâi se decojesc electronii atomilor de hidrogen, apoi se frământă protonii şi se lasă la aluatul nuclear la dospit, până când apar mezonii. Atunci îl ungem repede-repede cu electronii şi, gata! uite aurul curat.”

Zis şi făcut. În tot acest răstimp, degetele lui Trurl au început să se mişte cu o repeziciune ieşită din comun, astfel încât a reuşit să confecţioneze un lingou de aur în cinci minute. Tâlharul însă s-a plâns că el mare şi butucănos, n-are dexteritatea necesară, aşa că în cele din urmă cele două cibergenii l-au împăcat confecţionându-i un demon de gradul doi, zis şi al lui Maxwell. Celor ce doresc să afle mai multe despre acest animăluţ teribil, le recomand să-l caute în cărticica profesorului Alexandru Boiu, „Natura gândită. Experimente mintale în fizică”.

Nu trebuie să neglijăm contribuţia biologicului la rezolvarea problemei. Am întâlnit autori care susţineau că găinile hrănite cu săruri de magneziu au făcut ouă obişnuite, cu coaja de calciu. Alţii zic că şi plantele sunt în stare să transmute elementele. Cert este că boabele de porumb au o concentraţie de aur mult mai mare decât cea a solului în care au fost semănate. Poate că în viitorul apropiat ingineria genetică va reuşi să producă un soi specializat în tezaurizarea metalului preţios, care să conţină amidon în miez şi adevărate comori în coajă. Mă tem însă că atunci va trebui să renunţăm s-o punem de-o mămăligă...

Jibou, mai-iunie 2000

Text apărut iniţial în:
Nautilus 170, antologie-almanah, Ed. Nemira, 2001, p.178-185.
Din păcate, această versiune conţine o serie de greşeli ce nu ne aparţin.

Extraterestrul român

„Eu cred că suntem un popor vegetal...”
(Ana Blandiana - Eu cred)

„- Jean-Pierre, se întoarse geologul către medic. Auzi ce pretinde Ram Lal: zice că umanitatea va ajunge să se transforme în plante.
St-Ser făcu ochii mari şi strigă plictisit:
- Şi pentru asta sculaţi oamenii din somn?”
(Adrian Rogoz - Omul şi Năluca)

Dacă ei nu ne vor...

Iniţiat în 1985 prin efortul comun al redacţiei „***Ştiinţă şi Tehnică***”, Editurii Albatros şi Universităţii Timişoara, chestionarul publicat în „Almanahul ***Anticipaţia 1986***” a suscitat interesul cititorilor. După prelucrarea oarecum computerizată (programul de prelucrare şi datele erau încă înregistrate pe cartele perforate!), rezultatele au fost publicate şi comentate de **Lucian Ionică**, principalul autor al acestui prim sondaj de opinie pe tema receptării literaturii SF, în „Almanahul ***Anticipaţia 1987***”.

Ne vom opri doar la una dintre problemele anchetate: dintre numeroasele teme (motive) SF amintite în foaia de sondaj: călătoria în timp, călătorii cosmice, conflicte interstelare, anticiparea viitorului, facultăţi psihice paranormale, universuri paralele, descoperiri ştiinţifice, lumi pierdute, paleoastronautică, relaţia om-calculator, roboţi şi androizi, utopii sau distopii, o cincime dintre cititori au optat pentru extratereştri, contacte cu alte civilizaţii (56,8% din totalul de 300%=3 opţiuni).

„*Surprinde desigur, interesul extrem de scăzut manifestat faţă de teme precum roboţii şi calculatoarele, până mai ieri considerate, alături de navele cosmice şi extratereştri, adevărate embleme ale*

literaturii SF”, remarca Lucian Ionică. Surprinde, adăugăm noi, şi atracția absolută (următoarea clasată, tema călătoriei temporale, a întrunit doar 38,6% dintre opțiuni) față de problematica inteligențelor din alte lumi. Să fi fost oare un semn de manifestare politică pentru alegerea unei lumi potențial mai bune decât cea a prezentului? Categoric nu, deşi în epocă s-a încercat acreditarea ideii că literatura SF ar fi, chipurile, o literatură de evaziune. Susținem aceasta întrucât tema utopiilor a întrunit separat un prudent procentaj de 3,4% (din 300%!!!).

Răspunsul trebuie căutat în însuşi neastâmpărul firii umane, care a învins nu odată mii de piedici, pornind în căutarea altor semeni. Intuiți de filozofii lumii antice, aşteptați nu numai de suporterii O.Z.N.-urilor, căutați în ceruri de o armată de astronomi şi de alți savanți, catalizatori ai aventurilor spațiale, ființele de pe celelalte tărâmuri ne-au fascinat încă din basmele copilăriei. Nu vom putea cerceta posibilitatea unei raportări aparte, specific naționale, la tematica investigată, fără a porni de la izvoarele mitice ale literaturii române.

Ne tragem din extratereştri?

Eposul românesc a fost pus de către George Călinescu sub semnul a patru mituri fundamentale. Unul dintre ele, reprezentat atât în baladă, cât şi în basmul fantastic, este mitul Zburătorului. Să rezumăm pe scurt drama acestui motiv ancestral, întâlnit şi în mitologiile altor popoare. Un împărat văduv descoperă la un moment dat că fiica lui s-a maturizat şi, deşi încă inocentă, a devenit nubilă. Ca să-şi domolească impulsiunile incestuoase, tatăl îşi izolează odrasla într-un foişor. Ambientul (camera din vârful turnului) desăvârşeşte atmosfera de nevroză sexuală. Fata de împărat, care ajunge să perceapă frustrația necunoscută în mod acut în urma acestui tratament brutal, începe să tânjească după normalitate. Atunci apare Zburătorul. Personaj complex, Zmeu sau Luceafăr, el este compatibil genetic şi la îndemână. Drept urmare, fata de împărat dă naştere unui Făt-Frumos, înzestrat cu o sumedenie de facultăți paranormale. Copil din flori, el îşi va căuta identitatea şi va deveni la sfârşitul basmului, după nenumărate peripeții, un tată de familie obişnuit, un om normal.

Contactul dintre oamenii locului şi fiinţe de altundeva se poate realiza şi în alte circumstanţe , care, deşi mai îndepărtate de mitologie, ne pot oferi indicii importante pentru susţinerea unei receptări specific româneşti a contactului dintre civilizaţii.

Sfârşitul copilăriei

„*Spiritualitatea noastră s-a dezvoltat într-un spaţiu aparte*", remarcă Lucian Blaga. În vreme ce popoarele Occidentului şi corporaţiile masonice îşi înălţau impunătoarele catedrale pentru a se ridica până la Dumnezeu, românul îl întâlnea aici, la faţa locului, având în vedere că Dumnezeu şi tovarăşul Lui, Sfântul Petru, coborau pe vremuri din ceruri şi umblau printre oameni, să-i ajute şi să-i ferească de ispita răului. Folclorul românesc oferă o percepţie aparte asupra civilizaţiei demonice. Vom adăsta un pic aici, deoarece modul aparte în care se raportează scriitorul român de SF la tematica altor civilizaţii inteligente este foarte bine prins în povestirile populare cu diavoli.

Remarcaţi de Arthur C.Clarke ca o specie extraterestră aparte în romanul omonim, amintit în titlul acestui paragraf, recuperaţi de teoria paleoastronautică a lui Erich von Daniken, îngerii căzuţi apar iniţial ca nişte personaje civilizatoare, care îi instruiesc pe oameni în ciuda mersului firesc al lucrurilor (poruncii divine). Blestemaţi şi alungaţi sub pământ, ei se constituie într-o civilizaţie aparte. Eroul snoavelor populare, caracterizat în principal printr-un masiv bun-simţ, nu le caută tovărăşia, nu-şi târguieşte libertatea, umbra sau imaginea reflectată în oglindă în schimbul unei vremelnice puteri, pe cât posibil nici nu-i aminteşte, căci pomenirea numelui implică automat prezenţa celui invocat. Când întâmplarea îi scoate vreun Michiduţă în cale, ţăranul român dă dovadă de agerime a minţii şi prezenţă de spirit. Să ne gândim doar la Dănilă Prepeleac, prostul satului, văduvitorul gâştelor, omul „*leneş, nechitit la minte şi nechibzuit la trebi*", care a vârât carul sub copacul de tăiat ca să-l încarce mai lesne. Când diavolul îşi face de lucru cu el, în loc să îl lase în plata Domnului, o păţeşte urât de tot. Dănilă, ca şi alţi eroi populari, nu este o fire violentă (A mai văzut cineva drac mort?) şi apelează la „Blestemele părinteşti" doar în final, atunci când nu mai are încotro. În loc să fie o pradă uşoară, el dejoacă inteligent toate

subterfugiile născocite de Scaraoschi şi demonstrează că nu este diavolul atât de negru pe cât pare. Dănilă, aşa nătărău cum este de felul său, aparține acestei lumi, cea terestră, cea românească. Amestecul demonic este gratuit şi dinainte condamnat eşecului, întrucât el cunoaşte originea firească a lucrurilor, în ciuda evidentei sale superiorități „tehnice”: el ia calul în spinare şi se declară învins când îl vede călărit (dus numai între picioare).

Inteligența nativă şi dezvoltatul simț al ridicolului dovedite de eroii snoavei populare transpar şi în modul de abordare a problematicii contactului dintre civilizații. Extraterestrul este o ființă din afară, un necunoscut sosit într-o lume pe care noi, localnicii, o cunoaştem cel mai bine. El este dintru început un novice şi, în ciuda potențialelor sale capacități nepământene, un handicapat. Cum glăsuieşte o zicală chinezească: „*puternicul dragon nu-l poate înfrânge pe şarpele localnic*”.

Cei de dincolo

N.Lee Wood remarca în prefața antologiei „Nemira '94” existența unui soi de „Suprarealism Magic Românesc” , care individualizează literatura science-fiction autohtonă şi-i conferă un „sound” propriu. „*Chiar tradusă fiind în limba engleză, poți citi doar un paragraf din oricare povestire şi ai certitudinea că citeşti science-fiction românesc, şi nu altceva*”, adaugă Norman Spinrad. Una dintre caracteristicile SF-ului nostru poate fi deslușită chiar în modul de tratare al temei abordate. Când intră în contact cu o altă lume, eroul reacționează ca un gospodar aşezat la casa lui, căruia îi intră un străin în ogradă. Primul gest, după risipirea surprinderii, va fi tentativa de a-l înțelege pe celălalt. „*Eu, unul, nu ştiu ce să cred. Sper doar că, într-o zi, mă va lua şi pe mine şi atunci voi afla şi eu adevărul*”, spune personajul lui Costel Baboş în „Soldatul”. Modul cum vor evolua lucrurile în continuare depinde de comportamentul vizitatorului. Întâlnirea dintre civilizații are loc mai adesea pe terenul nostru, iar aici, cănd se îngroaşă gluma, suntem imbatabili.

Să ne amintim de tripletul de extratereştri făcuți de râsul lumii într-un mod cu totul non-violent (ei se întorc la bază beți-turtă) în nuvela „Maidanul cu extratereştri” de Constantin Cozmiuc. Marin, eroul lui Traian Urdea din „Incursiune în cotidian” porneşte în

înțelegerea lumii de la țară către oraş. („*Mi-l închipuiam un cobai, aşezat într-un labirint natural şi pus să găsească ieşirea. El a găsit-o pe aceasta, reprezentând Centrul. Pe cealaltă - lumea întregă - a descoperit-o mai târziu.*”) Silviu Genescu culege extratereştri autostopişti de pe marginea drumului în „Imagini dintr-o lume îndepărtată” (deşi într-o vreme declara că O.Z.N.-urile aterizează şi în grădina lui) şi rescrie finalul povestirii de mai multe ori, până când, în ultima variantă, cea din volumul de debut, eroul, exasperat de superioritatea afişată de străini, îi trimite politicos la naiba şi rămâne singur stăpân în casa lui („*Oricum, nu mai intru în sfera ideii tale despre ospitalitate*”, remarcă în final oaspetele). În „Zorii unei lungi nopți”, eroul lui Lucian Merişca este abandonat tocmai datorită normalității sale pe Pământul pustiit de felenieni sub pretextul realizării contactului între civilizații („*i-am luat pe toți ceilalți ca ambasadori ai Pământului*”).

Când alienii reuşesc să imite perfect firescul uman (de exemplu, să constituie un trio amoros cu doi bărbați pământeni, cum procedează shidizu, o specie cu facultăți mimetice deosebite) în tentativa lor de invadare a lumii noastre, faptul în sine frizează schizofrenia şi sfârşitul va fi inevitabil violent. (Dănuț Ungureanu - „Dragostea la căpuşe”).

Autorii noştri nu sunt promotorii invaziilor extraterestre. Chiar atunci când contactul este ocazional mai brutal, ca în povestirea „Broasca” de Vladimir Colin, unde nava extraterestră este distrusă din întâmplare, ei pătrund în spiritul locului (simbolizat de nucul din grădină) şi comunică paşnic cu cei dispuşi să-i înțeleagă. Tot aici puteam cita agonia extraterestrului infiltrat într-unul dintre semenii noştri din „Mesaj”-ul lui Adrian Rogoz, care realizează pe patul de moarte frumusețea vieții umane. Grija față de potențialii parteneri de dialog poate căpăta nuanțe comice când este împinsă la extrem din rațiuni politice, ca în povestirea lui Lucian Ionică, „Nasturii”, unde în aşteptarea întâlnirii cu o specie de moluşte inteligente este sistată producția de nasturi din cochilii de melci.

Aventuri în Exterior

Deşi, în general, scriitorii de SF români preferă contactul cu alte civilizații la noi acasă, nu lipsesc lucrările unde eroii pleacă în

explorarea necunoscutului şi se întâlnesc cu exterii la ei acasă. Faptul în sine nu poartă pecetea stranietăţii şi este marcat de o anumită timiditate şi nesiguranţă, mascată fie prin ridiculizare (Lucian Merişca - „Peripeţiile unor pământeni în Exterior"), fie prin impunerea finală a normei morale „*ceea ce nu-ţi place, altuia nu face*".

Acest mod de a prezenta lucrurile nu depinde de dimensiunile fizice ale inteligenţei contactate, ea poate varia de la mărimea unei planete (Horia Aramă -"Verde Aixa"; Mircea Opriţă - „Figurine de ceară") la dimensiuni microscopice (Marcel Luca - „Planeta cu pterodactili"). Necontaminată de influenţele anglo-saxone, literatura SF română este lipsită de conceptul „cuceririi galactice", impus de romanul capă şi spadă spaţial. Eventual, eroul principal se lansează în cucerirea unei frumuseţi exotice:

„*Carnaţia îi era netedă şi moale, ca şi coaja heveei. Trupul zvelt, cu umerii drepţi se alungea mult înspre picioruşele gingaşe, aidoma unor stele de mare, acoperite cu un puf de cili. Coama-i lungă până la glezne o învăluia ca o diafană mătase vegetală galben-stinsă cu reflexe verzui. Firele pletelor ei păreau toarse dintr-o substanţă silicoasă.*" (Adrian Rogoz -"Omul şi Năluca")

În construirea intrigii naraţiunii lipsesc, de asemenea, atât militantismul sovietic (Alexei Tolstoi - „Aelita"), cât şi pesimismul rus (Arcadi şi Boris Strugaţki - „Picnic la marginea drumului", „Scarabeul din muşuroi", „Valurile domolesc vântul"). Fiecare pas făcut în Exterior este prudent, însoţit de o permanentă raportare la valorile general-umane, impuse de tradiţie. Exploratorul nostru este curios din fire, percepe ineditul cu o sensibilitate aparte, adoră să încerce, să descopere, să înţeleagă, să împărtăşească, dar totodată este timorat de conştiinţa faptului că este străin într-o lume străină. Cu un bun-simţ moştenit de la eroii basmului popular, el apare mai degrabă preocupat de sfârşitul aventurii, de reintrarea în firescul lucrurilor, decât de emoţiile aventurii. Ele capătă importanţă doar odată ajuns acasă, unde poate să le povestească alene, sub un cer care îi aparţine.

Text apărut iniţial în:

Helion (Timişoara), nr.1 (5), august 1995, p.30 şi urm.

Structuri narative de tip basm în proza scurtă SF

Tradus şi publicat în 1970 la editura Univers, într-un tiraj menit mai degrabă să-l alăture opusurilor ezoterice decât să-i reflecte valoarea şi utilitatea, studiul lui V.I. Propp, „Morfologia basmului fantastic", constituie una dintre cărțile teoretice fundamentale ale cercetătorului literar. Deşi primele încercări de analiză structurală a basmului datează de la mijlocul secolului trecut, „*toate încercările de a stabili şabloanele basmelor au eşuat până la cea a lui Propp din 1928*”. (Bîrlea, p.74-78, 120-139)

Descoperite de lumea occidentală după aproape trei decenii, rezultatele cercetărilor lui Propp şi-au dovedit universalitatea şi au părăsit matca aplicației specifice. Le putem regăsi atât într-un manual didactic (Rodari, p.80-92), destinat dezvoltării creativității şcolarilor, cât şi în atât de pragmatica lume hollywoodiană a filmului. Cu ocazia taberei de vară a ARSFan, intitulată sugestiv ATHANORIA'96 (*athanor* = creuzetul alchimiştilor, cf. Chevalier, I, p.150-151), Cristian Lăzărescu a prezentat analiza structurală a lui Propp ca fiind unul dintre punctele de pornire ale scrierii unui scenariu de film (fie el chiar SF). Discuțiile care au urmat m-au încurajat să clarific unele aspecte ale teoriei lui Propp şi să lămuresc unele raporturi dintre literatura cultă (fie ea chiar SF) şi basm. Am optat pentru tehnica studiului de caz, pentru a profita de facilitățile pe care le pune la dispoziția cititorului neinițiat. Pentru atingerea acestui scop, am ales binecunoscuta povestire a lui Mihail Grămescu, „Cântecul libelungilor".

Propp a identificat în cuprinsul basmului fantastic 31 de secvențe cu acțiune constantă pe care le-a numit *funcții*. Ordinea succesiunii acestor funcții este riguroasă, stabilită de însăşi logica acțiunii, dar nu

este obligatoriu ca un basm să înceapă chiar cu prima funcție (îndepărtarea). El începe adesea cu păgubirea sau cu câştigarea darului magic, însă niciodată nu va începe cu ultima (căsătoria eroului). De asemenea, după cum vom vedea, nu este obligatorie utilizarea tuturor funcțiilor. Funcțiile lui Propp sunt ca un alfabet, cu ajutorul căruia putem alcătui poveşti (în loc de cuvinte), fără a folosi toate cuvintele deodată. De remarcat şi faptul că personajele de basm, indiferent de categoria din care fac parte (actanți, adjuvanți sau donatori), îndeplinesc funcții similare (săvârşesc aceleaşi tipuri de acțiuni).

Povestirea lui Mihail Grămescu este încadrabilă tematic în seria coşmarelor post-atomice. (Manolescu, p.95-100) Eroii săi sunt tânărul Swan (lebădă, în limba engleză) şi bătrânul (anonim), care formează un cuplu inițiatic: maestrul şi ucenicul. Inițierea vizează cunoaşterea, deci presupune inocență şi sugerează puritate. Narațiunea debutează chiar cu prima funcție: **îndepărtarea** sau **absența** unuia dintre membrii familiei (1):

„*Stăteau chiar la marginea Câmpiei crăpate de arşiță.* (...) *Undeva, în zare, se profila ca decupat conturul Oraşului.* (...)

- De mic mi-a plăcut să vin să stau în preajma Pustiei, zice băiatul. Fugeam de acasă şi veneam aici..."

Interzicerea, enunțarea unei acțiuni nepermise eroului (2) constituie premiza **infracțiunii**, a încălcării interdicției (3). Acest cuplu de funcții dinamizează povestirea şi permite extinderea acțiunii într-o nouă sferă, la alt nivel, introducerea unui nou personaj, crearea ideii de opoziție, generarea conflictului. Este o modalitate „*pe cât de elementară, pe atât de potrivită pentru o proză dinamică şi scenică, cum este basmul folcloric*." (Vrabie, p.195) Într-un basm pot exista mai multe interdicții şi infracțiuni.

În proza analizată, interdicția este sugerată dintru început, printr-unul dintre elementele ce compun binomul fantastic (Rodari, p.23-27) enunțat în titlu: cântecul. Libelungii n-au voie să cânte. Interzicerea nu este comunicată explicit, ci este conştientizată treptat, printr-o succesiune gradată de interdicții:

a) interzicerea rostirii numelui lor, formă de protecție magică, ce sugerează posibilul caracter demonic al Libelungilor:

„- *Nu pomeni de ei aici. Asta-i anul lor.*"

b) interzicerea deplasării vizează conservarea status-quo-ului stabilit în societatea post-apocaliptică, păstrarea normelor sociale instaurate în comunitatea supravieţuitoare:

„- *...Presupunând chiar că există şi sunt aşa cum umblă vorba şi aşa cum spui şi tu, de ce atâta trudă ca să nu-i lăsăm să ajungă la Ocean?*

- Nu ştiu, recunoaşte bătrânul. Aşa ne-a rămas din vechime, ca să nu-i lăsăm.”

c) interzicerea existenţei fizice şi implicit, a derulării metamorfozei Libelungilor, prin acţiuni în forţă, de exterminare totală:

„*Libelungii au fost atacaţi înverşunat, încă din prima clipă, cu tot ceea ce omul putea folosi în scopul distrugerii.*”

d) interzicerea trecerii conflictului într-o altă dimensiune, superioară, unde oamenii vor pierde controlul asupra desfăşurării evenimentelor:

„*- Nu trebuie lăsaţi să se înalţe în zbor!, strânse bătrânul pumnul cu îndârjire. Dacă se înalţă, de data aceasta sunt atât de mulţi încât n-o să-i mai putem opri să ajungă la Ocean.*”

e) interzicerea atingerii pământului, împiedicarea unei acţiuni cu o semnificaţie atât fizică, cât şi magică: contactul regenerator cu solul-mamă, prilej de odihnă şi, totodată, întoarcere la origini.

„*- Nu trebuie să-i lăsăm să se aşeze! strigă bătrânul.*”

În povestirea lui Mihail Grămescu, **infracţiunea** are o triplă premiză: cosmică (erupţia solară), celestă (ploaia) şi telurică (Pustia):

„*... Doar cu câteva luni în urmă, chiar la începutul sezonului, din soare se desprinsese o limbă de foc şi, zile şi nopţi la rând, se văzuse pe cer şfichiuirea ei lentă prin Univers.*

Ploaia ropotea peste cenuşa irizând la suprafaţa apei în pete de culoare stridentă: pielea în mii de nuanţe a Pământului Pustiei.(...)”

Este momentul când, ca urmare a secvenţei deschise de cuplul interzicere-încălcare, ajungem la o altă succesiune stereotipă de funcţii, ce se deschide cu prejudicierea, **păgubirea** sau **lipsa** (8) (răufăcătorul face un rău sau aduce o pagubă), continuă prin **mijlocire** (9) (eroului i se adresează o rugăminte sau o poruncă pentru remedierea prejudiciului) şi **contraacţiunea incipientă** (consimţământul eroului) (10), şi are ca rezultat **plecarea eroului** (11):

„*Praful însuşi se umfla şi fiecare particulă era o larvă. Dacă le dădeai deoparte pe cele de deasupra, cele de dedesubt, care-şi aşteptau rândul răbdătoare, prindeau să se dezvolte vertiginos, ajungând din urmă plutonul în căteva minute, scoţându-şi din carapacea metalică mânuţele roze şi fragile de sugari pofticioşi.*

Cei doi pătrunseră pe Plantaţie (...). *Murdari, treceau din om în om, din bordei în bordei, ridicând norodul. Atunci, panica puse stăpânire pe inimile vulgului mizerabil şi toată suflarea se mişcă, înnebunită de spaimă.*"

Următoarele episoade, care ţin de secvenţa dobândirii unui mijloc magic: **eroul pus la încercare de donator** (12), **reacţia eroului** (13) şi **furnizarea mijlocului magic** (14) sunt subînţelese şi se referă la o armă:

Swan „*îşi rotea sabia numită Galantdourh...*"

Ea apare nominalizată în cadrul episodului **luptei dintre erou şi antagonist** (16) , care aici este mult dezvoltată, marcată temporal şi spaţial prin etapele metamorfozei Libelungilor.

Funcţia precedentă, **strămutarea eroului** (15) pe tărâmul unde va avea loc confruntarea, se confundă cu continua urmărire şi măcelărire a inocentelor făpturi înaripate. Pe parcursul hăituirii şi exterminării „îngerilor" din metal, are loc conştientizarea mizei textului şi, totodată, se produce inversarea categoriilor etice ale personajelor: cei răi devin oamenii, care se străduiesc din răsputeri, fanatic, să distrugă Perfecţiunea. Această inversiune este un procedeu al literaturii culte, necunoscut şi de neacceptat în lumea poveştilor, unde personajele „*nu cunosc nici o evoluţie*" (Bîrlea, p.56)

După relevarea caracterului pozitiv al Libelungilor, basmul SF, cel cu rolurile schimbate, continuă după tipic cu **victoria asupra adversarului** (18) şi **remedierea adevăratei lipse iniţiale** (19):

„*Cel ce părea a fi regele Cârdului îşi înălţă iar mâinile peste mulţimile nenumărate şi atunci, din piepturile puternice şi goale, irupse un muget gutural, dar armonic, vibrând asemenea unei orgi ale cărei tuburi ar fi Istoria.*"

Poveştile se termină îndeobşte cu un „*happy-end*" descătuşător, o necesară „lecţie de optimism". (Bîrlea, pg.78.) El este „*atât de caracteristic, încât acolo unde lipseşte, naraţiunea îşi pierde profilul* (dar nu şi structura -n.n.) *de basm.*" (Bîrlea, p.45)

În „Cântecul libelungilor", finalul restabileşte raportul corect între categoriile morale: cei buni, cei curaţi, cei nobili sunt chiar cei

blamaţi şi hăituiţi îndelung. Oamenii, cei care şi-au distrus planeta, au decăzut în barbarie şi refuză puritatea unui ideal, sunt cuprinşi de remuşcări la auzul cântecului de lebădă al Judecăţii, despre Paradisul Pierdut:

„*Părea că o tristeţe fără de margini le alină, acum şi pururea, sufletele răvăşite. Swan căzu în genunchi, cu faţa în nisip, smulgându- şi părul din cap cu amândouă mâinile şi izbindu- şi fruntea de o dală de mozaic şlefuit ca un cristal. Şi din ochii bătrânului se rostogoleau lacrimi mari, picurându-i pe barba încâlcită în sân.*”

După cum vedem, în naraţiunea analizată am regăsit în mare parte toate funcţiile unui basm. Lipsesc unele episoade, cum ar fi: **iscodirea** sau **investigarea** (4), **divulgarea** sau **denunţarea** (5), **vicleşugul** (cursa) (6) şi **complicitatea** (7), pe care le găsim, de exemplu, în Harap Alb (scena fântânii, unde Spânul îl păcăleşte pe feciorul de crai şi -i impune schimbul de identităţi) . Lipsesc, de asemenea, **marcarea eroului** (17) şi secvenţele **întoarcerii eroului**, a **apariţiei falsului erou** şi a **demascării acestuia ca impostor** (funcţiile 20-30).

Deşi operează cu personaje contrastante, din categorii etice diametral opuse (bine/rău), caracteristică a basmului, pe parcursul naraţiunii analizate are loc interschimbarea rolurilor: presupuşii demoni ai Pustiei se metamorfozează în inocenţii mutanţi generaţi de păcatul atomic al omenirii decăzute.

În locul **nunţii**, episodul final comun al unei poveşti, asistăm la apoteoza Libelungilor, estetic şi moral superioară stereoti[ului din poveştile populare. Deşi „Cântecul Libelungilor” se adresează unui alt gen de public, cu un alt orizont, ale cărui implicaţii afective diferă, metoda de construire a punţii dintre artist şi cititori (ce altceva este un text?) apelează la aceleaşi elemente de structură, verificate în procesul evolutiv al Naraţiunii, adunate într-un fel de fond comun al omenirii, într-o „*trusă de scule*” la îndemâna povestitorilor de oriunde, unelte dobândite ori intuite, preluate din ceea ce C. G. Jung presupunea a fi „*inconştientul colectiv*”. Iată de ce pledăm pentru necesitatea cunoaşterii acestora, indiferent de gradul de profesionalizare sau de experienţa literară dobândită.

Text apărut iniţial în:

Curierul național, 13-20 aprilie 1996, p.8.

Treişpele în fandom

Prima reprezentare a cifrei treisprezece provine din neolitic şi apare pe un basorelief dintr-o peşteră. El înfăţişează o femeie cu semnele fecundităţii (şoldurile şi sânii) mult accentuate, botezată convenţional, după locul unde se află, Venus de la Laussel. Ea ţine în mâna stângă un corn pe care sunt încrustate treisprezece linii.

Figura reflectă exact aceeaşi semnificaţie astronomică pe care o aflăm şi într-un pachet de cărţi de pocker, compus din de patru ori câte 13 cărţi. Fiecare culoare semnifică un anotimp. O privire aruncată calendarului ne reaminteşte că într-adevăr un an solar cuprinde 52, adică de patru ori câte 13 săptămâni sau aproximativ 13 revoluţii ale Lunii (13 x 28 = 364). Precum se vede, 13 stabileşte o proporţie între perioadele siderale ale principalelor corpuri cereşti, între mişcarea aparentă a stelei centrale pe firmament şi cea a unicului nostru satelit natural.

Numerele 3, 4 şi 5 sunt numere naturale (întregi şi pozitive) succesive. Triunghiul care are laturile proporţionale cu aceste numere este un triunghi dreptunghic. Pentru a atinge armonioasa şi perfecta alcătuire a piramidelor, egiptenii au folosit o funie cu 13 noduri, cu ajutorul cărora marcau 12 lungimi egale (3 + 4 + 5 = 12). În momentul când aveau nevoie de trasarea unui unghi drept, suprapuneau primul nod peste ultimul, cel de-al treisprezecelea, îi orânduiau laturile şi obţineau triunghiul aşa-zis „al lui Pitagora” (deşi pe vremea lui fusese deja cunoscut şi de anticii chinezi).

Unul dintre cele mai îndrăgite raporturi întâlnite în viaţa de zi cu zi este cel de 2/3 = 0,67. Valoarea sa este relativ apropiată (eroarea e de 8%) de inversul proporţiei de aur 1/φ = 0,61803398. Să aplicăm teorema lui Pitagora şi să vedem care-i valoarea ipotenuzei în

triunghiul dreptunghic care are catetele proporționale cu acest raport: $2^2 + 3^2 = 4 + 9 = 13$.

Numărul de aur apare şi ca rezultat al raportului dintre doi termeni al şirului lui Fibonacci. Supranumit şirul creşterilor naturale (înțelege biologice), el a apărut ca rezultat al unui studiu dedicat înmulțirii iepurilor, dar se aplică întregii lumi vii. Matematic, un termen al acestui şir este obținut din suma celor doi termeni precedenți: 1, 1, 2 (=1+1), 3 (=1+2), 5 (=2+3), 8 (=3+5), 13 (=5+8)... Numărul 13 este cel de-al 7-lea termen din şirul de valori cel mai răspândit în natură.

Precum se vede şi zicea şi Hideki Yukawa, părintele mezonilor, în esență, natura e simplă. Numai noi o complicăm cu superstițiile noastre.

Literatura de anticipație a fost folosită de către autoritățile româneşti ca un instrument de educație materialist-ştiințifică, aşa că puținele publicații oficiale de profil din țară din perioada postbelică nu s-au lăsat influențate de faima lui 13. Colecția de povestiri ştiințifico-fantastice a trecut relativ uşor peste „marele prag", în numerele 8-14 fiind publicat în foileton romanul „Uraniu", scris în colaborare de Adrian Rogoz şi Cristian Ghenea. Următorul a fost Almanahul ANTICIPAȚIA. Apărut pentru prima oară în 1982, numărul 13 ar fi trebuit să fie cel din 1995, dar din cauza deficiențelor de distribuție în teritoriu şi a comasării cu Almanahul ŞTIINȚĂ ŞI TEHNICĂ în unii ani, s-ar putea să greşesc. Oricum, e 1999, iar almanahul ce poartă acest an pe copertă a apărut ca de obicei, în vara anului trecut.

N-am luat parte la cea de-a treisprezecea ConSFătuire Națională, organizată în toamna anului 1983 la Bucureşti, deoarece eram boboc, student în anul I. Cum primul an nu se putea repeta, ci însemna încă şapte luni de armată, un an de producție şi un nou examen de admitere, mă preocupa mai mult studiul decât excursiile. Şi-apoi, poate că s-a manifestat acel simț ancestral şi misterios, cel al prevederii, pentru că manifestarea a fost un eşec total. Am discutat recent cu Ştefan Ghidoveanu, pe atunci conducătorul cenaclului bucureştean MODUL 13 SF, cel mai entuziast dintre organizatorii acestei consfătuiri fantomă. Un telefon venit de sus a şters cu buretele toate eforturile depuse pentru pregătirea reuniunii celor 22

de cenacluri. Practic, ROMCON 13 s-a rezumat la o deschidere oficială, unde cuvintele de întâmpinare au fost şi cele de rămas bun! Deşi fusese deja montată pe panouri, nu s-a mai făcut vernisajul expoziției de grafică şi pictură. A fost singura consfătuire unde participanţii s-au întors acasă în seara aceleaşi zile. Dar, deoarece în perioada „iepocii de aur" Bucureştiul era un loc unde rigorile ideologice erau absolute, nu cred că putem pune nereuşita în cârca bietului 13, ci mai degrabă în lipsa de „bărbăție" a activiştilor de la U.T.C. În acelaşi an, 1(98)3, Ştefan Ghidoveanu a editat 12 numere ale fanzinului CONTACT ÎNTRE CIVILIZAȚII, plus un număr special dedicat lui Lovecraft, adică total 13. A fost primul fanzin tematic din România, consacrat posibilităţilor de comunicare cu inteligenţele extraterestre.

Spre deosebire de noi, americanii îşi amintesc cu plăcere de reuniunea cu pricina:

„*Convenția Mondială Science-Fiction din 1955 a fost cea de-a treisprezecea* (...). *Cred că a fost una dintre cele mai mici convenții, numărând doar trei sute de participanți. Acest lucru a avut avantajele sale.* (...) *Un public alcătuit din trei sute de persoane era absolut perfect. Nu existau confuzii. Scriitorii discutau între ei fără probleme. Acordarea de autografe nu dura mult. Timp de mulți ani, convenția din 1955 a fost amintită ca una dintre cele mai intime.*" (**Isaac Asimov**).

Cifra 13 a reprezentat în schimb un examen dur pentru publicaţiile editate de împătimiţii genului science-fiction de la noi. Dintre publicaţiile oficiale apărute înainte de 1990, doar PARADOX-ul timişorean, primul fanzin tipărit din România, editat de cenaclul H.G.WELLS, a reuşit să depăşească cu succes acest prag. Dacă respectăm ordonarea propusă de Dorin Davideanu în numărul aniversar din 1997 (revista împlinea atunci 25 de ani de existenţă), atunci numărul 13 a fost cel apărut în vara anului 1988, unde era anunţată şi vestea încununării sale cu premiul pentru cel mai bun fanzin la Eurocon-ul organizat cu un an înainte la Montpellier, în Franța. Este totodată ultimul număr realizat de eterna echipă, formată din Viorel Marineasa şi Dorin Davideanu, împreună cu mine, aşa că am pus-o de un medalion (cine împarte, parte-şi face...). El a mai cuprins editorialul scris de Voicu David, proze semnate de Mircea

Pora, Silviu Genescu, Duşan Baiszki, Dănuț Ungureanu, Dan Rațiu, Adrian Chifu, Antuza Genescu, Traian Urdea şi Constantin Cozmiuc, obişnuitele eseuri semnate de Daniel Vighi şi Ghighi Secheşan, traduceri din Alexei Panşin şi Bob Ottum jr.

Au mai existat încă 4 pagini suplimentare. În urma unor negocieri purtate cu Cornel Secu, s-a obținut un supliment de hârtie din cota Casei Universitarilor, pentru ca fanzinul să apară în 16 pagini. Cenzorul timişorean a acceptat ideea şi a notat ca de obicei: „Aprobat/ Cu orice culoare în afară de verde.” (scrise, în răspăr, cu o cariocă verde). Ele ar fi apărut, dacă organele de stat şi de partid din Bucureşti n-ar fi protestat: „cum să fie suplimentul (PARADOX-ul) mai mare decât revista care-l găzduia (FORUM STUDENȚESC)?” Revista a continuat să apară şi după 1990, mai întâi ca publicație privată, apoi din nou ca supliment al revistei studențeşti din Timişoara. Recent (la sfârşitul lui noiembrie 1998, cu prilejul lansării volumelor lui Marcel Luca) a apărut şi cel de-al 20-lea număr al PARADOX-ului.

Suplimentul revistei ieşene ***Convorbiri literare***, intitulat ***Argonaut***, a pornit cu un serial menit să deruteze copiii, apoi s-a lăsat purtat de noul val (chiar Val-Vârtej) până la numărul 12 şi a naufragiat înainte de liman, deşi începuse să publice şi altceva decât subliteratură. Un succes postrevoluționar ieşean a fost SUPERNOVA lui George Ceauşu, apărută sub diferite înfățişări, în prezent publicată sâmbăta în ziarul EVENIMENTUL. Ea l-a cuprins în nr. 13-virgulă-şase-şase-şase (1/1994) pe Michael Haulică cu partea a II-a a polemicei „Premiat, premiant”.

Suplimentul revistei Argeş, intitulat BIBLIOTECA ANTICIPAȚIA, alcătuit de un grup de entuziaşti dintre care cei mai cunoscuți sunt regretatul profesor Alexandru Boiu, fizicianul Bogdan Ficeac şi marțialul Ioan Popa, a apărut în zece numere. Foarte dens şi apreciat, apărut ca supliment al Teatrului Liric din Craiova, fanzinul ORION a apucat să prezinte în serial fragmentele semnificative din romanul lui **Isaac Asimov**, „Cavernele de oțel”. Iarna 1988/1989 i-a fost fatală, dar colectivul de redacție a mai încercat să-l reanimeze după Revoluție, în 1993, ca în 1999 să-l transforme în CONSTELAȚIA ORION

După 1990, lucrurile au luat o altă turnură. A apărut JURNALUL SF, care a preferat să sară de la nr.12 la nr.14, numărul absent fiind introdus ca un supliment de 4 pagini la numărul 50. Această publicaţie a beneficiat la debutul ei de o susţinere naţională, dar a devenit ulterior mai mult populară decât literară. Oricum, cu toate păcatele ei: greşeli de tipar strigătoare la cer, foiletoane începute şi abandonate, încurajarea kogălniceană a unor debutanţi fără pic de har etc., ea a publicat o serie de „monştri sacri” din literatura anglo-saxonă, i-a impresionat pe occidentalii veniţi la euROcon-ul ţinut pe malurile Begăi (1994) şi a devenit semnificativă în plan sociologic pentru o generaţie gălăgioasă şi uneori agramată, cu pretenţii avangardiste, pe care obişnuiesc s-o alint cu porecla de „cyber-prunci” Apariţiile JSF au încetat după promulgarea Legii dreptului de autor.

Numărul 13 al fanzinului QUADRANT, editat de Clubul STAR TREK, a ieşit la timpul cuvenit, în 7 iunie 1996 şi a cuprins în cele 8 pagini ale sale articolele: „Ştiinţa din Star Trek”; „Tratatul Organic de pace între Federaţie şi Klingoni”; „Spaţiul - ultima frontieră”; „Criticând”. Acest club a sprijinit şi apariţia revistei NEWS LETTER SF, editată în colaborare de mai multe grupări bucureştene, un valoros fanzin cu distribuţie naţională (şi ce dacă o face într-un stil de-a dreptul personal?). Numărul 12-13 a fost datat ianuarie-februarie şi distribuit în martie 1999. Următorul (14) a fost deja redactat, mi s-au trimis fişierele cu articolele cuprinse şi sper ca până la apariţia acestui mic studiu el să fie urmat de altele.

După ce Dan Silviu Boerescu şi-a păstrat interesul şi rubrica de SF în revista ART PANORAMA, ajunsă deja la nr.14 (ianuarie-februarie 1999), urmează ca în curând STRING-ul să rezoneze pe cea de-a 13-a armonică a frecvenţei fundamentale. Le dorim mult succes!

Majoritatea buletinelor informaţionale de specialitate (infzine) au trecut printre Scylla şi Carybda (între care, ne asigură Diodor din Sicilia, este o distanţă de fix 13 stadii). După QUARK-ul alcătuit pe vremuri de Dan Merişca, SFila editată la Piatra Neamţ de Dan Popescu, în cadrul ediţiei de vineri a ziarului TELEGRAFUL, a cuprins în numărul 13/ 9 mai 1997 o proză distopică, „Autostrada”, semnată de Alexandru Cristian Miloş. Tot Dan Popescu editează fanzinul SIGMA, numărând 18 apariţii, după ce a depăşit numărul cu

scârț în octombrie 1998. Printre ele, şi adresele tuturor fanilor români (în SIGMA 12). Lista lor a fost reactualizată în toamna anului 1998, la Brăila. Putem deci să vedem câți suntem şi să căutăm resursele necesare ca să trecem peste adevăratele piedici ale acestor vremuri tulburi şi tulburătoare.

Însăşi această cuprindere echivocă sub cupola unei cifre simbolice n-ar fi fost posibilă fără ajutorul celor amintiți mai sus. Le mulțumesc tuturor pentru sprijinul acordat. Fandomul românesc e în continuare viu şi acest lucru mă bucură. Iată cum în umbra eclipsei, în ceasul al XII-lea, putem să întâmpinăm cu voioşie un nou răgaz, cel de-al treişpelea.

Jibou, 13 mai 1999

Text apărut inițial în:
Fantasya, supliment ***Libertatea*** (Brăila), nr. 9-10, 21-22 august, 4-5 septembrie 1999

Inocența tehnologică: un „paradis pierdut”?

Omul cel bun, cel rău şi cel natural

Literatura SF este particularizată prin atenția pe care o acordă consecințelor realizărilor ştiinței şi tehnicii asupra individului şi societății în general. Dacă luăm în considerare că informația oferită de descoperirile ştiințifice şi de invenții are un impact social sesizabil numai după elaborarea unor tehnologii de producere, putem spune că nu atât $E=mc^2$ a provocat atomizarea Hiroshimei, cât aplicațiile militare ale rafinării izotopului 235 al uraniului. De aceea am considerat că tehnologicul, luat ca un ansamblu de procese, operații, metode utilizate în vederea obținerii unui produs, este o noțiune reprezentativă pentru sfârşitul tuturor căutărilor ştiințelor şi tehnicii: o verigă de legătură între teorie, practică şi utilizare.

Am optat pentru alăturarea inocenței ca noțiune determinată de tehnologic pentru că acest binom fantastic sugerează perfect multitudinea de sensuri şi raporturi dintre interiorul şi exteriorul uman, dintre aspirațiile noastre şi procedeele prin care încercăm să le realizăm. J. J. Rouseau a repus în circulație ideea, inspirată din filosofia grecilor antici, că inocența este o stare naturală a omului, dată prin naştere. Conceptul „bunului sălbatic” a stârnit o vie polemică în epocă. Asociată cu tehnologicul, nevinovăția ar putea sugera ignoranța sau chiar refuzul înlesnirilor oferite de ceea ce îndeobşte este numit progresul tehnico-ştiințific. Ignorarea acestuia din urmă pare desuetă în ochii omului contemporan, civilizat. În replică, vă amintesc replica băştinaşului african care a văzut pentru prima dată un om mergând pe bicicletă: „*Albii ăştia sunt atât de leneşi, încât şi când aleargă trebuie să şadă*.”

Nu ne-am propus să militām pentru întoarcerea la natură, ci să urmărim modul prin care omul modern, în egală măsură producător, beneficiar şi produs al tehnologicului, încearcă să-şi redobândească

echilibrul natural primordial. Disputa dintre tabăra celor care militează pentru o viață trăită în armonie cu natura, la care s-au raliat cu timpul noi grupări, precum ecologiştii, nudiştii, vegetarienii, naturiştii, şi cea a susținătorilor civilizației tehnologice cu orice preț, nu şi-a pierdut virulența din perioada enciclopedistă, preindustrială, când Voltaire a ripostat cu o rea-voință evidentă idealului moral propus de Rousseau în „Discursul asupra originii şi fundamentelor inegalitatii dintre oameni”: „*Nimeni n-a folosit vreodată atâta spirit pentru a încerca să ne facă animale; celui care citeşte cartea dumneavoastră îi vine să meargă în patru labe.*” (Aramă, 1986, p.102)

Reflectată în literatura SF, căutarea bunăstării şi lipsei de griji din paradisul pierdut a generat o serie de experiențe ipotetice sugestive de-a lungul diferitelor perioade istorice.

Trai pe vătrai prin tehnologie

Descoperirea electricității, numeroasele ei aplicații au stârnit în veacul trecut un entuziasm general. Este epoca în care un tânăr care visa să devină dramaturg de succes, Jules Verne, se lasă contaminat de ideea prosperității generate prin progres tehnologic şi se apucă să-şi împărtăşească entuziasmul semenilor săi, scriind o serie de romane care aveau să-l facă celebru. Anticipând o cunoscută lozincă sovietică, Verne a crezut că fericirea umană înseamnă puterea năzuințelor umane plus electricitate. Acesta este crezul căpitanului Nemo, sursa puterii lui Robur Cuceritorul, misterul castelului din Carpați.

Scriitorul francez oferă pentru prima oară cititorilor sugestia spațiului sigur, sterilizat, îmbelşugat: o nouă existență intrauterină într-un univers creat tehnologic, unde cordonul ombilical este substituit printr-un mănunchi de cabluri izolate cu mătase: submarinul, elicopterul, nacela, nava spațială, automobilul etc.

Verne nu a încercat defel să deschidă lumea pe căile romantice ale evaziunii sau ale planurilor mistice de infinituri, el a căutat mereu să o îngusteze, să o populeze, să o reducă la un spațiu cunoscut şi închis, în care omul va locui, apoi, în largul său: lumea găseşte tot ce-i trebuie în ea, nu are nevoie de nimeni pentru a exista, doar de om. (Barthes, 1987, p.92)

Motivul microuniversului închis şi suficient a făcut carieră în literatura SF, mai cu seamă în genul apocaliptic, unde motivul

supravieţuirii oamenilor în peşteri, adăposturi, nave spaţiale etc., a devenit un loc comun. Însă ideea gestaţiei perpetue la sânul Mamei Tehnologie este lipsită de dinamism. De exemplu, în romanul lui Daniel Drode, „Surface de la planéte" (1959 / „Suprafaţa planetei"), pe pământul devastat de un război total, unul dintre puţinii supravieţuitori trăieşte izolat într-o celulă, unde este hrănit şi distrat de automate. Dar într-o bună zi aerul condiţionat se opreşte, livrarea tabletelor nutritive este întreruptă, proiecţiile hipnotice încetează. Eroul trebuie să-şi părăsească refugiul şi să descopere civilizaţia postatomică. (Sadoul, 1975, vol.II, p. 84-85)

Complacerea întru comoditatea fetală poate avea şi alte efecte. În romanul soţilor Mandics György şi M. Veress Zsuzsanna, „Gubólakók" (1988), oamenii trăiesc în alveole climatizate, amplasate în galeriile unor foste exploatări miniere, îngrijiţi de atotprezentul Gigantomat, un calculator omnipotent, a cărui sarcină principală este verificarea periodică a mediocrităţii indivizilor. Orice abatere de la standardele medii ale societăţii este considerată automat ca un act de răzvrătire iar cei găsiţi vinovaţi sunt expulzaţi din plăcutul ambient placentar în lumea devastată din exterior.

Nici unul dintre autorii creatori de universuri gestante n-a îndrăznit să meargă atât de departe precum Philip José Farmer (1918-...) în volumul „Strange relation" (1960 / „Relaţie stranie"). Sub acest titlu el a adunat o serie de nuvele publicate în diferite reviste de profil cu începere din aprilie 1953, când a apărut prima dintre ele, „Mother" („Mama"). Ea a fost explicit inspirată de teoria freudiană a existenţei în inconştientul uman a unei dorinţe de întoarcere la starea prenatală. Eroul lui Farmer, Eddie Fetts, un explorator aflat sub papucul propriei sale mame, este capturat şi izolat în pântecul unei superfemele, o fiinţă cu aspectul unei coline pietroase, unde, în cele din urmă, primeşte toată dragostea maternă şi confortul de care fusese frustrat până atunci. (Sadoul, 1975, vol.I, p.262-263)

Epoca stingerii luminii

Pericolele supertehnologizării devin o temă SF predilectă în perioada postbelică. Tot ce-a fost prezis, s-a inventat, a început să fie utilizat, a început să ameninţe. „*Trădată în 1945 de Ştiinţă, apoi în 1957 de Tehnică, ceea ce a făcut să pară caduce eforturile din alte două domenii, prezicerea şi realismul în descrierea viitorului,*

literatura SF a fost obligată să opereze o întoarcere asupra ei-înseşi şi să se repună în discuţie”. (Sadoul, 1975, vol.I, p.277).

După evenimentul Bomba Atomică şi odată cu lansarea primei nave cosmice, reţeta verniană îşi pierde termenul de valabilitate şi tot mai mulţi autori insistă asupra faptului că paradisul tehnologic poluează natura şi spiritul. În mod paradoxal, însuşi Verne, profetul electricităţii, părintele ideii redobândirii inocenţei prin puterea ştiinţei şi tehnicii, era conştient de faptul că există şi posibilitatea ca lucrurile să evolueze prost. El avertiza în chiar primul său roman „Cinci săptămâni în balon” (1862): „*Vremea când industria va pune stăpânire pe toate şi le va folosi spre propriul ei avantaj s-ar putea să nu fie prea amuzantă. Dacă oamenii continuă să inventeze maşini, ei vor sfârşi prin a fi înghiţiţi de propriile lor invenţii.*” (Hobana, 1968, p.28)

O simplă pană de curent constituie un exemplu grăitor asupra a cât de dependenţi am devenit faţă de realizările tehnicii. În primul său roman, „Ravage” (1943 / „Pustiirea”), René Barjavel (1911-...) pune omenirea în faţa faptului împlinit: ca urmare a unei transformări imprevizibile a legilor fizicii, electricitatea încetează să mai existe sub o formă uşor de utilizat. Fără lumină electrică, ascensoare, tramvaie, metrou, marile oraşe devin de nelocuit. Supravieţuitorii haosului se retrag la ţară, ard cărţile ştiinţifice (literatura, mai cu seamă lirică, rămâne) şi se întorc la modul de viaţă pastoral. (Sadoul, 1975, vol.II, p.50-51)

Isaac Asimov a pus în circulaţie, odată cu apariţia volumului „I, Robot” („Eu, robotul”, ed. Tineretului 1967, ed. Teora, 1994), un termen pentru teama omului de a se vedea depăşit de propria creaţie: „complexul Frankenstein”. Multă vreme, povestirile cu calculatoare şi roboţi au exploatat această frică de necunoscutul generat de noi înşine. În schiţa „Răspunsul” de Fredric Brown, savanţii leagă toate sistemele informatice de pe cele 96.000.000.000 de planete locuite din univers ca să găsească astfel un răspuns la întrebarea „există oare Dumnezeu?”. „Da”, răspunde superordinatorul, „acum Dumnezeu există !”. Extinderea reţelelor informatice poate duce, ca în nuvela lui Harlan Ellison „I have no mouth, and I must scream” (1967 / „N-am gură şi trebuie să urlu”, fanzinul String, nr.1, 1993) sau în celebrul roman al lui Arthur C. Clarke, „2001. O odisee spatială” (ed.Multistar, Piatra Neamţ, 1993) la eliminarea fizică a omului de către maşină. Povestirile lui Ray Bradbury, reunite parţial în anti-

utopia „451 Fahrenheit” (Ed. Tineretului, ed. 1963,), descriu o lume alienată unde vitezomania a devenit o obişnuinţă ce produce zilnic victime, oamenii, nevoiţi să se retragă în case sunt debusolaţi de o mass-media ternă. Nici universul interior nu este cruţat. Ultimele succese ale psihologiei sunt utilizate la spălarea creierelor. Reeducarea forţată constituie tema unor romane celebre precum „1984” de George Orwell (ed.Univers, 1991), „The demolished man” (1952 / „Omul demolat”, ed.Pygmalion, Ploieşti, 1994) de Alfred Bester, „A clockwork orange” (1962 / „Portocala mecanică”) de Anthony Burgess. Spre ruşinea noastră, trebuie să recunoaştem că uneori realitatea depăşeşte cele mai pesimiste lumi imaginare.

Ucenicii vrăjitori

Un alt motiv SF reflectă candid un tip de legătură dintre inocenţă şi tehnologic: complexul ucenicului vrăjitor. Mecanismul care-l generează este asemănător celui al complexului Frankenstein dar de această dată obiectul agresiv nu este creaţia utilizatorului.

În „The Laxian Key” (1954 / „Cheia laxiană”, rev. Echinox, Cluj, nr. 5 şi 6, 1984), eroii lui Robert Sheckley recuperează şi reuşesc să pună în funcţiune o maşină de produs tangris, un material de construcţie ce constituie hrana locuitorilor de pe planeta Meldge. Deoarece maşina funcţionează ca un *perpetuum mobile* şi nu poate fi oprită decât cu ajutorul unei chei laxiene, cei doi chilipirgii se văd invadaţi de un produs pe care nimeni nu vrea să-l cumpere. Nevoiţi să renunţe la visele lor de îmbogăţire uşoară, se hotărăsc să repatrieze aparatul meldgienilor. Dar pentru că aceştia abia fac faţă producţiei locale de tangris, eroii sunt expulzaţi şi rugaţi să se întoarcă numai dacă vor descoperi cheia laxiană.

În romanul „Pâinea veşnică” (1928 / în vol. „Ultimul om din Atlantida”, Ed. Tineretului, 1959), Alexandr Beleaev îşi imaginează crearea unui tip de drojdie comestibilă care ar putea alunga foametea de pe pământ. Răspândirea necontrolată a fermentului, datorită lăcomiei umane, duce la o invazie totală, pâinea ocupă întreaga suprafaţă a planetei, riscând să sufoce orice formă de viaţă.

Într-o povestire din volumul „Ciberiada” de Stanislaw Lem (ed. Albatros, 1976, ed. Nemira 1996), cele două ciber-genii, Trurl şi Clapauţius inventează o maşină care poate produce orice lucru al cărui nume începe (în poloneză) cu litera „n”. În momentul când maşinii i se cere să facă nimicul, ea începe destrămarea universului.

Să ne imaginăm ce s-ar întâmpla dacă o altă invenție trurlo-clapauțiană, prunc-aruncătorul, o armă care împroaşcă viață şi care supune teritoriul inamic unui bombardament intens în urma căruia acest teritoriu este invadat de nou-născuți, ar avea nevoie de o cheie laxiană ca să fie oprită.

Putem să ne comportăm ca nişte copii şi în fața produselor tehnologice lăsate de trecerea unei civilizații mult superioare nouă. De această dată, inocența noastră tehnologică poate provoca dezastre. Este optica cuplului de scriitori ruşi, Arkadi şi Boris Strugatki, din romanul „Picnic la marginea drumului" (ed.Nemira, 1993). În romanul „Way Station" (Halta, ed. Pygalion, 1996), eroul lui Clifford D. Simak primeşte tot felul de suveniruri de la extratereştrii care tranzitează cosmosul. Aflând de existența lor, autoritățile federale sunt cât pe ce să împiedice cooptarea Pământului în marea familie a inteligențelor din Univers.

Orice realizare tehnică implică atât bine cât rău cuprinde. Inocența tehnologică nu presupune implicit rezolvarea aspirațiilor umane, fără o analiză completă a mutațiilor pe care o descoperire le provoacă atât în interiorul individului, cât şi în relatiile sale cu semenii săi şi cu ambientul. Afirmăm încă o dată că dintre metodele de studiere *in vitro* cea care are cel mai mare impact în conştientizarea riscurilor, este literatura SF. Ea nu ne oferă o cale către paradisul pierdut, deşi trăieşte cu nostalgia lui, însă ne arată ce obstacole să ocolim pe lungul drum al căutării.

NOTĂ

În text se fac referiri la următoarele volume:

Horia Aramă, Insulele Fericite, Ed. Cartea Românească, 1986

Roland Barthes, „Romanul scriiturii", (antologie), Ed. Univers, 1987

Ion Hobana, „Viitorul ? Atenție !", Ed. Tineretului, 1968

Jacques Sadoul, „Istoria SF-ului modern", originalul are 2 volume; ediția românească, Ed. Vremea, Bucureşti, 1997

Text apărut inițial în:

Curierul național, 4-18 mai 1996, p.8.

Soldați, vă ordon, treceți Golful!

La începutul lunii august, două evenimente diferite şi-au intersectat traiectoriile şi s-au împletit într-un fir strangulator, cel al cenzurii. În ziua când Marin Preda ar fi împlinit 80 de ani, cotidianul Ziua a publicat câteva frânturi dintr-un jurnal intim al lui Marin Preda, confiscat de autorități după moartea autorului. Puțin mai târziu, Internetul s-a cutremurat în momentul în care o organizație pentru apărarea drepturilor umane a acuzat portalul „Yahoo!” că face jocul serviciilor secrete chineze, întrucât restricționează accesul la anumite situri şi se oferă să furnizeze adresele folosite de emigrația chineză.

Mărturisesc, pe „Moromeți” i-am citit pentru că trebuia, se cereau la şcoală, dar mi-au plăcut şi, întocmai ca şi în cazul lui Duiliu Zamfirescu, nu m-am oprit la ceea ce ar fi fost strict necesar la literatura română (în clasa a XII-a o aveam profesoară pe doamna Rusu, care era foarte exigentă) şi m-am aventurat mai departe. Nu-mi amintesc de unde sau de la cine am împrumutat „***Delirul***”, dar nici după douăzeci de ani nu mi-am revenit din uimirea provocată de lectura cărții.

Marin Preda îmi înfățişa o altă istorie decât cea din manuale, în care Antonescu nu era criminalul de război împuşcat în patruş'şase. Ştiam că anumite lucruri fuseseră cenzurate, dar mă aşteptam să fie lucruri cu f… şi c… (de masturbarea colectivă n-am ştiut până la apariția ediției Cristoiu), nu istorie, nici politică: şocul a fost foarte mare.

De atunci, îmi aduc aminte adesea de ea, căci istoria nouă are grijă să repete toate greşelile trecutului. De revoluția din decembrie 1989 se leagă de amănuntul că după ce armata română a recucerit Radioul ocupat de legionari, s-a difuzat „Deşteaptă-te române!”,

cântec interzis pe vremea lui Ceauşescu. Rătăcirea lui Hitler, care a hotărât să bombardeze Belgradul, nu diferă prea mult de cea a americanilor din 1999, care au atacat ziua în amiaza mare un pod pe care tocmai trecea un autobuz şcolar.

Cu toată „grija faţă de ţară”, mărturisită în roman mamei sale, Antonescu a târât neamul său peste Nistru, într-o catastrofă din care întoarcerea armelor din 23 August n-a putut salva decât aparenţele (aceasta explică de ce volumul 2 din „***Delirul***” n-a fost scris niciodată). Desigur, Marin Preda şi-a adus partea sa de contribuţie în susţinerea celor care ar dori azi să înalţe statui ale Mareşalului la fiecare colţ de stradă, dar mă tem că încriminarea autorului ar fi pripită şi o răstălmăcire a intenţiilor iniţiale. Regret sincer că omul politic de odinioară n-a putut să se ridice la înălţimea personajului de roman.

La vremea când am citit „***Delirul***”, m-a surprins ca în tumultul evenimentelor să găsesc câteva pagini în care, incredibil, scriitorul ne prezintă un individ fascinant, Octav Boiangiu, care pune stăpânire pe un cenaclu literar boem şi-l transformă într-un cerc de fani ai paleoastronauticii:

„*Le luă minţile luni în şir cu enigme care stăteau deschise, vizibile, pipăibile în faţa oamenilor şi pe care nimeni nu le putea dezlega... Îi luă încet cu misterul piramidei celei mari şi al marelui sfinx, arătînd că astfel de cuburi de paisprezece tone, puse unul peste altul şi şlefuite la milimetru nu puteau fi opera unor fiinţe de pe această planetă... Că civilizaţia prebiblică a fost o realitate halucinantă... că uriaşele edificii din Tiahuanaco şi Sacsay-huaman... Că Lemurienii şi Atlantizii care au trăit în Pacific pe un vast continent şi care s-a scufundat în ape înaintea timpurilor istorice, ne-au lăsat, din acest leagăn al umanităţii, semne şi enigme fantastice care sunt dovedite pe bază de documente arheologice irefutabile...*”

M-am întrebat adesea, cine să fi fost acest misterios personaj secundar. Alura sa trimite la contele de Saint-Germain, Cagliostro, Raputin, Ury Geller. În roman, rolul său se reduce la cucerirea unei femei neînchipuit de frumoase, care până atunci rămăsese fidelă unui amant diform, surd de o ureche, „*un bou cu nume de cal*”, pe care o hipnotizează şi o trimite în trecutul Vedelor, „*în India cu o mie de ani înainte de Cristos*”, unde asistă la un alt război, isprăvit prin

aruncarea unei bombe termonucleare. E revelion, hotarul dintre 1940 şi 1941, iar „zăltaţii" controlează capitala.

Aflată sub hipnoză, femeia efectuează o „*regresie temporală*", scoţând la iveală din subconştient nişte „amintiri despre viitor":

„*Nişte oameni forfotesc în jurul unui, fel de cal troian. Dar nu e un cal... E un proiectil... Soarele străluceşte pe cer... Armatele coboară un deal. precedate de elefanţi care duc în spinare războinici cu turbane în jurul capului... în pădurea vecină mişună alţii... S-a lăsat întunericul! strigă fata. Proiectilul e în cer, a fost lansat, urcă în flăcări... Bate vântul... Suflă, îndoaie copacii... Norii s-au înroşit, plouă cu sânge... Soarele se învârteşte pe cer... Apa fierbe, peştii din ea sunt fierţi... Elefanţii cad din cer, alţii aleargă de colo, colo, chihăind de groază în pădurea aprinsă de flăcări... Cai şi căruţe zac în toate părţile, calcinaţi... Mii de căruţe zboară prin aer şi cad pe jos din toate-părţile... E întuneric mare şi bat vânturi îngheţate... La orizont se face lumină... Zeii s-au adunat deasupra armatelor şi sunt apucaţi de groază văzând cum se prăbuşesc puterile universului...*"

S-ar putea ca Marin Preda chiar să fi participat la o astfel de petrecere mondenă, la hotarul dintre anii care separau dezmembrarea României Mari de intrarea ei într-un război din care avea să iasă învinsă, umilită şi ocupată. Scena e descrisă foarte veridic. Cu atât mai mult, scriitorul trebuie să fi fost surprins în momentul când a aflat despre cele petrecute la Hiroshima şi Nagasaki patru ani mai târziu şi şi-a amintit de elefanţii transformaţi instantaneu în cenuşă, de trecerea zguduitoare a fronturilor de undă, de lumina care se înălţa atât de nefiresc, de la apus.

Mă întreb, dacă ar fi trăit şi ar fi văzut avioanele prăbuşindu-se asupra turnurilor gemene, dacă ar fi deschis televizorul şi ar fi urmărit buletinele de ştiri doldora de atentate sinucigaşe, comunicatele forţelor armate despre avioanele teleghidate irakiene şi rachetele cu rază lungă de acţiune iraniene, scrisorile cu pudră de antrax şi pozele cu copiii înarmaţi cu pistoale mitralieră, imaginile din taberele de antrenament ale comandourilor arabe sau americane, oare despre ce ar fi scris Marin Preda?

Ori poate că a scris, iar avertismentul său se află undeva în „***Delirul***"?

Text apărut iniţial în:

Pro-Scris, nr. 1 (15-16), octombrie 2002 - februarie 2003

Hobiții în țara lui Ceaușescu

„**Marțienii**”, cenaclul scriitorilor profesioniști de science-fiction din România, și-a reluat recent activitatea. Am aflat apoi cu surprindere și bucurie că la cea de-a doua ședință s-a propus afilierea la **Societatea Tolkien**, pentru că „*sunt milioane, tolchiniștii ăia, sunt o forță, dom'le*”. E posibil ca ideea să fi fost inspirată de fervoarea cu care fanii de pretutindeni au sărbătorit în 3 ianuarie a.c. 111 ani de la nașterea lui **John Ronald Reuel Tolkien**, profesorul universitar de la Oxford care i-a reobișnuit pe englezi să creadă în zâne și să scrie cu rune. Apoi mi-am pus întrebarea, la urma urmei, cât de cunoscută, cât de populară este opera scriitorului englez în România? Care este impactul ei asupra unei societăți care din 1938 până în 1989, vreme de peste cincizeci de ani, a trecut prin cinci dictaturi?

Prozele lui **Tolkien** sunt vaste, dar centrate pe istoria imaginară a Tărâmului de Mijloc, pământ pe care odinioară au trăit sumedenie de personaje de basm, care ulterior s-au retras și au cedat locul oamenilor. Departe de toți, zmei, iele, uriași, trăiesc cele mai mărunte făpturi, mai micuțe chiar decât piticii, hobbiții. Ei sunt un fel de spiriduși așezați la casa lor, care cultivă tradițiile casnice și spiritul mic-burghez.

Pe **Bilbo Baggins**, scriitorul l-a descoperit în vreme ce corecta niște extemporale. L-a folosit ca personaj într-o poveste menită să-și distreze copiii, pe care apoi a publicat-o cu titlul „***The Hobbit, or There and Back Again***” (*Hobbitul, ori până acolo și înapoi*, 1937). În timpul celui de-al doilea război mondial, a continuat să scrie, a lărgit cadrul acțiunii și de această dată a pus soarta tuturor neamurilor și ființelor în mâinile lor. Romanul, vândut în chip de trilogie, se numea „***The Lord of the Ring***” (***Stăpânul inelelor***, 1954-1955). **Sauron**, cel mai puternic și mai viclean vrăjitor al tuturor timpurilor

a reuşit să le păcălească pe ielele pricepute la meşteşugurile magice şi să făurească douăzeci de inele magice. Nouă le-a împărțit regilor oamenilor, care şi-au vândut sufletele pentru putere. Şapte au fost trimise piticilor ce răscoleau măruntaiele munților în căutarea bogățiilor. Trei au fost date elfilor, iele înțelepte şi nemuritoare. Iar ultimul, care ar fi trebuit să-l ajute să le stăpânească pe toate celelalte, l-a păstrat pentru sine. Dar în zadar a încercat **Sauron** să domine lumea, o alianță a neamurilor l-a învins şi puterea întunecată i-a fost destrămată.

Deşi trilogia formată din „***Frăția inelului***”, „***Cele două turnuri***” şi „***Întoarcerea regelui***” a apărut după cel de-al doilea război mondial, ea nu reflectă explicit nici dictaturile fasciste, nici teroarea proletară, în felul în care a făcut-o **George Orwell** în „Ferma animalelor”, care a devenit un fel de „***Istorie ieroglifică***” a relațiilor dintre **Stalin** şi **Troțki**. Întrucât mulți oameni cred în predestinare (*Firul Parcelor. Inşallah! Karma! Toate sunt trecute în Cartea Vieții!*), marile opere au alimentat întotdeauna tendința muritorilor de a căuta peste tot conjurații încriptate. Unii români cred că **Revoluția din 1989** a fost de fapt un film de acțiune regizat de **Sergiu Nicolaescu** după un scenariu scris de **Alexandru Mironov**, inspirat de „***Luna e o doamnă crudă***” a lui **Robert Heinlein**, unde **Ion Iliescu** a jucat rolul lui **Manuel Garcia O'Kelly** (**Man**, pentru prieteni). În realitate, **Heinlein** reface istoria revoluției americane din 1776, dar într-un fel în care o apropie de toate schimbările politice majore, precum dictatura lui **Cromwell**, căderea Bastiliei ori asaltul Palatului de Iarnă din Petersburg. O operă literară nemuritoare este cea care reuşeşte să identifice rădăcinile fenomenului social care e motorul intrigii şi să-l redea în toate ipostazele concludente, să-i cuprindă toate semnificațiile. Astfel, devine clar că orice revoluție viitoare va putea fi raportată la romanul lui **Heinlein**, precum **Sauron** poate fi reflectarea literară atât a lui **Cromwell, Hitler, Franco, Peron**, cât şi a lui **Stalin, Ceauşescu, Enver Hodja, Mobutu** ori **Kim Ir Sen**.

Din această cauză, suspiciunile cenzurii comuniste au întârziat mult publicarea ciclului romanesc al lui **Tolkien**. Primul pas, cel cu care nu s-a făcut primăvară, a constituit-o apariția romanului „***O poveste cu un hobbit***”, în cadrul colecției „***Biblioteca pentru toți***

copiii” a Editurii Ion Creangă, în 1975. **Catinca Ralea**, traducătoarea şi prefaţatoarea cărţii, s-a străduit să identifice elementele comune culturii populare engleze şi folclorului românesc şi astfel să creeze o lume familiară cititorului de la noi. Astfel trolii devin uriaşi, orcii gnomi, elfii iele, iar dragonul Smaug zmeu. Procedeul n-a fost întotdeauna repetat în cazul toponimelor, o parte dintre ele fiind lăsate în original. Pe coperta din spate figurează o greşeală simpatică, în loc de „***Domnul inelelor***”, tălmăcire aleasă de prezentator, corectorul cel vrăjit de poveste a lăsat forma eronată „***Domnul ielelor***”. Coperta cărţii şi ilustraţiile interioare au fost realizate de una dintre cele mai talentate graficiene de la noi, **Rusz Lívia**, care a individualizat preafrumoasa ediţie **Creangă** (***Poveşti, Povestiri, Amintiri***) din 1972, a înfrumuseţat poveştile lui **Hauff**, a desenat aventurile piticului **Cipi** ori cele ale răţoiului **Mac**.

Din păcate, lunga călătorie (până acolo şi iarăşi, înapoi) a piticuţului angajat de pitici să le recupereze comorile confiscate de ticălosul zmeu care s-a cuibărit în inima Muntelui Singuratic n-a fost continuată în anii '70 de „***Stăpânul inelelor***”. Cauzele pot fi multiple. **Göncz Árpád**, traducătorul maghiar, a mărturisit la o întâlnire cu copiii de la **Gimnaziul Veres Péter**, că versiunea ungurească a fost strecurată cu greu printre furcile caudine ale cenzurii ideologice. Ochiul roşu al lui **Sauron** şi flamurile roşii sub care defilau orcii au trebuit să fie anume explicate pentru ca să nu fie confundate cu organele informative atotvăzătoare (care dispuneau de ajutorul a sute de mii de **Limbi de Vierme**) ori steagul revoluţionar al partidului.

A trebuit ca regizorul **Peter Jackson** să se apuce de treabă şi să înceapă ecranizarea trilogiei, pentru ca teribila maşină de băgat produse pe gât să-şi înceapă activitatea şi în România. Editura **RAO International** a fost autorizată să publice traducerea românească. Treaba a fost încredinţată traducătoarelor **Irina Horea** şi **Gabriela Nedelea** şi a fost făcută în mare grabă, lucru care a prilejuit erori grave ori chiar lipsuri. Nu ne referim numai la faptul că nu s-au păstrat sensurile create anterior de **Catinca Ralea** (care a desemnat „gnomii” vizându-i pe „orci” (goblini) şi nu pe „pitici”), nici la faptul că fraze cheie, precum salutul lui **Frodo Baggins** la despărţirea de **Gildor Inglorion** („*o stea străluceşte la ceasul întâlnirii noastre*”), sunt transcrise după ureche, ci la faptul că toată

Anexa E, care cuprindea tâlcul frumoaselor nume ale ielelor (elfilor) a fost eliminată, „din motive care țin de ortografia şi pronunția specifică limbii engleze”. Nu ştim ce anume a determinat această impietate, o trunchiere inadmisibilă în cazul unui autor care a creat un univers cu limba lui cu tot, un grai străvechi, dinainte de Babel; e o ciuntire cu care autorul niciodată n-ar fi fost de acord şi care i-ar fi apărut ca o lucrare (p)orcească.

Oricum, cu toate minusurile ei, ediția **RAO International** are avantajul că oferă cititorului român o primă traducere a aventurilor de pe Pământul de Mijloc. Cel interesat poate găsi cu uşurință textele originale pe internet şi face corecțiile necesare. Acolo puteți găsi şi un sit românesc, ținut de unul **Zaibăr** (pe listele de chat veți găsi nume mult mai ciudate decât al acestui fan tolkienean), care oferă „***The Hobbit***” şi „***The Lord of the Rings***” în format **Acrobat Reader** (calitatea reproducerii este excepțională, însă mărimea fişierelor poate fi prohibitivă pentru internauții *dial-up* care folosesc serviciile **Romtelecom**).

Altminteri, eroica noastră critică literară, care citeşte doar prefețele din cărțile membrilor Academiei şi ***Plaiul cu boi***, nu s-a implicat încă în luptele duse de confrații lor anglo-saxoni. Căutând pe internet, am fost uimit să descopăr că articolele despre „***Stăpânul inelelor***” prezente pe web se referă doar la filmele lui **Peter Jackson**, regizor care, dacă în „***Frăția inelului***” a manifestat o oarecare supunere şi adorație față de opera lui **Tolkien**, în „***Cele două turnuri***” s-a îndepărtat adesea de la litera scrisă (ba chiar, se zice, l-a făcut pe **Smeagol** să semene cu **George W. Bush**). Aşa se face că o operă care se situează (ca număr de exemplare vândute) imediat după ***Biblie***, rămâne în continuare o necunoscută pentru tinerii cititori români. Prețul prohibitiv, atât al ediției copertate cât şi al celei broşate, a făcut ca „***Stăpânul inelelor***” să nu intre decât în marile biblioteci şi într-un număr de exemplare nesemnificativ. Grosul tirajului a fost cumpărat, precum a plănuit şi editura, de cei puşi în mişcare de campania publicitară de lansare a filmului, promoție gălăgioasă care i-a deranjat şi i-a îndepărtat pe literații „cu pretenții”. Cronica lui **Laurențiu Brătan**, publicată în ***Revista 22***, nr. 8/2002, e semnificativă din acest punct de vedere.

Românul încă îşi trăieşte groaza şi nehotărârea, el n-a pornit pe lungul drum ce duce pe buza Muntelui Osândei şi n-a aruncat Inelul Suveran forjat de **Ceauşescu**, căutat de Nazgûlii călări pe maşini cu girofaruri şi sirene. Suntem încă o țară supusă Mordorului, înspăimântată de hoardele de orci ce defilează sub flamurile roşii ale unui trecut pe care nu-l ştim învinge şi părăsi. Dar mai avem o şansă. Câtă vreme în codrii noştri informatici viețuiesc iele, şi oameni ce iubesc cărțile într-atât încât le ştiu pe de rost, şi pro-scrişi mucaliți, şi hobbiți care nu iubesc aventurile, dar le duc la bun sfârşit, norocul va fi de partea Binelui, iar Răul va putea fi învins.

Text apărut inițial în:
Pro-Scris, nr. 2 (17-18), februarie - mai 2003

Un „Nimeni” în deşert

Unele drept-necredincioase susțin că Osama ben Laden e frumos ca o icoană. Sau îl asemuiesc cu Omar Sharif, actorul care l-a interpretat atât de convingător pe căpitanul Nemo.

„*N-aş fi putut spune sigur dacă avea treizeci şi cinci sau cincizeci de ani. Statura îi era înaltă, fruntea largă, nasul drept, gura frumos desenată, dinții minunați, mâinile fine, cu degete lungi, mâini cât se poate de «psihice» , cum ar spune cei ce se ocupă cu ghicitul în palmă, potrivite unei inimi pasionate. Hotărât lucru, niciodată nu întâlnisem un om atât de minunat. O trăsătură deosebită a feței o formau ochii săi, oarecum depărtați unul de celălalt, şi care puteau cuprinde dintr-o dată în raza lor vizuală mai mult de un sfert de orizont*”.

Astfel îl descrie profesorul Aronnax pe teroristul numărul unu al oceanelor de la sfârşitul veacului XIX, omul care scufunda toate navele englezeşti întâlnite în cale, căpitanul Nemo, unul dintre cele mai cunoscute şi populare personaje create de Jules Verne.

De fapt, în creația verniană sunt doi căpitani Nemo: eroul răzbunător şi misterios din „***20.000 de leghe sub mări***” (1869) şi muribundul ce-şi aflâ mormântul în peştera scufundată din „***Insula misterioasă***” (1874). Între cele două repere temporale, s-au consumat tragedia comunei din Paris şi catastrofa de la Sedan. Dacă despre primul nu ni se spune mai mult decât lasă faptele sale să se vadă (zice Aronnax: „*mă uitam la el cu un amestec de spaimă şi de curiozitate, aşa cum, fără îndoială, Edip se uitase la Sfinx*”), cel de-al doilea nu mai are nimic de pierdut şi se confesează inginerului Cyrus Smith.

Urmărindu-i biografia, vom descoperi că eroul de ficțiune prezintă o seamă de trăsături aparte, pe care le regăsim parțial şi în

portretul mediatizat al celui bănuit că ar fi inițiat atacurile împotriva zgârie-norilor gemeni.

„Domnule profesor, eu nu sunt ceea ce dumneavoastră numiți un om civilizat. M-am rupt de întreaga lume pentru motive pe care numai eu am dreptul să le judec...”

Căpitanul Nemo a fost cândva prințul indian Dakkar, fiul unui rajah şi nepotul celui care a condus revolta şipailor, soldați băştinaşi indieni, împotriva colonialismului britanic. Până la vârsta de 30 de ani se instruieşte în ştiințe şi colindă toată Europa. „*Tânăr şi frumos, era un bărbat serios, taciturn, mistuit de setea de a cunoaşte, purtând o ură neînduplecată în suflet*”. Să remarcăm aici că şi tânărul Attila, numit ulterior „*Biciul lui Dumnezeu*”, a crescut ca ostatec la curtea Romei, iar Osama ben Laden a fost instruit chiar de C.I.A. cum să lupte împotriva unei armate mult superioare ca înzestrare.

Întors în India, prințul Dakkar a luat parte la marea revoltă din 1857. Ca un Wesselényi oriental, el şi-a pus tot talentul şi averea în slujba eliberării țării sale. A devenit eroul zilei. Englezii, neputându-l învinge în luptă, au pus un preț mare pe capul său. Negăsind un trădător să-l vândă, „*tatăl, mama, soția şi copiii săi plătiră pentru el*”. Învins, rămas fără familie, prințul şi-a adunat credincioşii şi s-a refugiat pe o insulă unde a construit minunatul submarin cu care profesorul Aronnax, credinciosul său Conseil şi Ned Land vor ocoli Pământul pe sub suprafața mării. Din acel moment, el n-a mai avut o viață proprie, n-a mai avut un nume. *Nemo*, în latină, înseamnă nimeni.

Jules Verne a făcut din genialul constructor al primei nave subacvatice de luptă acționate electric simbolul urei pe care asupritul o poartă asupritorului. În scena finală, când răzbunătorul se pregăteşte să atace un cuirasat neidentificat, „***Ultimele cuvinte ale căpitanului Nemo***” subliniază acest lucru:

„Je suis le droit, je suis la justice! Je suis l'opprimé, et voilà l'oppresseur!”

Sau, în traducerea Luciei Donea Sadoveanu şi a regretatului Gellu Naum:

„Am dreptate şi voi face dreptate! Eu sunt asupritul şi iată asupritorul!”

Scena scufundării vasului de luptă ne reaminteşte groaza celor care, prinşi între focul izbucnit în clădire şi grinzile sfărâmate care astupau ieşirea, au ales să se arunce de la ferestrele World Trade Center-ului:

"*Ca să nu piardă nimic din agonia vasului scufundat, Nautilus cobora împreună cu el în abis. La zece metri de mine, prin învelişul spart al cuirasatului, năvălea apa cu un zgomot de tunet. Vedeam dubla linie de tunuri şi de întărituri şi puntea înțesată de umbre negre care se frământau. Apa urca. Nenorociții se agățau de odgoane, de catarguri, se zvârcoleau sub apă. Era un furnicar omenesc înecat pe neaşteptate de apele unei mări!*”

Aflat el însuşi dinaintea morții, atunci când se confesează lui Cyrus Smith, mizantropul ce trăise o viață în adâncul oceanului îndulceşte tonul, însă nu pentru a se disculpa:

„J'étais dans la justice et dans le droit. J'ai fait partout le bien que j'ai pu, et aussi le mal que j'ai dû. Toute justice n'est pas dans le pardon!”

Va să zică, în traducerea făcută de Veronica şi Ion Mihăileanu:

„Dreptatea şi dreptul erau de partea mea. Am făcut pretutindeni binele pe care l-am putut face şi răul pe care îl datoram. Dreptate nu înseamnă întotdeauna iertare!”

Actuala ofensivă împotriva talibanilor care-l adăpostesc pe Osama ben Laden a început cu o campanie propagandistică surprinzătoare pentru cineva obişnuit să creadă în onestitatea informațiilor vehiculate de mass-media americană. „*Un neadevăr repetat de o mie de ori devine un adevăr*”, este un principiu nazist şi jalonul de început al drumului ce conduce către dictatură. Parcă CNN-ul devenise redacția de ştiri a Televiziunii Române din vremea lui Nicolae Ceauşescu şi opinia publică mondială trebuia convinsă cu

orice preț că arabul stă în spatele tuturor „zăltaților” americani care au intrat înarmați cu o puşcă de asalt într-o grădiniță sau într-o şcoală şi au început să tragă în dreapta şi în stânga.

În urma atacului din 11 septembrie, Lumea Nouă a fost pusă în impas, prinsă între două limite greu de surmontat: terorismul şi dictatura. Chiar dacă va ieşi victorioasă pe plan militar, lucru al naibii de greu cât timp avioanele invizibile nu vor putea zbura prin peşteri, ea nu va reuşi să învingă charisma „haiducească” a răzvrătitului oriental decât în măsura în care este dispusă să-şi recunoască propriile-i slăbiciuni şi să le înfrunte, cu aceeaşi încrâncenare cu care-şi urmăreşte duşmanii de peste hotare.

Text apărut inițial în:
Curierul de seară, 25 octombrie 2001

Hrana derbeZeilor
Digestie asupra soluției antropofagice

1. Despre necesitatea introducerii

Ne propunem prin prezenta comunicare ca, bazându-ne pe experiența marelui nostru antemergător, H.G. Wells, să vă oferim diferite chestii picante pe post de hrană spirituală şi să disecăm în voie o dispută seculară: ce s-a consumat dintâi, oul sau găina?

Fără îndoială, fiind vorba despre un demers atât de savant, s-ar cuveni să experimentăm mai întâi faptele pe seama mormolocilor, „*de vreme ce mormolocii pentru asta şi sunt făcuți*” (Hrana zeilor), iar apoi să decantăm rezultatele şi să înghițim găluşca. Dar cum pentru unii dintre noi savantlâcurile sunt miere, iar pentru alții sunt fiere, să ne aducem aminte de responsabilitățile noastre de alchimişti ce împănează tăria metaforei cu argintul viu al spiritului ca să rumenească viitorul în cuptorul dat la foc continuu şi să ne ferim de greşelile acelor tineri vizionari, contemporani cu marele vizionar englez, care au văzut strălucirea adevărului şi au orbit, „*astfel încât, până la sfârşitul vieții, ei au putut înălța nestingheriți făclia cunoaşterii, ca să ne lumineze şi pe noi*” (Hrana zeilor).

Să ne mai gândim la câte am fost nevoiți să înghițim de-a lungul mileniilor, în deplină necunoştință de cauză, cum ne-am mâncat zilele încercând să discernem în alb şi negru cenuşiul de zi cu zi, cum ne-am săturat cu nădejdi şi uneori le-am dat pe gât cu fulgi cu tot, pentru că speranțele fac parte din categoria lucrurilor ce zboară şi se înghit.

De aceea, o altfel de iluminare mi-am propus să vă ofer, dacă mi-ați trecut pâinea şi cuțitul. Înfometați de cunoaştere, să tranşăm deci problema şi să nu ne lăsăm mâncați de griji. Când vom termina de mistuit Hrana Zeilor, rația noastră de sărbătoare pe acest an, nădăjduiesc să realizați că această înfruptare din opera lui Herbert

George Wells ne-a fost necesară ca sarea în bucate şi sper să nu vă cadă greu la stomac. Destul cu meniul, lăsați-mă să vă fac felul!

2. Rețetar antropofagic, transmis din gură-n gură

Deşi a manifestat convingeri socialiste, Wells n-a acceptat niciodată împărțirea marxistă a istoriei în felurite orânduiri. Cu toate acestea, omenirea pe care călătorul său temporal o găseşte în viitorul îndepărtat (Maşina timpului) pare să descindă pe linie directă din comuna primitivă, din vremea când vânătorii şi-au alcătuit primele turme. Omenirea de peste veacuri a evoluat diferit, după originea socială: *morlocii*, copiii săraci şi sceptici ai plebei proletare, s-au adaptat la traiul subteran şi urcă la suprafață doar în vreme de noapte. Ei păstoresc diafanii *eloi*, descendenții direcți ai trândavilor aristocrați şi ai capitaliştilor burtoşi. Amândouă rasele provin din *Homo Sapiens* englez victorian, dar cum între timp lupta de clasă s-a ascuțit, unii au ajuns frigare, iar alții frigărui. În marile cantine subterane, tot ce-i născut morloc eloi mănâncă.

Se poate ca exact acelaşi lucru să se fi întâmplat şi-n trecutul cel îndepărtat şi nelămurit, cel puțin aşa susține antropofagia evoluționistă, teorie lansată de savantul austriac Oscar Kiss Maerth.

Conform acestei ipoteze, prezentate pe larg de Mihai Şerban în volumul „Semenii întru rațiune" (Cluj: Dacia, 1982), procesul de umanizare a stră-străbunului nostru arboricol „*a început atunci când acesta, împins probabil de foame, a consumat creierul unui tovarăş de-al său, ucis în timpul luptelor cu animalele sălbatice*" (p.196). Oscar Kiss Maerth susține că, drept urmare a consumului de creier uman, protoomul a fost multilateral şi profund afectat de hormonii conținuți în encefal, lucru care s-a repercutat asupra vieții sale sexuale.

Dacă până înainte de primul ospăț canibalic, domnul Verigă Lipsă urmărea volens-nolens calendarul naturii şi dădea roată femeiuştilor (sau matroanelor, dacă acceptați teoria matriarhatului) o dată pe an, primăvara, la ieşirea din hibernare, după ce miam-miamopitecul a prins gustul creierului uman şi a constatat efectele induse de doparea cu serotonină, lucrurile s-au schimbat. Antropofagul nostru s-a nărăvit pe vecie la femei şi, profitând de lipsa unei legislații privind hărțuirea sexuală, s-a apucat să profite de

inocenţa lor *en gros* şi *en detail*, când cu vorba, când cu fapta. Descoperind că nu e pe lume plăcere mai mare decât sultănirea într-un sat fără de concurenţă, Cain cel din preistorie a hotărât să îmbine utilul cu plăcutul şi s-a dedat la spartul tărtăcuţelor, ca să-şi întărească periodic puterile şi, mai ales, ca să rărească numărul celor pofticioşi să-l imite.

Şi tot aşa, şi iar aşa, pe-un picior de plai, pe-o gură de rai, trai pe vătrai, micul mare encefalofag doldora de hormoni a ajuns de râsu-plânsul lumii: neîmblănit şi rupt în coate (deh! familie mare, că nu se inventase Pastila; retribuţie, după muget, cuget, mică); va să zică a lăsat ca ritmurile fireşti să-l abandoneze într-o natură ostilă şi, îmboldit de pofte murdare, a devenit tată de hoardă, strămoşul amploaiatului plătitor de rate lunare, chirii, taxe şcolare, impozite pe dus şi pe venit. Vorba vizionarului H. G. Wells: „*de ce lucrurile s-ar opri aici, dacă oamenii nu s-au oprit la stadiul de barbarie?*” (Imperiul furnicilor)

Aşa că, de luaţi seama bine,
veţi cânta în cor cu mine:
„*Mai bine decorat,*
Decât devorat...”

Înţelegeţi de ce, privind fie din perspectiva morlocului de mâine, fie din cea a canibalului de mai ieri, eloiul este un individ născut mort-copt!

3. Omul bun ca pomul copt

N-aş dori să rămâneţi cu convingerea că H.G.Wells socotea că numai omul este lupul omului. Ideea disocierii sociale a unei singure specii în mai multe rase apare şi în „Primii oameni pe Lună”, unde seleniţii, locuitorii uriaşelor muşuroaie pe care noi le considerăm în mod eronat cratere de impact, sunt născuţi pentru un anumit mod de trai şi cam atât îi duce şi mintea. Modul lor de viaţă aduce cu cel al furnicilor, subiect exploatat de scriitorul englez şi în alte povestiri din ciclul: „*pe cine-mi aduci azi la masă?*”

În „Imperiul furnicilor”, armata braziliană este rugată să facă o dezinsecţie, un pârjol, orice, numai să scape locuitorii unui orăşel din jungla amazoniană de invazia furnicilor. Detaşamentul trimis în

ajutor ajunge prea târziu şi constată apariţia unei noi specii de furnici războinice, deja familiarizată cu gustul cărnii de om. Organizate într-o armată regulată, condusă de schwartzenegeri de muşuroi, îmbrăcate în uniforme cenuşii, echipate cu unelte, minusculele insecte îşi întăresc poziţiile cucerite prin lucrări de geniu, organizează ambuscade şi se extind lent, dar nestăvilit. Orizont 2000: Europa.

Wells a găsit şi în regnul vegetal exemplare care-şi trag seva din subiectul mâncătorilor de oameni. Cum plantele n-au din fire colţi pentru sfâşiat şi măsele pentru sfărâmat, înmiresmata floare din „Înflorirea ciudatei orhidee" s-a mulţumit doar să tragă la rădăcină niscaiva sânge, fără să se prezerve împotriva cunoscutelor boli de la sfârşitul secolului XX, care au decimat populaţiile de vampiri mai rău decât toată producţia de ai şi leurdă din întreaga Transilvanie a secolului trecut. Ne-mplinită voie, fericit Apus!

4. Cine rade la urmă, râde mai bine?

Nu putem să încheiem fără să amintim totala indiferenţă dovedită de Wells faţă de detaliul tehnic, faţă de înfăţişarea gadget-ului. Deşi a descris atât de minuţios Maşina Timpului, încât toată lumea ştie cum funcţionează, în schimb nimeni n-ar putea spune cum arată. Da, sunt nişte manete de fildeş, un cronometru şi alte câteva instrumente de bord, adică lucruri naive, făcute din ciocan şi nicovală, care trec subînţelese atât timp cât nu ucidem iluzia. Să vedem şi un alt exemplu, din „O poveste a zilelor ce vor veni", dintr-o vreme când presa scrisă, chiar prestigiosul „The Times", a fost înlocuită de presa vorbită:

„Fonograful era de dimensiunile şi forma unei pendule olandeze şi avea în faţă barometre electrice, un ceas şi un calendar electric, aparate automate care să-ţi amintească orele când aveai întâlniri, iar în locul unde ar fi trebuit să fie ceasul era gura unei trompete. Când avea ştiri, trompeta făcea ca un curcan, „glu, glu", şi apoi îşi trâmbiţa mesajul întocmai ca o trâmbiţă. (...) Dacă lui Mwres nu-i plăcea să audă ce spunea trompeta, n-avea decât să atingă un buton şi ea se oprea puţin, ca apoi să înceapă a-i vorbi altceva."

Paradoxal, deşi Wells a dovedit că posedă sarea şi piperul, plus restul tacâmului cu care mama-natură îi înzestrează pe umorişti, în ciuda faptului că naraţiunile sale sunt pline de vervă şi de întorsături năstruşnice, nici un critic literar nu s-a ostenit să-l pomenească alături de colegii săi de breaslă, cum ar fi W. M. Thackeray, G. K. Chesterton, G. B. Shaw sau Jerome K. Jerome. Nepăsare, rea-voinţă sau invidie în masă?

Wells, pe care confratele său mai tânăr, Brian Aldiss l-a numit „un Shakespeare al literaturii SF”, căruia Pierre Versins îi spune simplu: „le Maitre”, este mai mult decât un satiric, adică un judecător al lumii şi firii umane. Dar asta, vorba Poetului, este o altă mâncare de peşte!

Text apărut iniţial în:
Pro-Scris, nr. 7-8, iulie - octombrie 2001

Supraviețuitorii

Dacă la nemți, cele bune sunt trei, la chinezi ele sunt cinci: cinci elemente fundamentale, cinci gusturi, cinci tonuri muzicale, cinci culori, cinci puncte cardinale: *răsărit, miazăzi, apus, miazănoapte, centru*. Județul Sălaj are patru oraşe, veşnic aflate într-o acerbă concurență pentru desemnarea unui centru. Desigur, există un centru administrativ, municipiul Zalău, ales în 1880, reconfirmat în 1968, unde se găsesc principalele instituții, inclusiv cele de cultură. Însă oare Zalăul este şi centrul cultural al județului?

Ambele componente ale noțiunii de centru cultural: „centrul" şi „cultura" sunt noțiuni abstracte, impalpabile, imateriale. De exemplu, centrul unui inel nu are consistență fizică, el este un punct aflat la egala distanță de câte două puncte diametral opuse.

În ceea ce priveşte cultura, lucrurile sunt şi mai greu de discernut:

- există o **cultură populară**, care se vede mai puțin la serbările câmpeneşti cu damf de bere şi fum de mititei şi mai mult la lumina lumânărilor aprinse în bisericile de lemn presărate pe tot locul împrejurul nostru;

- există o **cultură civică**, bunul simț, codul moral care asigură conviețuirea într-o comunitate destul de eterogenă, care ar trebui să constituie liantul intern al locuitorilor din Țara Silvaniei;

- există o **cultură enciclopedică**, susținută de biblioteci şi instituțiile de învățământ, perpetuată prin publicații periodice sau în volume ; în prezent, ea este puternic marcată de lipsa fondurilor atât pentru editare, cât şi pentru achiziționarea de ziare, reviste, cărți;

- există o **cultură ştiințifică, tehnică şi tehnologică**; *know-how*-ul (a şti cum se face) din ce în ce mai necesar în era internetului;

- există o **cultură artistică**: literară, plastică, muzicală, cinematografică. În cele ce urmează, ne vom referi numai la aceasta din urmă.

În ultimii ani, în Sălaj au apărut cinci reviste culturale, româneşti, maghiare sau multilingve: „***Alma Mater Porolissensis***", „***Caiete silvane***", „***Hepehupa***", „***Limes***" şi „***Silvania***". Cum ele au fost redactate şi tipărite la Zalău, putem afirma pe bună dreptate că Zalăul este centrul cultural al scriitorilor şi publiciştilor din Sălaj. Din păcate, aceştia se întâlnesc mai des în paginile tipăriturilor decât într-o cafenea literară ori la un cenaclu, că, slavă Domnului, de şedinţele de partid au scăpat (unii dintre ei)!

Însă degeaba vom căuta pe harta literaturii române contemporane un fluviu, un râu, măcar un pârâiaş, un curent literar care să-şi afle izvorul în spaţiul silvan. Grupările puternice de creatori nu sunt legate neapărat de o capitală; şcoala de pictură de la Baia Mare e primul exemplu care îmi răsare în minte, Sibiul din vremea războiului sau Târgoviştea din „Epoca de Aur" i-ar putea urma pe tărâmul literelor. În ciuda realizărilor amintite, pentru a se împlini ca un centru cultural al vieţii literare silvane, Zalăul ar trebui să ofere şi un cadru adecvat pentru scriitori: o asociaţie profesională, o filială a Uniunii Scriitorilor, care să devină cu adevărat un for de dezbateri, o instanţă literară, un sprijin al tinerelor talente, o instituţie capabilă să convingă sponsorii că sprijinind activităţile culturale vor deveni cunoscuţi dincolo de hotarele judeţului (să ne amintim doar de tăcerea mass-mediei naţionale la împlinirea celor 400 de ani de când „haiducii" - *mercenarii* - unguri comandaţi de **Mihai Viteazul** au risipit la **Guruslău** oştile aliate ale lui **Sigismund de Báthory, Simion** şi **Ieremia Movilă**, plus niscaiva polonezi, turci şi tătari). La urma urmei, sponsorizările au ca raţiune supremă reclama: renumele artistului (sau sportivului) sugerează ceva din calitatea şi realizarea produsului comercial ori politicianului promovat. **Bill Clinton** i-a oferit o avere lui **Bobby McFarry** ca să poată folosi melodia „***Don't worry, be happy!***" în timpul campaniei electorale, dar nu şi-a aflat omul. America e ţara tuturor posibilităţilor. Cât despre îmbinarea dintre politic şi artistic de la noi, e suficient să aruncăm o privire în parlament, în ambasadele României ori către „***Coloana infinitului***" din Târgu Jiu, ca să ne lămurim ce anume este susţinut la nivel înalt.

Dacă artelor plastice li s-au oferit un cadru de manifestare în cadrul muzeului Ioan Sima ori a fostei tabere de sculptură, sunt segmente ale culturii care aproape că nu sunt deloc reprezentate în judeţ. Sfântu Gheorghe e un oraş de mărimea Zalăului şi e capabil să susţină chiar în condiţiile actuale un teatru. La noi, există un entuziasm amatoricesc; acum, în Anul Caragiale, s-au văzut destule exemple bune; trupele din Cluj, Baia Mare sau Oradea umplu adesea sala de la Casa Sindicatelor; la Porolissum a fost reconstituit amfiteatrul care arată clar, orice municipiu are nevoie de un loc unde să-şi descopere şi să-şi modeleze identitatea.

Cultura muzicală sălăjeană se reduce, în multe cazuri, la colecţia de discuri (sau CD-uri, cine-şi poate permite), mai nou casete, de acasă. E adevărat, e greu să susţii o filarmonică din taxele şi impozitele a 250.000 de locuitori, în condiţiile în care nu sunt bani pentru rezolvarea unor cerinţe elementare, precum apa potabilă. Dar oare cât ar costa ca bibliotecii judeţene să i se ofere un spaţiu adecvat pentru înfiinţarea unei secţii specializate, care i-ar permite să pună în valoare colecţiile de discuri şi albume de artă?

Cât despre operă, operetă, balet, s-o lăsăm baltă. Nici măcar cu a şaptea artă, cea mai populară dintre toate, nu stăm mai bine. Cu un cinematograf ici şi altul colea, nu se face primăvară (Jiboul n-are nici unul). Noroc cu televiziunile particulare, unde mai prinde omul şi câte un film bun.

Unul dintre poeţii din Jibou a lansat sintagma de „p*rovincia provinciei*" pentru a desemna o realitate culturală specifică acestor vremuri; îşi deplângea soarta, deoarece omul de cultură sălăjean trebuie să fie dimineaţa profesor, gospodar în timpul zilei, iar seara călugăr şi scrib, dacă doreşte să trăiască oarecum decent. Generaţia actuală de creatori adună, fără voie şi nu neapărat întru folosul artei, o bogată şi diversificată experienţă de viaţă. Arta creatorilor noştri se transformă, încetul cu încetul, în arta de a supravieţui.

Text apărut iniţial în:
Caiete silvane, nr. 3, 2002

Cuprins